

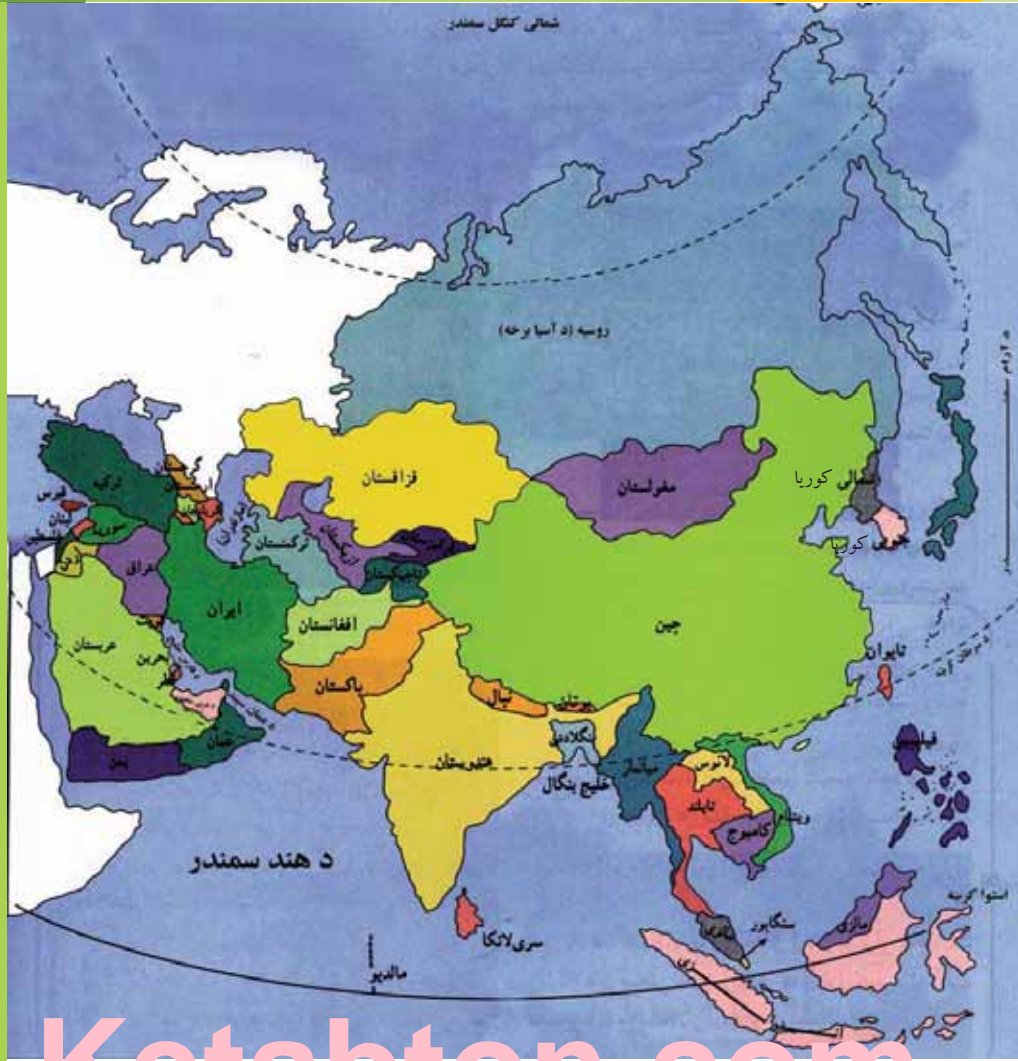
د پوهني وزارت

د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزني او د ساينس د مرکز معينيت د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تأليف لوی رياست

جغرافيه

دولسم ټولگی

رخونه يې په کلکه

Ketabton.com

دېر دښتې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

جغرافیه

دولسم ټولگي

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

الف

ليکوالان:

د سر مؤلف مرستيال محمد رفیق (مومند)

سر مؤلف نجيب الله امين افغان

محمد رازق(بهير)

علمي او مسلکي ايډيټ:

پوهاند غلام جيلاني (عارض)

عزت الله (سامي وردگ)

د ژبې ايډيټ:

اقا محمد (گرندي)

دیني، سیاسي او کلتوري کمیټه:

- ډاکټر عطاء الله واحدیار د پوهني وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئیس.

- مولوي عبدالصبور(عربي)

- حبيب الله راحل د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې د پوهني وزارت سلاکار.

د څارني کمیټه:

ډکټور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزني او د ساينس مرکز معين

ډکټور شير علي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول

د سر مؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئیس

طرح او ډيزاين:

حبيب الله غفاري او مير محمد سهيل انصاري

سرود ملی

دا عزت د هر افغان دی	دا وطن افغانستان دی
هر بچی یې قهرمان دی	کور د سولې کور د توري
د بلوڅو د ازبکو	دا وطن د ټولو کور دی
د ترکمنو د تاجکو	د پښتون او هزاره وو
پامیریان، نورستانیان	ورسره عرب، گوجر دي
هم ایماق، هم پشه بان	براهوي دي، قزلباش دي
لکه لمر پر شنه آسمان	دا هیواد به تل ځلیږي
لکه زره وي جاویدان	په سینه کې د آسیا به
وايو الله اکبر و ايو الله اکبر	نوم د حق مو دی رهبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهني د وزير پيغام

گراڼو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکي دی، چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولني د اړتياو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه بنيادي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشتهاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوي دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدرسي پلان برخه گرځيدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوبو او زامنو په باکفېته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهني د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برېاوې ور په برخه کړي.

پر دې پکې پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنه پلي کولو کې خپل مسؤوليت په رښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهني وزارت تل زيار کاږي چې د پوهني تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستي د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولني د څرگندو اړتياو له مخې پراختيا ومومي. په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تاليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړېوالو درنو مؤسسو، او نورو ملگرو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهني وزير

لومړی څپرکی سرحداث او اداري تشکيلات

- ۱ لومړی لوست ۱-۱ د افغانستان څلور خواوی او موقعیت.....
- ۵ دویم لوست ۲-۱ شمالي سرحلونه.....
- ۹ دریم لوست ۳-۱ شمال ختیځ سرحلونه.....
- ۱۳ څلورم لوست ۴-۱ ختیځ او جنوبي سرحلونه.....
- ۱۷ پنځم لوست ۵-۱ لویدیځ سرحلونه.....
- ۲۱ شپږم لوست ۶-۱ اداري تشکيلات.....

دویم څپرکی

- ۲۵ اووم لوست ۱-۲ د هېواد په پرمختیا کې د نفوسو اهمیت.....
- ۲۷ اتم لوست ۲-۲ احصایه او د نفوسو جغرافيايي ویش.....
- ۲۹ نهم لوست ۳-۲ د نفوسو وده او منځنی عمر.....
- ۳۳ لسم لوست ۴-۲ د نفوسو کیفیت او په هېواد کې قومي ترکیب.....
- ۳۷ یوولسم لوست ۵-۲ داخلي او خارجي مهاجرتونه او نفوسو ځای پر ځای کول.....

درېیم څپرکی

- ۴۱ دولسم لوست ۱-۳ دین.....
- ۴۵ ديارلسم لوست ۲-۳ ژبه.....

څلورم څپرکی

- ۴۹ څوارلسم لوست ۴-۱ د مواصلاتو اهمیت.....
- ۵۳ پنځلسم لوست - ځمکنی حمل او نقل.....
- ۵۷ شپاړسم لوست - الف- څرندوله ترانسپورتي وسایل پېژنئ.....
- ۶۱ اوولسم لوست - ب- د افغانستان د لویو لارو په هکله څه پوهیږئ؟.....
- ۶۷ اتلسم لوست ۴-۳ د هوايي ترانسپورت په هکله څه پوهیږئ؟.....
- ۶۹ نو لسم لوست د هېواد هوايي شرکتونه او ډگرونه.....
- ۷۳ شلم لوست ۴-۴ الف - د اړیکې اهمیت.....
- ۷۷ یوولسم لوست - ب - پست په افغانستان کې.....
- ۸۱ دوه ویشتم لوست- تېلېفون او میایل.....
- ۸۵ دروېشتم لوست- انټرنېټ ، ایمیل او فکس.....
- ۸۹ پنځم څپرکی - نفوس او نژاد.....
- ۹۵ څلورویشتم لوست ۵-۱ د نفوسو ویش او ګڼوالی.....
- ۱۰۱ پنځه ویشتم لوست ۵-۲ په نړۍ کې د نفوسو زیاتوالي او لږوالي ستونزې.....
- شپږویشتم لوست - د نړۍ په ځینو هېوادونو کې د فعالو اقتصادي نفوسو د لږوالي ستونزې.....
- ۱۰۵ اووه ویشتم لوست ۵-۳ مهاجرتونه او دهغو لاملونه.....
- ۱۰۹ اته ویشتم لوست - نړیوال مهاجرتونه او دهغو پایلې.....

مخونه

سر لیگونه

- ۱۱۳ ..... نهه ويشتم لوست ۴-۵ - الف نژاډونه.....
- ۱۱۷ ..... دیرشم لوست ب - د تراډونو جغرافيايي ویش
- شپږم څپرکی**
- ۱۲۳ ..... یو دیرشم لوست ۶-۱ د نړۍ د مهمو دینونو په هکله څه پوهیږئ؟
- ۱۲۵ ..... دوه دیرشم لوست الف - د اسلام سپیڅلي دین
- ۱۲۹ ..... دري دیرشم لوست ب - د مسیحت د دین په هکله څه پوهیږئ؟
- ۱۳۳ ..... څلور دیرشم لوست ج - تائوینزم او شتوینزم د آینونو په هکله څه پوهیږئ؟
- ۱۳۵ ..... پنځه دیرشم لوست د - بودايي او هندوینزم آینونو په هکله څه پوهیږئ؟
- ۱۳۷ ..... شپږم دیرشم لوست ۶-۲ د نړۍ مهمې ژبې
- ۱۴۳ ..... اوه دیرشم لوست الف - عربي ژبه
- ۱۴۷ ..... اته دیرشم لوست ب - انگلیسي ژبه
- ۱۵۱ ..... نه دیرشم لوست ج - لاتيني ژبه (فرانسوي ، اسپانوي او پرتگالي)
- ۱۵۵ ..... څلورینبتم لوست د - جرمني ژبه
- ۱۵۹ ..... یو څلورینبتم لوست ه - جاپاني او انډونیزاني ژبو په هکله کې څه پوهیږئ؟
- ۱۶۱ ..... دوه څلورینبتم لوست و - بالتيگ ، لیتواني او سلاوي ژبې
- ۱۶۳ ..... درې څلورینبتم لوست ز - هندي او اردو ژبې
- اووم څپرکی**
- ۱۶۵ ..... څلور څلورینبتم لوست ۷-۱- اړیکې او نړیواله کېدنه یې
- ۱۶۷ ..... پنځه څلورینبتم لوست: د اړیکو غوره وسیلو ډولونه.....
- ۱۶۹ ..... شپږ څلورینبتم لوست الف- پُست Post په نړۍ کې
- ۱۷۱ ..... اووه څلورینبتم لوست ب - په نړۍ کې تېلېفون او موبایل
- ۱۷۳ ..... اته څلورینبتم لوست ج - فکس په نړۍ کې
- ۱۷۵ ..... نهه څلورینبتم لوست د - انټرنیټ او ایمیل
- ۱۷۹ ..... پینځوسم لوست ۷-۲ - د سپوږمکیو شبکه
- اتم څپرکی**
- د ژوندانه د چاپیریال نړیوالې ستونزې
- ۱۸۳ ..... یو پینځوسم لوست ۸-۱- دسون موادو لوګي او غازونه.....
- ۱۸۷ ..... دوه پینځوسم لوست الف - وړلو- راورلوړ حمل او نقل (وسپلې
- ۱۸۹ ..... دري پینځوسم لوست ب - د ژوند په چاپیریال باندې د کارخانو اغیزې
- ۱۹۳ ..... څلور پینځوسم لوست ۸-۲ - د صنعتي موادو پاتې شوني
- ۱۹۷ ..... پنځه پینځوسم لوست ۸-۳- د اوزون د طبقې د نړۍ کېدلو خطرونه
- ۲۰۱ ..... شپږپینځوسم لوست د اوزون د طبقې زیانمن کېدل
- ۲۰۵ ..... اووه پینځوسم لوست ۸-۴ د څنګلونو پرېکول
- ۲۰۹ ..... اصطلاحات

لومړی څپرکی سرحدونه او اداري تشکيلات

لومړی لوست:

۱-۱ څلور خواوي او موقعيت:

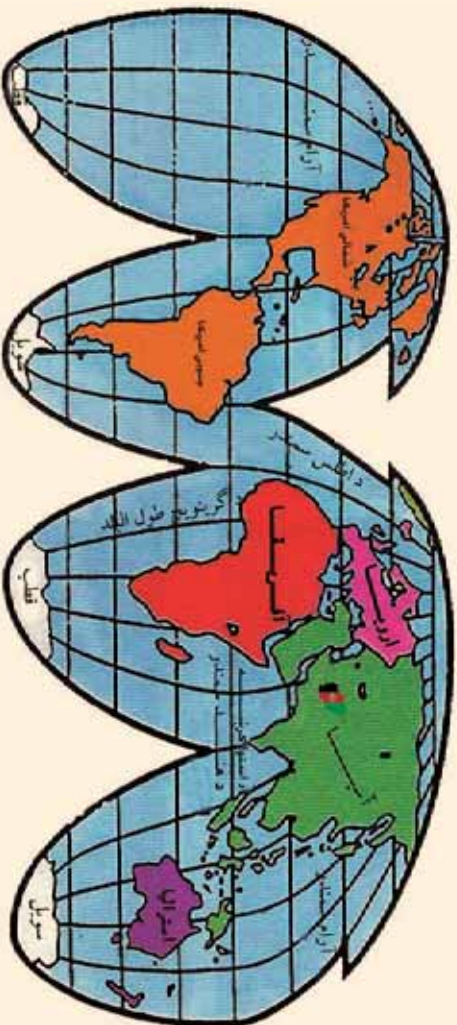

د افغانستان د موقعیت او څلور خواوو په هکله څه پوهیږی؟

د آسیا د لویې وچې دولس هیوادونه د افغانستان په گډون په وچې پورې تړلي دي. افغانستان د طبیعي څرگندو ځانگړتیاوو له مخې د آسیا په جنوب کې یو غرنی هېواد دی. افغانستان د پنځه زره کلن تاریخ په درلودلو سره د آسیا لرغونی هېواد گڼل کیږي. افغانستان په شمالي نیمه کره کې د شمالي عرض البلدونو د ۲۹ درجو، ۲۲ دقیقو او ۵۳ ثانیو او ۳۸ درجو، ۲۹ دقیقو او ۲۸ ثانیو او ۴۷ ثانیو کره کې د ختیځ طول البلدونو ۶۰ درجو، ۲۸ دقیقو او ۴۱ ثانیو او ۷۴ درجو، ۵۱ دقیقو او ۷۷ ثانیو ترمنځ موقعیت لري. د افغانستان مساحت ۶۵۲،۰۰۰ کیلومتره مربع دی د مساحت له مخې د هریوه اروپایي هېواد څخه لوی دی. افغانستان د مساحت له مخې په آسیا کې دولسم هېواد دی.^۱ د افغانستان نفوس په ۱۳۸۹ لمریز کال کې ۲۶ میلیونه تنه اټکل شوي دي. د افغانستان اعظمي اوږد والی له ختیځې قطبې یعنی د یولي له دري څخه تر لږديځې قطبې یعنی ذوالفقار پوري ۱۲۰۰ کیلومتره او سوربې په شمال کې له ختاب څخه په جنوب کې د چگایي تر غرونو پوري ۹۱۲ کیلومتره دی. په مستقیم ډول د هند سمندر ته د افغانستان نږدې فاصله د هلمند د ولایت د کښتگان

۱- روسیه، چین، هند، سعودي عربستان، ایران، منگولیا، قزاقستان، ایلونیزیا، پاکستان، ترکیه، میانمار او افغانستان.

د افغانستان موقعیت په نړۍ کې

خړد مزاري د کوتل له جنوب لوېديځ څخه د عرب د سمندرګي تر ډیر نږدې ساحل پورې تقریباً ۳۹۰ کیلومتره ده. د افغانستان لرغونی هېواد په شمال کې د منځنۍ آسیا د تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان له هېوادونو، په لوېدیځ کې د ایران له اسلامي جمهوریت او په ختیځ او جنوب کې د پاکستان له اسلامي جمهوریت سره ګډه پوله لري.

د افغانستان ختیځ او جنوبي سرحدونه د ډیورنډ د تپل شوې کرښې په واسطه، چې د پښتنو قبایلو له زړه څخه تیرېږي، په نښه شوي دي. نوله همدې امله د افغانستان خلکو هغه په رسمیت نډه پېژندلې (۱) افغانستان په شمال ختیځ کې تقریباً د ۹۲ کیلومترو په واټن د چین د جمهوریت د سنکیانګ د ولایت سره ګډه پوله لري.

۱- د افغانستان او برتانوي هند ترمنځ طبيعي سرحد دسند سیند او د بلوچستان جنوبي ساحل وو، خو د انګلیسانو دسیسو او د ګندمکې او ډیورنډ د معاهدې په تپلو د افغانستان له خاورې څخه یوه برخه بېله شوه او د افغانستان سرحد ډیامیر او واخان څخه تر بلوچستان پورې وټاکل شو. چې د هغې له مخې د چین، پښین، وزیرستان، کرکې، پاره چنار، افریابو، باجوړ، سوات او چترال سیمې د افغانستان له خاورې څخه بېلې شوې او د هغه وقت د برتانوي هند په دولت پورې وتړل شوې. د پاکستان له منځته راتلو وروسته په پاکستان پورې وتړل شوې، چې د افغانانو لپاره د منلو وړ نه دي.

دپامپیره برخه کې افغانستان څه نا څه تر ۶۴ کیلومترو پورې سوري لري چې تاجکستان د پاکستان له کشمیر څخه جلا کوي. افغانستان د جغرافیایي موقعیت له مخې د منځني آسیا په لاره کې پروت دی، د دې سیمې موقعیت د سیاست او اقتصاد له پلوه ډیر مهم دی، ځکه چې افغانستان، ایران، هند، پاکستان د دريو حوزو او د منځني آسیا هېوادونه سره یوځای کوي. د منځني آسیا هېوادونه هم آزاد سمندر ته لاره نه لري، نو له همدې امله یې سوداګري د آسیا لویې وچې له سویلي هېوادونو سره د افغانستان له لارې کېږي همدغې موضوع د افغانستان موقعیت ته زیات ارزښت وربخښلی دی.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو و ویشل شي، هره ډله دې د لاندې موضوعاتو په باره کې یو له بل سره بحث وکړي له هرې ډلې څخه یو تن به خپله موضوع په ټولګي کې تشریح کړي.

- افغانستان د ځمکې د کړي په کومه برخه کې پروت دی. د طول البلد او عرض البلد له مخې معلومات وړاندې کړئ.
- د افغانستان نقشه رسم کړئ اعظمي اوږد والی او سوري یې د سیمو له مخې په نقشه کې وښیئ.
- د افغانستان نقشه رسم کړئ. له آزاد اوبو سره د افغانستان ډیر نژدې واټن، د سیمو له نومونو اوفاصلي سره، بیان کړئ.
- د افغانستان څلور خواوي بیان کړئ.

پوښتني:

- ۱- افغانستان څه ډول طبيعي څرنگوالی لري؟
- ۲- د پنجخو داسي همپراډونو نومونه واخلئ چې له افغانستان څخه ډير مساحت لري.
- ۳- زموږ همپراد له سمندر څخه څومره واټن لري؟
- ۴- يوازي د افغانستان د شا وخوا د طول البلدونو او عرض البلدونو درجي ووايئ.
- ۵- د افغانستان مساحت څومره دی؟
- ۶- د افغانستان خلكو ولي د ډيورنډ کرښه په رسميت نه ده پيژندلې.

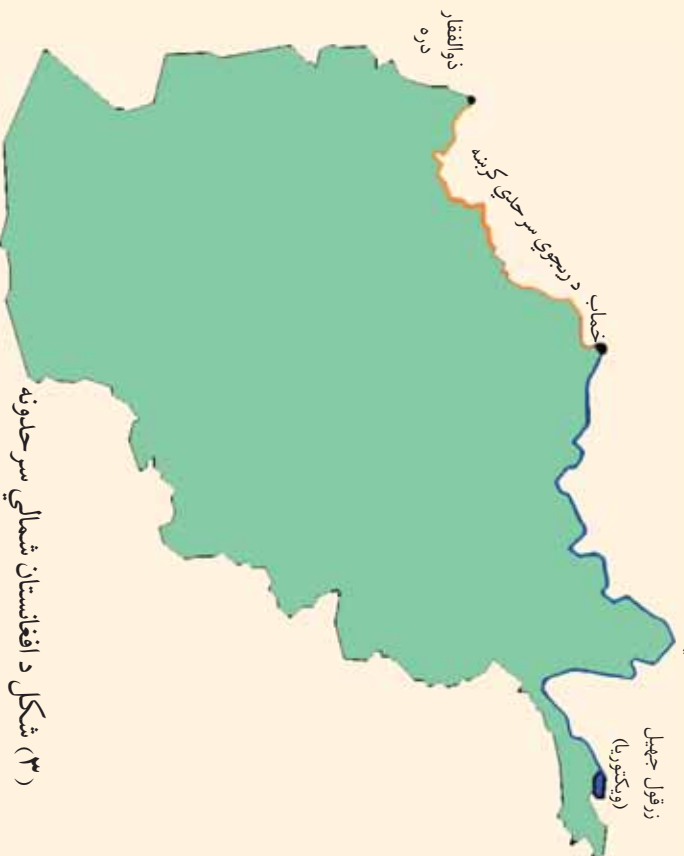
له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د افغانستان نقشه رسم کړئ د يولي دره، ذوالفقار دره، پامير، خماپ او د افغانستان گاونډيان د نقشې پرمخ وټاکئ.

۲-۱ شمالي سرحدونه

الف: د امير شير علي خان سرحدي کرښه.

د امير شير علي خان سرحدي کرښه

د افغانستان کوم سرحد د پنج او آمو سيند په واسطه ټاکل شوی دی؟

په ۱۹ پېړۍ کې د انګلیسانو او تزاري روسیې د پرمختګ د سیاست له مخې ددې خاورې زیاته او مهمه برخه د افغانستان له بدن څخه جلا شوه. پخوا به د افغانستان شمالي سرحدونه د افغانستان د محلي حکومتونو او د مرکزي آسیا د هېوادونو له خانانو او یا د افغانستان د مرکزي حکومتونو او د مساوراء لنهر د امیرانو ترمنځ ټاکل کېدل. خو کله چې د ۱۹ پېړۍ په جریان کې تزاري روسیې په پرمختګ او په مرکزي آسیا کې په فتوحاتو پیل وکړ انګلیسانو ددې لپاره چې خپلې استعماري ګټې د هند په شمال کې وساتي، د روسانو له نیت څخه په ویره کې شمول او ویې غوښتل، چې زر تر زره د روسانو ډیرغل په وړاندې خنډونه رامنځته کړي. په لومړي پړاو کې یې امیر شیر علي خان وهڅاوه چې خپل سرحدونه له تزاري روسیې

امير شير علي خان

سره وټاكي، نو له همدې امله د دواړو دولتونو ترمنځ خبرې پيل شوي. د انگليسانو د بهرنيو چارو وزير لارډ گرېنويل Lord Granville او د روسيې د بهرنيو چارو وزير پرنس گورچكوف Prince Gorchakov د افغانستان او تزاري روسيې د سرحدونو د تثبيت لپاره وټاكل شول په پاى كې په ۱۸۷۳ ميلادي كال چې د ۱۲۵۱ لمريز كال سره سم د افغانستان شمالي سرحدونه له زرقول څخه تر خصاب پورې چې د پنج او امر سيندونو مسير دى د امير شيرعلي خان د سرحدي كرښې په نوم تثبيت شول. د امير شيرعلي خان كرنښه ۱۲۰۰ كيلومتره اوږد والى لري.

د هغه تړون له مخې چې د ۱۳۲۵ لمريز كال د غبرگولي د مياشتې په ۲۲ مه نيټه چې د ۱۹۴۶ ميلادي كال د جون له مياشتې سره سمون خوري، د خپل وقت د شوروى د بهرنيو چارو وزير مولو توف او په مسكو كې د افغانستان سفير په واسطه لاسليك شو، پرېكړه وشوه چې د امر سيند منځني كرښه د سرحد په توگه وپيژندل شي او د درقد ټاپو چې تقريباً ۲۲ كيلومتره مربع مساحت لري او د تخار ولايت په شمال كې پرته ده د افغانستان د خاورې برخه وگڼل شي. په ۱۳۲۲ لمريز كال كې چې له ۱۹۴۶ ميلادي كال سره سمون خوري د پنج او امر سيندونو له اوږو څخه د گډې گټې اخيستنې تړون لاسليك شو.

ب- درېجوي سرحدې کرښه:

امير عبدالرحمن خان

پوځيانو د جنرال غوث الدين خان په مشرۍ د روسيې له قوې سره چې د علي خانوف تر مشرۍ لاندې وه، نښته وشوه افغاني پوځيانو چې شمېرې لږ او په محاربروې تجهيزاتو هم سمبال نه وو، له پنجمه څخه يې دفاع ونه شوه کولای. پنجمه او آق تپه په ۱۸۸۵ ميلادي کال چې له ۱۲۴۳ لمريز کال سره سمون خوري، تزارې روسانو اشغال کړه، له دې واقعي وروسته د ملکې وکتور يا د انگلستان د هغه وخت د ملکې له تهديد څخه وک تالگارام دوم الکساندر روسي تزار ته ددې سبب شو چې روسي عسکرو له زيات پرمختگ څخه صرف نظر وکړ. يو ځل بيا سرحدې مذاکري د تزارې روسيې او انگلستان د استازو ترمنځ په لندن کې پيل شوې چې د افغانستان شمال لويديځ سرحدونه د تزارې روسيې سره وټاکل شي بېلابېلو هېټانو په ماکرو پيل وکړ، چې په ۱۸۸۷ ميلادي کال چې له ۱۲۶۵ لمريز کال سره سمون خوري شپږ فقره ييز پروتوکول يې لاسليک کړ او شمال لويديځ سرحد چې د رجوي د کرښې Riage Way په نوم يادېږي د نقشي پرمخ تشييت کړ دغه سرحدې کرښه وروسته د چارلس پټ charles pate د انگريزانو د استازي او کپتان کامروف capitain kamerove د تزارې روسيې داستازي پواسطه د څلور ور کلو نو په موده کې د ۵۴۰ کيلومتره په اوږد والي د ذوالفقار له درې څخه تر ختماب پورې په يوې قوسي کرښې تشييت شوه چې د ۳۰ کيلومترو په اوږد والي د مرغاب دسيند او نور يې د پېلرونو پواسطه په نښه شوې.

په ټولګي کې د زده کونکي فعالیت:

- زده کونکي په مناسبو ډلو ویشل کېږي. هره ډله له لاندینو موضوعگانو څخه په یوه موضوع په خپلو منځو کې بحث کوي. له هرې ډلې څخه یو نفر خپله موضوع د ټولګي په مخ کې بیانوي.
- د افغانستان نقشه رسم کړئ او د امیر شیرعلي خان سرحدي کرښه په کې په نښه کړئ او دهغې په باب معلومات ورکړئ.
  - د افغانستان نقشه رسم کړئ، درېجوي سرحدي کرښه په کې وښی او دهغې په باب معلومات ورکړئ.

پوښتني:

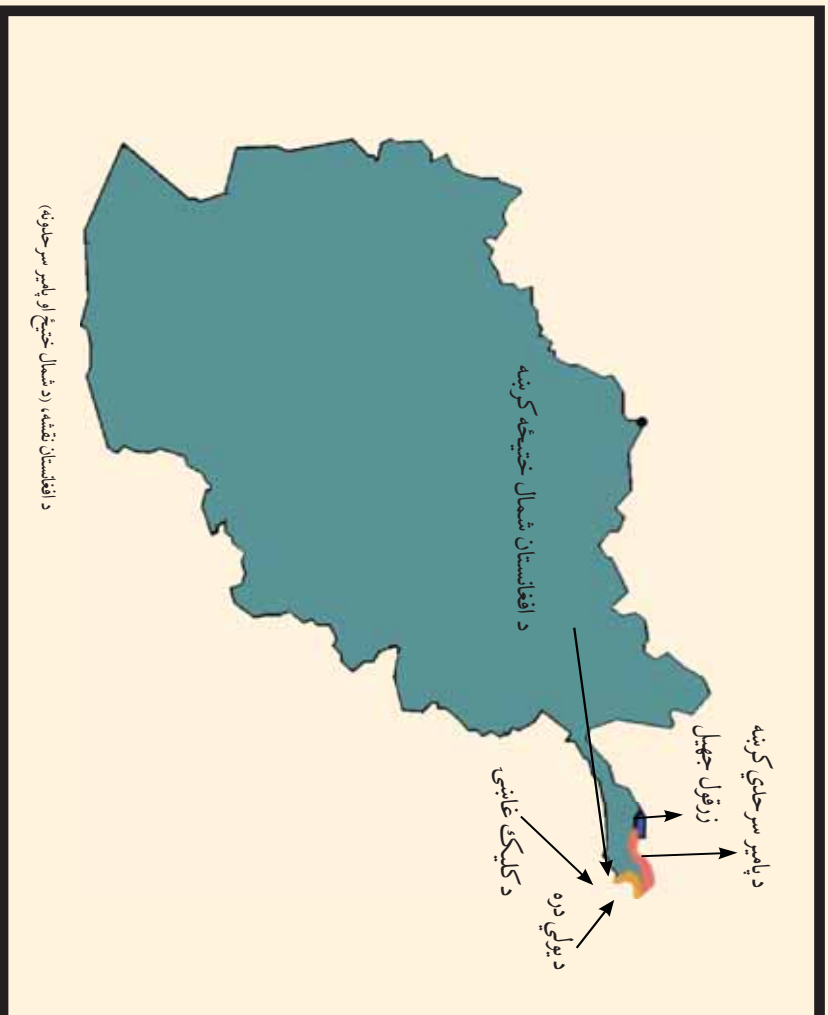
- ۱- د افغانستان شمالي سرحدونه څرنگه وټاکل شول؟
- ۲- ولې انګلیسان د ترازې روسیې له نیت او فتوحاتو څخه چې په مرکزي آسیا کې یې سرته رسول، په ویره کې و.
- ۳- په اوسني وخت کې کوم هېوادونه کولای شي د پنج او آمو له سیندونو څخه په ګډه ګټه واخلي.
- ۴- روسانو پنجاهه په څه ډول اشغال کړه؟
- ۵- ولې روسانو په افغانستان کې زیات پرمختګ ته دوام ور نه کړ؟
- ۶- د ریجوي سرحدي کرښه له کومې سیمې څخه ترکومې سیمې پورې اوږده شوې ده؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

- د افغانستان نقشه رسم کړئ او په هغې کې د زرتقول (ویکتوریا) جهیل، خماپ، ذوالفقار، د امیر شیرعلي خان او ریجوي سرحدي کرښې وښی او د جغرافې په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته وښیئ.

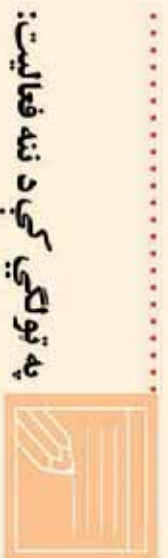
د افغانستان په شمال ختيځ کې دوه سرحدي کرښې شته. د پامير سرحدي کرښه د افغانستان او تاجکستان ترمنځ او شمال ختيځ سرحد د افغانستان او د چين د ولسي جمهوريت ترمنځ په ښه شويدي. د پامير او واخان لوره سطحه چې د سمندر له سطحې څخه ۶۰۰۰ متره لوړوالی لري د آمو او د سندد سيند ترمنځ بيلوونکې ساحه ده. دغه دواړه سيندونه د همدې سيمې له دايمي کنگلونو څخه سرچينه اخلي. له همدې امله د پامير لوره سطحه د نړۍ د بام په نوم شهرت لري. دغه کم سوره افغاني ساحه چې د هغې وخت د تزاري روسيې، چين او برتانوي هند ترمنځه پرته وه. په دې ساحه کې د سرحدونو تشييت له ډبرې مودي څخه د بحث لاندې وو. د ۱۸۷۳-۱۸۸۷

میلادی کلونو ترمنځه، کله چې د افغانستان شمالي سرحدونه تثبیتدل، د شمال ختیځو سرحدونو په هکله هم خبرې وشوې خو څرنګه چې د آمو د سیند سرچینه په څرګنده توګه معلومه نه وه، نو په دې برخه کې څه ستونزې وې ځکه چې ځینو فکر کاوه چې د آمو سیند د زرقول له جهیل څخه سرچینه اخیستی ده او ځینو ویل چې د آمو سرچینه د افسو اوبه دي چې د چقمقین، له جهیل څخه یې سرچینه اخیستی ده. نوله همدې امله پدې برخه کې د افغانستان د سرحد ټاکنه او رسول ضروري وه.

د امیر عبدالرحمن خان د دورې په وروستیو کلونو کې په ۱۸۹۵ میلادي کال کې چې د ۱۲۷۲ لمریز کال سره سمون خوري د دريو هېوادنو استازي چې له افغانستان څخه غلام محي الدين خان دهغه وقت د قطن او بدخشان د ولايت حکمران، مجر جرو Major Gerlow د انگلیسانو د هیئات مشر او فیفرو شوايکوسکي Fifroshnikoisky د تزاري روسیې د هیئات مشر وو د کوچني او لوی پامیر په سیمه کې یې په مذاکري پیل وکړ. دغه مذاکري نه میاشتي اوږدې شوې. په پای کې د پامیر سرحد په ختیځ کې دچین ترسرحده پورې د افغانستان او تزاري روسیې ترمنځ وټاکل شو د انگلیسانو ځینې سیاستمداران د خپلو لاندې شویو ساحو او د تزاري روسیې ترمنځ د یوې چاپې ساحې سره مینه درلوده. د پامیر او واخان په ساحه کې د انگلیس او روسیې امپراطورۍ یوله بل سره نښتې، نو ددې لپاره چې د هغوي ترمنځ یوه حایله (بیطرفه) ساحه راشي، نو واخان یې یې پوښتې افغانستان ته ورکړه.

د پامیر سرحدې کرښه د زرقول د جهیل له ختیځ څخه په ختیځ کې دیو لي تر درې پورې اوږدوالی لري. د روسیې دولت د ۱۹۸۶ میلادي کال د مارچ په میاشت کې دغه کرښه ومنله پدې ډول واخان افغانستان ته د یو نړیوال تړون له مخې ورکړل شو. د همدې کال په اکتوبر کې امیرعبدالرحمن خان درواز ونیو روسانو روشن او شغنان د آمو هغه خوا کې چې د افغاني قوې له خوا خالي شوی وو دبخارا امیرته وسپارل.

په ۱۹۴۹ ميلادي كال كې د چين دولسي جمهوريت له تاسيس څخه وروسته سرحدې مئاكړې يوځل بيا د محمد ظاهر شاه د پاچاهۍ په دوره كې د افغانستان د دولت او دچين د ولسي جمهوريت ترمنځه پيل شوى. په ۱۳۳۶ لمريز كال كې چې له ۱۹۵۷ ميلادي كال سره سمون خوري، موافقه وشوه چې د دواړو هېوادونو ترمنځه دې سرحدونه وټاكل شي او دځمكې پرمخ دې تثبيت شي. نوله همدې امله شمال ختيځ سرحد چې دپولي له درې څخه دپوقوس په بڼه د كليك تر څانگې پورې چې د واخجير څانگې په جنوب ختيځ كې پروت دى د افغاني پامير او د چين د سنكيانگ د ولايت ترمنځ د ۹۲ كيلومترو په اوږد والي د ۱۳۴۳ لمريز كال د زمري په مياشت كې په فني ډول د پيلرونو په نصبولو علامه گنارې او تثبيت شو.

په ټولگي كې د ننه فعاليت:

زده كوونكي په ډلو وويشي. هره ډله دې په خپلو منځو كې په لاندې موضوعاتو بحث وكړي. پورتن دډلې په استازيتوب خپله موضوع خپلو ټولگيوالوته تشرېح كړي.

- د پامير د لوري سطحي او دهغي د مخكښو او اوسنيو حلودو په باره كې بحث وكړئ.
- د پامير سرحدې كرنځه وټاكل شوه؟
- د پوري جابل ساحې هدف څه و؟
- د پامير د ساحې نقشه رسم كړئ او شمال ختيځه سرحدې كرنځه وړاندې رسمه كړئ او دهغي په باره كې معلومات وړاندې كړئ.

پوښتني:

- ۱- په ۱۹ پيړۍ كې د پامير او واخان دسيمې حدود بيان كړئ.
- ۲- د پامير او واخان د سيمې اوسني حدود شرحه كړئ.
- ۳- د پامير سرحدې كرنښه د كومو هېوادونو ترمنځ پرته ده؟
- ۴- د آمو سيند له كوم ځاى څخه سرچينه اخلي؟
- ۵- له كومو هېوادونو څخه كومو كسانو د پامير د سرحدې كرنښې دټاكلو په پريكړه كې برخه درلوده؟
- ۶- شمال ختيځ سرحد د كومو هېوادونو ترمنځ پروت دى او څومره اوږدوالى لري؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د افغانستان د پامير او واخان د سيمې نقشه رسم كړئ د ويكتوريا او چقمقمتين جهيلونه، د يوگي دره، د كليك او واخجيرخانې، د پامير او شمال ختيځ سرحدونه په كې وښيي؟

د احمد شاه بابا له واکمنۍ څخه د محمد زيانو د واکمنۍ تر لومړي وخت پورې افغانستان په ختيځ او جنوب کې تر کشمير، لاهور، پنجاب، پېښور، د اسماعيل خان ډيري، غازي خان ډيري، شکارپور، سند، ملتان او په پای کې عرب سمندرگي پورې پراخوالی درلوده. خو د سدوزي او محمد زبي وروڼو ترمنځ خپلمنځي نفاق او د سدوزيانو او محمد زيانو د کورنيو ترمنځ سياليو کې ځينې نوموړي سيمې د وخت په تيرېدو سره د انګليسانو لاس ته ورغلې او د انګليسانو د لاس لاندې سيمو او زموږ د هېواد ترمنځ سيمه کې سرحد نه و.

انګليسانو زياته قوه په ۱۸۹۳ ميلادي کال کې د افغانستان په لوري راوليږله او امير عبدالرحمن خان ته يې يادداشت واستاوه چې د جنرال رابرټ سياسي هټيات له يوې عسکري فرقي سره په جلال آباد کې ومي. امير عبدالرحمن خان په قهر شو او خپلو سلو زرو عسکرو ته يې دتياړسۍ امر ورکړ او د جهاد د اعلاتولو اراده يې وکړه. خو کله چې انګليسانو دغه مقاومت وليد د خپلو پريکړو څخه تير شول او پدې قانع شول چې، خپل پنځلس کسيز سياسي هټيات دمار تيمر جوړونه په مشرۍ کابل ته واستوي.

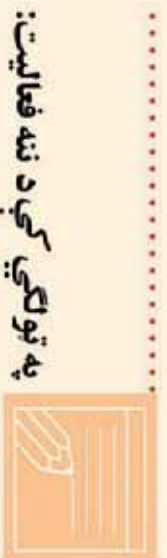
ډيورنټه کابل ته راغی او د ډيورنټه تړون چې مواد يې مخکې د انگليسانو له خوا ترتيب شوي وو امير عبدالرحمن خان ته وړاندي کړل. له ډيرو خبرو وروسته يې هغه په امير عبدالرحمن خان د چهلمتون په ماڼۍ کې لاسليک کړ د ۱۸۹۳ ميلادي کال د نومبر ۱۲ نيټه چې د ۱۳۱۱ قمري کال د جمادى الاول ددويمې نيټې سره سمون لري. امير عبدالرحمن خان د خپلو دولتي اراکينو له مشورې پرته تړون لاسليک کړ او يو لوی تاريخي مسؤليت يې په غاړه واخيست. ددې تړون په پای کې د ډيورنټه سرحدې کرښه د کليک له کوتل څخه د واخجير کوتل، واکخان او چترال په جنوب ختيځ کې د بلوچستان او ملک سياه ترغزه پورې د هېواد په جنوب لوديځه زاويه کې د ۱۹۲۰ کيلومترو په اوږدوالي وټاکل شوه. چمن، پښين، وزيرستان، کرم، پاره چنار، افريدي، باجوړ، سوات او چترال د افغانستان له خاورې څخه جلا شول او د هغه وخت برتانوي هندپورې وټرل شول د برتانوي هند د هيات د رئيس له خوا پرېکړه وشوه، چې د هغې له مخې د روشن او شغنان سيمې د پنج د اوبو په شمال کې او د آمو د سيند پاسنۍ برخه چې د گورچکوف او گرينويل د ۱۸۷۳ ميلادي د پرېکړو له مخې د افغانستان په واک کې وې، بيرته دې ترارې روسيې ته وسپارل شي او دهغې په مقابل کې دې واکخان او اسمار د افغانستان د خاورې برخه شي. د ډيورنټه پرېکړه چې د کاغذپرمخ ليکل شوې وه د ځمکې پر مخ نه وه ټاکل شوې، د ستونزو او اختلافونو باعث شوه دغه پرېکړه د افغانستان د خلکو لپاره د منلو وړ نه وه ځکه چې له يوې خوا دغه پرېکړه د ځمکې پر مخ په عملي توگه د تطبيق وړ نه وه او غوښتل يې چې يوبل هيات دغه تړون له سره د بحث او څيړنې لاندې ونيسي.

خو متاسفانه د وروستيو هياتونو مشاهدات او نظريات هم يوطرفه او غير عادلانه وو. کله چې د افغانستان حکومت د موضوع په حقيقت پوه شو او له باېي خوا د ډيورنټه د سرحدې کرښې ددې سيمې قومونه او قبيلې چې له مورز سره گډوډين، ژبه، کلتور، ثقافت، رسم او رواجونه او نور بشري مشترکات لري، په دوه برخو ووېشل او حاکمې ستراتيژيکې نقطې هم د برتانوي هند په برخه شوي.

د ډیورنډ د ترون له لاسلیک څخه وروسته په ټولو قبایلي سیمو په تیره بیا د وزیرو او مسودو په قبیلو کې یو په بل پسې مسلسل شور شونه پیل شول. هغوی له امیر عبدالرحمن خان څخه غوښتل چې له انګلیسانو څخه یې ورتغوري او په افغانستان پورې یې وتړي، خو امیر په دې برخه کې کوم اقدام ونه کړ.

انګلیسانو په زور او ظلم، نه یوازې قبایلو ته قناعت ورکړې شو، بلکې زياتي ستونزې یې رامنځته کړې، انګلیسانو له امیر عبدالرحمن خان سره د ښو دوستانه اړیکو لپاره په کال کې ۱۲ لکه روپۍ امیر ته ورکولې، د ترون له لاسلیک څخه وروسته یې شپږ لکه روپۍ نورې هم ورباندې زیاتې کړې.

د افغانستان له خپلواکۍ (۱۹۱۹ میلادي کال) څخه وروسته بیا هم د ډیورنډ د سرحد مسأله ناحله پاتې شوه په ۱۹۲۷ میلادي کال کې د پاکستان د دولت په رامنځته کېدوسره، بیا هم دغه موضوع د پاکستان له دولت سره ناحله او له پریکړې پرته پاتې شوه.

- زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي هره ډله دې په پخپلو منځو کې له لاندینو موضوعگانو څخه پریوې بحث وکړي د خپل بحث پایلې دې خپلو ټولګیوالو ته په ټولګي کې وړاندې کړي.
- د احمد شاه بابا له دورې څخه د محمد زیانو د دورې تر پیل پورې د افغانستان د هغو سیمو نومونه واخلي چې اوس د افغانستان له خاورې څخه جلا شوي دي.
  - د ډیورنډ د سرحدې کرښې د ټاکلو جریان په څه ډول و؟

- د افغانستان نقشه رسم کړئ او د ډیورنډه سرحدی کرښه، چترال، بلوچستان او د ملک سیاهه خړ په نقشه کې په نښه کړئ.

پوښتني:

- ۱- د ډیورنډه سرحدی کرښه په کومه نېټه کې لاسلیک شوه؟
- ۲- د ډیورنډه تړون د چاله خوا لیکل شوي وه؟
- ۳- انګلیسانو د ډیورنډه تړون په څه ډول په امیر عبدالرحمن خان تحمیل کړ؟
- ۴- زموږ هېواد ددې تړون په لاسلیک کې کومه بڼه غوره کړه؟
- ۵- ولې د افغانستان ولس د ډیورنډه د سرحدی کرښې پرېکړه نه مني؟
- ۶- د ډیورنډه کرښې د دواړو غاړو خلک څه فرهنگي ورته والی لري؟
- ۷- انګلیسانو ولې او څومره پیسې امیر عبدالرحمن خان ته ورکولې؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

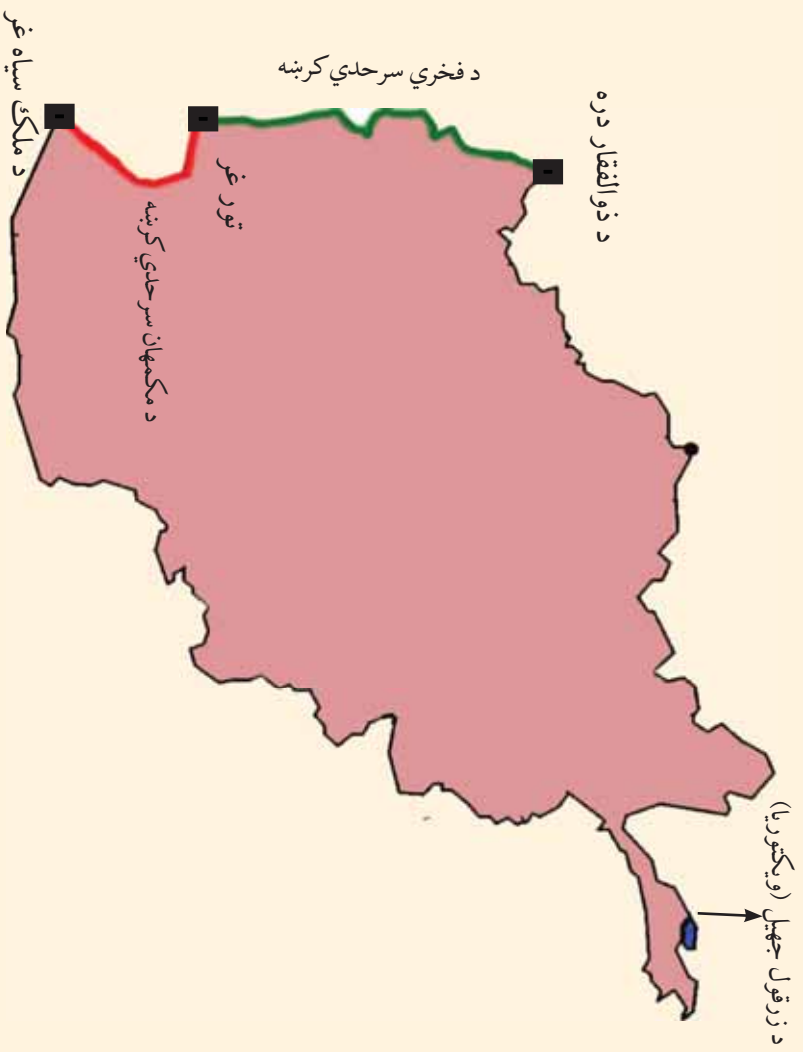

- د افغانستان نقشه رسم کړئ، د امیر شیرعلی خان؛ پامیر، شمال ختیځ او د ډیورنډه کرښې پکې وښیئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې له ځانه سره ټولګي ته راوړئ.

۱- ۵ لویدیخ سرحدونه

پنځم لوست:

د لویدیخو سرحدونو په باره کې څه پوهیږئ؟

زموږ د هېواد په لویدیخ کې د افغانستان د اسلامي جمهوریت او ایران ترمنځه دوه سرحدی کرنبه شته، چې د مکهمان او فخری سرحدی کرنبه په نوم یادېږي چې هر یو یې په تفصیل سره لولو.

الف: د مکهمان سرحدی کرنبه:

د سیستان سیمه چې د هېواد په جنوب لویدیخ کې پرته ده، د تاریخ په بیلابیلو دورو کې کله د افغانستان په لاس کې وه او کله به هم د ایران د ادارې لاندې وه. د احمد شاه بابا له واکمنۍ څخه (په ۱۷۴۷ میلادي کال کې چې له ۱۱۲۵ هجری لمریز کال سره سمون لري) د ۱۹ پېړۍ ترنیمایي پورې سیستان د افغانستان د خاورې برخه وه.

- د امیر شیرعلي خان د واکمنۍ په وخت کې د سریندي د قبیلې مشر د علي خان په نوم له

خپلي قبيلي سره د ايران د دولت تابعيت ومانه او ځان يې له خپلي قبيلي سره د ايران دولت ته تسليم کړ. له هغې څخه وروسته سرحدي مشکلات د افغانستان او ايران په منځ کې راپورته شول، نو لازم وگڼل شول چې د افغانستان او ايران ترمنځ سرحد وټاکل شي.

د افغانستان او ايران حکومتونو د سرحدي مشکلاتو له مخې ونشو کړای چې کومې پریکړې ته ورسېږي.

نوله همدې امله يې دهند له وایسرا سره تماس ونيو او د افغانستان او ايران د سرحدي ستونزو د حل لپاره يې د حکمت غوښتنه وکړه. د هند وایسرا فرید ریک گولوسمت Sir Fridric goldsmith د سيستان د ناحیې لپاره د حکم په توگه وټاکه، چې د افغانستان او ايران ترمنځ د منځگړي په توگه کار وکړي او موضوع فيصله کړي گولوسمت د انگلیسي هیات رئیس د افغاني او ایراني هیاتونو مشرانو سره دوه کاله د سيستان په سرحدونو کې په څېړنو بوخت شو او په ۱۸۷۳ میلادي کال کې يې چې له ۱۲۱۱ لمریز هجری کال سره سمون لري داسې پریکړه وکړه:

د سيستان حوزه د هلمند د سیند په وروستی برخه کې په دوو برخو ویشل شوه. هغه سیمې چې د نادعلي د سیند په لویدیځ کې پرتې دي د خاص سيستان او ختیځې سیمې يې د ماورای سيستان په نوم ونومولې. خاص سيستان په ايران او ماورای سيستان په افغانستان پورې تړل شول.

په ۱۲۷۴ لمریز هجري کال کې د هلمند سیند له اصلي مسیر څخه چې د نادعلي سیند دی او د افغانستان او ايران ترمنځ سرحد و، منحرف شو او د اوبو یوه زیاته اندازه له بلې لارې چې د پريان د سیند په نوم یادېږي او د نادعلي د سیند په لویدیځ کې پروت دی د هلمند هامون ته ورتو تېږي.

څرنگه چې د گولوسمت په وخت کې سرحدي کرښه د ځمکې پرمخ په نښه شوي نه وه، د هلمند د سیند د مسیر تغییر د دویم ځل لپاره د افغانستان او ايران د خلکو ترمنځ ستونزه رامنځته کړه.

ځکه چې د افغانستان حکومت د نادعلي او د هلمند د سیند مسیر اصلي لاره گڼله او د ايران دولت د هلمند د سیند د مسیر تغییر پخپله گڼه په پام کې نیولی و.

بیا له انگلیسانو څخه مرسته و غوښتل شوه. د انگلستان حکومت مکمان Macmahan له پنځلس زره انگلیسي او هندي افسرانو سره ددې کار لپاره موظف کړل د دريوارو هېوادونو افغانستان، ايران او انگلیسانو هیاتونه دڅېړنې په ټولو وسایلو سمبال وو. هغوي دوه کاله او درې میاشتې له ۱۹۰۲ - ۱۹۰۵

ميلادي كال پوري چې د ۱۲۸۰ - ۱۲۸۲ هجري لمريز کلونو سره سمون لري (د امير حبيب الله د حکومت دوره) څېړنه او مطالعه وکړه او سرحدي کرښه يې د ملک سپاه له غره څخه تر سپاه کوه پوري چې د مکمهان د کرښې په نوم يادېږي تثبيت کړه.

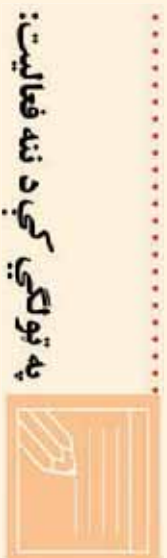
کله چې د افغانستان حکومت د هلمند او ارغنداب پرمختيايي پروژه د لاس لاندي ونيوله د ايران دولت د ملگرو ملتونو د امنيت شورا ته د اوبو د کموالي په هکله گپله وکړه.

په پای کې د امریکا متحده ایالتونو پدې برخه کې د منځګړیتوب هیله وکړه. د افغاني، ایراني او امریکایي استازو ترمنځ په واشنګټن کې خبرې پیل شوې. د امریکا متحده ایالتونو وړاندیز وکړ چې یو فني کمیسیون دي وټاکل شي چې نوموړي موضوع په سیمه کې وڅېړي او خپله پریکړه دي دواړو هېوادونو ته واوروي. فني متخصصین د امریکا د متحده ایالتونو، کاناډا او چلي له پوهنتونونو څخه وټاکل شول هغوی د هلمند دواړې اټکشافې پروژه ولیدله. د ګولډسمت او مک مهان تاریخي اسناد یې وکتل او په پای کې یې داسې وویل: د هلمند دواړې پروژه د سیلابونو د کنټرول او دکال په اوږدو کې د هلمند د جریان د جريان د تنظیم لپاره جوړه شوې ده او دسیند او په بې ندي کمې کړي، بلکې په ټول کال کې په یوه ټاکلي اندازه ساتي. د ایران سهم باید دکال په اوږدو کې د اوبو د جریان د توپیر له مخې د هرې میاشتې لپاره وټاکل شي. د افغانستان دولت په ۱۳۲۱ هجري لمريز کال کې د درې کسيز کمیسیون راپور ومانه او د ایران د هغه وخت شاهشاهي دولت سره یې د خبرو د پیل لپاره خپل چمتووالي وښود.

ب: د فخري سرحدي کرښه:

له سپاه کوه څخه د ذوالفقار تر درې پوري چې زمونږ د هېواد په شمال لوېديځ کې پرته ده. خوځلي د افغانستان او ايران ترمنځ سرحد وټاکل شوه، خو پدې برخه کې کومه غورځه پریکړه ونشو، ترڅو چې دواړو دولتونو په ۱۳۱۳ هجري لمريز کال کې د ترکیې له دولت څخه د منځګړیتوب غوښتنه وکړه د ترکیې دولت جنرال فخرالدین التایي د سرحدې اختلافونو د حل لپاره وټاکه. جنرال فخرالدین التایي له ډیرې څېړنې او مطالعې څخه وروسته خپله پریکړه دواړو د افغانستان او ايران هېوادونو ته واوروله. په دې ترتیب سره د افغانستان لوېديځ سرحد چې د فخري د کرښې په نوم يادېږي د سپاه کوه له سیمې څخه د ذوالفقار تر درې پوري د شمال په استقامت تثبيت او وټاکل شو. د سپاه کوه څخه تر اسلام قلعه

پورې سرحدې کرښه د ځمکې پرمخ او له اسلام قلمه څخه د ذوالفقار تر درې پورې د افغانستان او ایران ترمنځ د هرېرو د سیند سرحدې کرښه جوړوي.

زده کوونکي په ډلو ویشل کېږي. هره ډله د لاندې موضوعاتو څخه په یوه موضوع پخپلو منځو کې بحث کوي او پایلې ټولگيالوته وړاندې کوي.

- د سیستان د سیمې څرنگوالي په هکله معلومات.
- ولې د افغانستان او ایران دولتونو د سرحدې کرښو د ټاکلو په هکله د هند له وایسرای څخه د مرستې غوښتنه وکړه او د گولډ سمټ د کار پایله څرنگه شوه؟
- د نادعالي د رود د اصلي مسیر انحراف څه ستونزې رامنځته کړې او موضوع په څه ډول حل شوه؟
- ولې د ایران دولت د ملگرو ملتونو د امنیت شورا ته گپله وکړه او پایله یې څه شوه؟
- د فخرې سرحدې کرښه څرنگه وټاکل شوه؟

پوښتي:

- ۱- ولې د افغانستان او ایران ترمنځ د سیستان د سیمې په سر اختلاف راپورته شو؟
- ۲- د سیستان د حوزې په باره کې معلومات ورکړئ.
- ۳- د مک مهان سرحدې کرښه د کومو سیمو ترمنځ پرته ده؟
- ۴- د فخرې سرحدې کرښه د ( ) او ( ) سیمو ترمنځ پرته ده.

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

د افغانستان نقشه رسم کړئ د مکمهان او فخرې کرښې پکې وښیئ

۱-۲ اداري تشکيلات

شپږم لوست:

د افغانستان د لویو ولایتونو نومونه اخیستلای شی؟

د امان الله خان په دوره کې افغانستان د اداري تشکيلاتو د واحدونو له مخې په پنځو ولایتونو او څلورو اعلیٰ حکومتونو ویشل شوی و. د افغانستان ولایتونه کابل، کندهار، هرات، ترکستان، قطغن او بدخشان او اعلیٰ حکومتونه له مشرقي سمت، جنوبي سمت، میمنه او فراه څخه عبارت وو.

له ۱۳۴۳ لمریز کال څخه مخکې د ځینو ولایتونو ساحه دومره پراخه وې چې د هغو اداره د طبیعي خنډونو له مخې، لکه غرونه، پراخې اوسوڅوونکې دښتې تنګې او صعب العبوره درې ستونزمنه او دهغه وخت د حمل وقل د وسایلو له مخې زیاتې ستونزې رامنځته کړې وې د دولت د کارکوونکو مصروفیت دومره زیات و چې په ډیر مشکل سره د خلکو عرضو او شکایتونو ته غورځول کېده.

عرفاني او ټولنیزو موضوعگانو ته کمه پاملرنه کېده. نو په ۱۳۴۳ لمریز کال کې د لومړي ځل لپاره د اساسي قانون د تطبیق او د ولسواکۍ د تعمیم لپاره د هېواد په اداري تشکيلاتو کې اساسي تغیرات راغلل او افغانستان په ۲۹ اداري واحدونو یا ولایتونو وویشل شو.

هر ولایت د والي په واسطه چې له مرکز سره مستقیمه اړیکې لري اداره او کنترولېږي. د هر ولایت اداري او قضایي چارې پخپل وار د خلکو د آرامۍ او آسائیتاوو لپاره په کوچنیو اداري واحدونو ویشل شوي دي. هر ولایت په ولسوالیو او کلیو ویشل شوي دي د ولسوالیو اداره له ولایت او دهغه اداره له مرکز سره اړیکې دي. د هرې ولسوالۍ په رأس کې ولسوال دی د ولسوالیو اداره له ولایت او دهغه اداره له مرکز سره اړیکې لري. د اجرایی قوې نور غړي د وزارتونو له خوا ټاکل کېږي او خپلې دندې په ولایت کې د والي د نظر لاندې او په ولسوالیو کې د ولسوال د نظر لاندې سرته رسوي.

والي د قانوني کارونو د سرته رسولو په برخه کې د محلي ارګانونو ریاست او جمهوري ریاست ته مسوولیت

لري او خواب وپونگی دی.

د هېواد په اداري ویش کې په ۱۳۷۰ لمريز کال کې ۳۲ ولایتونه، ۹۴ ښاري ساحې او ۲۹۴ ولسوالۍ او ۵۰۰،۳۳ اصلي او فرعي کلي شامل وو. له ۱۳۸۵ لمريز کال څخه وروسته دوي ولسوالۍ چې يوه پنځشپږ او بله يې دایکېدې وه نوی ولایت ته لورې شوې.

• په دې وروستیو کلونو کې د افغانستان اسلامي جمهوریت په ۳۴ ولایتونو او ۳۶۴ ولسوالیو ویشل شوی دی. د افغانستان لوی ښار د کابل ښار د هېواد پلازمینه ده لاندینی جدول د هېواد ولایتونه او د ولایتونو مرکز وڼه نښتی

شمبره	د ولایتونو نوم	د ولایتونو مرکز وڼه	د ولایتونو مساحت په کیلو متره مربع
۱	کابل	د کابل ښار	۴۵۲۳/۵۸
۲	قندهار	د قندهار ښار	۵۴۸۴۴/۵
۳	هرات	د هرات ښار	۵۵۸۶۸/۵۳
۴	بلخ	د مزار شریف ښار	۲۰۷۹۷/۶۳
۵	ننګرهار	د جلال آباد ښار	۷۶۴۱/۰۵
۶	پکتیا	د ګردیز ښار	۵۵۸۳/۱۵
۷	غزنی	د غزنی ښار	۲۲۶۶۰/۵۳
۸	پروان	د چاریکارو ښار	۵۷۱۵/۰۵
۹	هلمند	د لښکرګاه ښار	۵۸۳۰۵/۰۷
۱۰	بغلان	د پلخمرې ښار	۱۸۲۵۵/۲۴
۱۱	فاریاب	د میمنې ښار	۲۰۷۹۷/۶۳
۱۲	نیمروز	د زرنج ښار	۴۲۴۰۹/۵۳
۱۳	بدخشان	د فیض آباد ښار	۴۴۸۳۵/۹۱
۱۴	جوزجان	د شیرخان ښار	۱۱۲۹۱/۵۲

۱۸۰۲۹/۱۶	د بامیانو ښار	بامیان	۱۵
۱۷۳۷۱/۸۰	د قلات ښار	زابل	۱۶
۳۶۶۵۷/۴۲	د چغچران ښار	غور	۱۷
۲۰۷۹۴/۰۱	د قلعه نو ښار	بادغیس	۱۸
۱۳۳۳۷/۸۱	د اییک ښار	سمنگان	۱۹
۱۲۴۵۷/۸۲	د تالقان ښار	تخار	۲۰
۸۰۸۰/۸۶	د کندز ښار	کندز	۲۱
۳۹۷۷/۰۸۷	د مهترلام ښار (د سراج قلعه)	لغمان	۲۲
۴۹۳۳۹/۱۱	د فراه ښار	فراه	۲۳
۱۹۵۱۵/۸۶	د شرنې ښار	پکتیکا	۲۴
۴۹۲۵/۹۰	د اسمد آباد ښار	کونړونه	۲۵
۴۵۶۸	د پل علم ښار	لوگر	۲۶
۱۰۳۴۸/۳۲	میدان ښار	وردک	۲۷
۱۹۰۸	د محمود راقی ښار	کاپیسا	۲۸
۹۲۶۶/۷۴	د پارون ښار	نورستان	۲۹
۴۲۳۵/۲۶	د متون ښار	خوست	۳۰
۱۶۳۸۵/۵۷	د سرپل ښار	سرپل	۳۱
۱۱۴۳۳/۹۷	د تترین کوتب ښار	ارگان	۳۲
۳۷۷۱/۹۲	د بازارک ښار	پنجشیر	۳۳
۱۷۵۰۱/۳۶	د نیلي ښار	دایکنوي	۳۴

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

- زده کوونکي دي په ډلوو ویشل شي. هره ډله دي د لاندنيو موضوعاتو په باره کې پخپلو منځو کې بحث وکړي. پورتن دي د ډلې په استازيتوب خپله موضوع ټولګيو الورته شرحه کړي.
- د امانې دورې اداري تشکيلات:
  - ولې په ۱۳۳۳ هجري لمریز کال کې په اداري تشکيلاتو کې بدلون راغی.
  - د ولايتونو او ولسواليو اداره په څه ډول ده؟
  - د هېواد د ولايتونو، ولسواليو او کليو شمېر څومره دی؟ وروستني ولايتونه، چې د ولايت سطحي ته لوړ شوي دي نومونه يې واخلئ.

پوښتني:

- ۱- د امان الله خان د دورې د ولايتونو نومونه واخلئ.
- ۲- د امان الله خان د دورې اعلي حکومتونه کوم دي؟
- ۳- کوم ولايتونه د هېواد په شمال کې پرانه دي.
- ۴- د افغانستان د مرکزي ولايتونو نومونه واخلئ.
- ۵- د کابل، بلخ، ننگرهار، او هرات د ولايتونو د مرکزونو نومونه واخلئ.
- ۶- د هېواد لوېديځ ولايتونه په نقشه کې وښیئ.

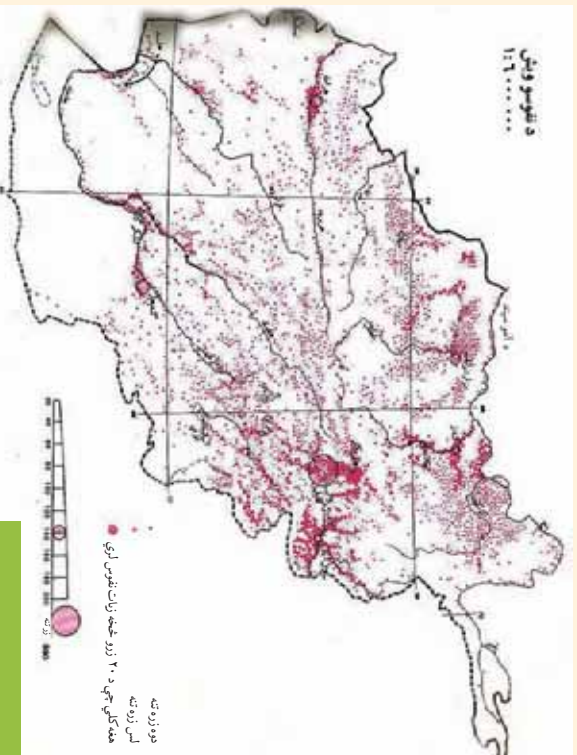
له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افغانستان نقشه رسم کړئ او په هغې کې د هېواد د لویو ولايتونو او ښارونو موقعیت و ټاکئ.

۱-۲ د هېواد په پرمختیا کې د نفوسو اهمیت.

نفوس د هېواد په پرمختیا کې څه اهمیت لري؟

نفوس د هېواد له ټولو اوسیدونکو څخه عبارت دي، چې په بیلابیلو ځایونو کې د بیلو لاملونو له مخې استوګن او ځای پرځای شوي دي. د نفوسو شمیر په ځینو ځایونو کې لږ او په ځینو ځایونو کې ډیر دی.

نوله دی کبله د نفوسو تناسب د استوګني پر سیمه باندې د اهمیت وړ دی. د نفوسو د ګڼوالي له پاره باید د یوې سیمې نفوس د هغې په مساحت ویشو. د افغانستان نفوس ۲۶ میلیونه اټکل شوی دی، چې په ټول هېواد کې ژوند کوي اوسنی نفوس په ټول هېواد کې یو ټول ندی، بلکې اقلیمي، د ځمکې د جوړښت شرایط او نور اقتصادي، بشري او سیاسي لاملونه د نفوسو په تمرکز کې اغیزه لري. همدارنګه د پورتنیو لاملونو په پام کې نیولو سره په حاصلخیزو سیمو لکه (ننگرهار، لوګر، کاپیسا، لغمان، او پروان کې په زیات شمیر نفوس ځای پرځای شوي دي. په داسې حال کې چې د بکوا او مارګو په سوځوونکو دښتو کې د نفوسو شمیر ډیر کم دی. په هېواد کې پرمختیايي پلانونه د نفوسو د زیاتوالي له مخې په پام کې نیول شوي دي. د افغانستان نفوس په صنعتي مرکزونو، اقلیمي سیمو، ښارونو او کلیو کې په مختلفو اندازو ځای پر ځای شوی دی. د خلکو د ژوندانه لپاره د کرنې په پرمختیا او د لومړنیو توکو د تولید پر بنا ۸۰ سلنه خلک په کلیو او ۲۰ سلنه نور په ښارونو کې ژوند کوي. په دې وروستیو کلونو کې د وخت په تیریدو او د سیاسي بدلونونو پر اساس د نفوسو ګڼه ګڼه

دکابل، جلال آباد، مزار شریف، هرات او داسې نورو ښارونو کې زياته شوي ده .

- د اقتصادي او صنعتي لاملو په سبب د هېواد يو شمېر وگړي په صنعتي مرکزونو کې ژوند کوي. لکه د پلخمرې د نساجي، فابريکې دېغلان دقندهايريکې او داسې نورو کارخانو په شاوخواکې استوگن دي.

- په کرنيزو پروژو کې لکه د همدې او غازي آباد فارمونه، دهلمند، ناد علي او داسې نورې پروژې د زياتو نفوسو دځای پرځای کېدنې لامل شوي دي.

- د کرنيزو د حکمو دڅرېولو لپاره د سيندونو شتون د کرنيزو کليو د پرمختگ سبب شوی. همدا رنگه سوداگريز بندرونه لکه تورخم، اسلام قلعه، حيرتان ، سپين بولاک او داسې نور د څېرو نفوسو دځای پرځای کېدنې سبب شوي دي .

لنډه داچې په اوارو او مناسبو اقليمي سيمو کې دنفوسو دمېشته کېدنې مينه وړه وي نه په سوځونکو شکو او يا په غرنيو لوړو برخو کې.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کوونکي دي په ډولو ویشل شي . هره ډوله دي له لاندینو موضوعاتو څخه په یوه موضوع بحث وکړي او پایلې په ټولگي کې شرحه کړي.

- ۱- په سیاسي لحاظ د نفوسو گڼوالی .
- ۲- په اقتصادي لحاظ د نفوسو گڼوالی .
- ۳- په طبعي لحاظ د نفوسو گڼوالی .

پوښتي:

- ۱- نفوس تعريف کړئ.
- ۲- لاندینی ولایتونه ډیر گڼوالی لري .
- الف: کابل، کاپیسا، ننگرهار، لوگر، او پروان ب: تخار، کونړونه او لغمان
- ج: لوگر، میدان وردک او غزني د: دایکندي، خوست، او پکتیا.
- ۳- آیا اقلیم او ښه خاوره د نفوسو په گڼوالي اغیزه لري؟
- ۴- په سوځونکو دښتو کې د نفوسو گڼوالی په څه ډول دی ؟ د دغې موضوع بېلگه وویاست.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د نفوسو په ویش او گڼوالي کې کوم لاملونه شامل دي، نومونه یې واخلئ.

۲ - ۱ احصایه اود نفوسو جغرافیایي ویش

اتم لوست:

د خپل استوګنځي په باره کې فکر وکړئ و وریاست چې د هغې سیمې نفوسو ولې پرمختیا کړې ده؟ افغانستان له ډیرو پخوا دورو څخه د خلکو د استوګنې ځای و او بیلا بیلو قبیلو ته یې د غرونو په شتون لمنو، دو یا لویه غاړه، د سیندونو په ساحلونو او د خورونو په غاړو کې ځای ورکړی دی او د افغانستان په تاریخ کې یې د لرغوني آریایي، مدنیت بنسټ یې ایښی دی. چې تاریخي جغرافیه د دې حقیقت ښکارندوی ده. د دې هیواد تاریخي لغوتوب، د نفوسو استقرار چې د لوړو مد نیتونو او د تاریخي ښارونو د تاسیس له مخې لکه بلخ پیل کېږي. تقریبا له ۸۰ - ۸۵ سلنه نفوس یې په کرنه او د هغې په اړونده کارونو بوخت دی. تر اوسه هم کرنه د نفوسو د تمرکز او ویش د سترو لاملونو څخه ګڼل کېږي. ټوله همدې امله د فزیکي چاپیریال جوړښت، د اقلیم ډول، د هیلدرو ګرافي، ځانګړتیا وي، د انساني نفوسو د تمرکز او استوګنې لپاره، په بیلا بیلو تناسبونو شرایط برابر کړي دي. زموږ په هیواد کې هم د نړۍ د نورو سیمو پشان، سیمې په بیلا بیلو تناسبونو رامنځته شوي دي. زموږ په هیواد کې د نړۍ د نورو سیمو په شان، درې، وادي، جلګې او د سیندونو غاړې په ډیرو پخوا نيو زمانو کې مساعد چاپیریال د خلکو د بیلا بیلو ډلو د استوګنې لپاره رامنځته کړي دي او د کرنې او ژوندانه له پاره یې مساعدې برخې جوړې کړي دي، چې د کرنې، صنعت او مالدارۍ او د صنعتي فعالیت د پراختیا له پاره ګټورې دي او غیرمسکونی سیمې یې د استوګنې په سیمو بدلې کړي دي. د هیواد په شمال کې د نفوسو تمرکز په هغو سیمو کې چې لوړوالی یې له ۲۵۰۰ متر څخه زیات دی، محدود دی او پدې سیمو کې یو شمیر نسبتا پرانځې سیمې یې نیولې دي. هغه سیمې چې مساعد اقلیم، ښه خاوره او ډېرې اوبه لري، زیات شمیر خلک پکې استوګن دي. په همدې ډول هغه سیمې چې له ۱۰۰۰ مترو کم لوړوالی لري پراخې او هواري سیمې دي لکه لویدیځه، شمالي، ختیځه د جنوب لویدیځ یوه برخه او جنوبي حوزې. د دې سیمو زیات نفوس په کرنه او مالدارۍ او نورو تجارتی او صنعتي ډنلو بوخت دي.

د افغانستان اداري واحدونه څرګندوي، چې د کرنې له مخې زیات اهمیت لري او زیات نفوس یې ځانته جلب کړی دی او د نورو سیمو په تناسب یې ګڼ نفوسه سیمې جوړې کړي دي. په همدې ډول یې په پورتنیو نقطو کې د سوداګرۍ راکړې ورکړې لوی ښارونه او داسې نورې سیمې جوړې کړي دي چې د زیاتو نفوسو په تمرکز کې اغېزه لري.

صنایع او د فابریکو جوړول، عرفاني او فرهنگي مرکونه، اداري نظامي او توریستي واحدونه هم د نفوسو د راټولیدو او تمرکز باعث شوي دي. چې کولای شو د کابل له ښار، د ننگرهار او کاپیسا له ولایتونو او نورو ښارونو څخه یې یادونه وکړو.

د اوبو شتون د نفوسو په ګټو کې اغېزه لري. که چېرې د سیندونو، د چینو او کاریزونو غاړې ترکیبي لاندې ونیسو. دغو سیمو د نورو سیمو په نسبت زیات نفوس ځانته جلب کړي دي. په تیره بیا د سیندونو، کاریزونو او چینو منځنۍ او وروستۍ برخې د نفوسو په تمرکز کې له ډیرو پخوا کلونو څخه

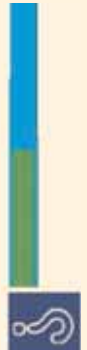
لويه برخه درلوده. د نفوسو گڼوالی په دې نقطو کې په څرگنده توگه په سترگو کېږي. د مثال په ډول د لوگر، پنجشیر، الیشنگ، الینگار، کونړ، د هریزود سیند او مرستیالان یې، د هلمند د سیند ساحل او مرستیالان یې لکه ترنک، ارزستان او ارزنداب، د مرغاب سیند او مرستیالان یې، د کندز سیند، فراه رود، خاشرود او ادرسکن او د آمو د سیند کین ساحل د افغانستان ډېر گڼ نفوسه سیمې دي.

په ټولگي کې د ښه فعالیت:

زده کوونکي لومړی په د لو وشل کېږي. وروسته هره ډله د لاندې پوښتنو په باره کې فکر کوي او نتیجه یې د د لو استازي نورو ته تشریح کوي. د کومو د لیلونو له مخې د نفوسو گڼوالی په یوه ځانگړې سیمه کې زیات وي؟ په قناعت بختونکو د لیلونو یو له بل سره بحث وکړئ.

پوښتني:

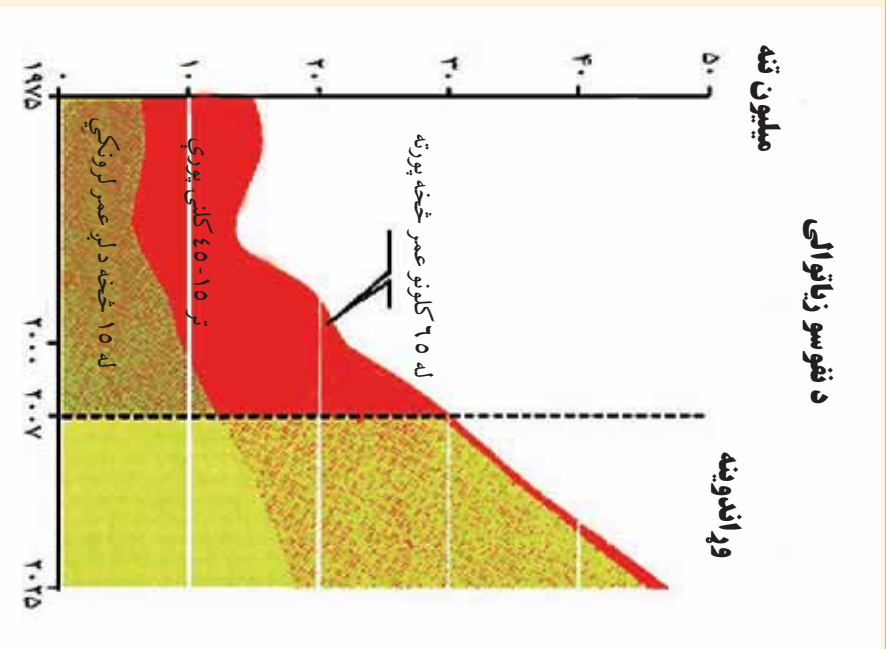
۱. د هغو سیندونو نومونه واخلئ؛ چې د نفوسو د گڼوالي باعث گرځي.
۲. د هلمند سیند د لاندې اهمیت لرونکی دی:
  - الف: اقتصادي، کرنیز، صنعتي او تولیدي ب: اقتصادي او انرژي
  - ج: اقتصادي او شخصي د: ټول سم دي
۳. د کابل د سیند مرستیالان له (څخه عبارت دي.
۴. هغه سیمې چې په ۱۰۰۰ متره لوړوالي کې پر تې دي، د نفوسو تمرکز یې (دی)
۵. د کاریزونو اهمیت د هیواد د اوسیدونکو په ژوندانه کې، بیان کړئ.

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

کوم جغرافیایي شرایط د ښارونو د جوړېدو او د نفوسو د گڼوالي سبب شوي دي؟
په کتابچو کې د ځواب له لیکلو وروسته یې نورو ته تشریح کړئ.

۲ - ۳ د نفوسو وده او منځنی عمر

ایا پوهېږئ چې د نفوسو وده او منځنی عمر زموږ په گران هیواد کې څومره دی ؟

د نفوسو نسبي وده د یوه هېواد د خلکو زیاتوالي ته ویل کېږي. د خلکو د شمېر او د نفوسو د نسبي ودې په باره کې بنسټیز ارقام او څېړنه له اساسي اړتیا و څخه گڼل کېږي. په دې ډول کولای شو چې دیموگرافي له مخې چې د نفوسو وده، مړینه (زاینه او بنځینه) او نور ارقام هر وخت د څېړونکو او مؤسساتو په واک کې کېږدي. په مخ پرودي هېوادونو کې د نفوسو وده د ټولنیزو، مذهبي او اقتصادي مقرراتو تابع ده.

- د ټولنیزې او روغتیا له مخې عادي وده په پام کې ده.
- نو له همدې امله په افغانستان کې منځنۍ او عادي وده له ۲.۵ څخه تر ۳ سلنه محاسبه شوي ده. سره

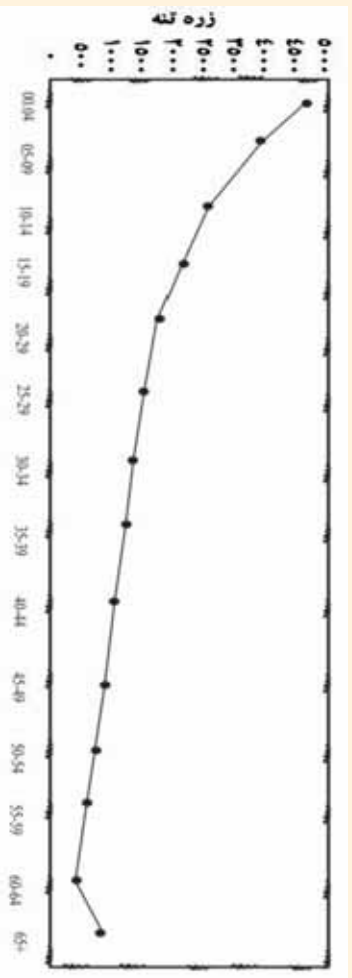
له دي چې دقيقه احصايه نشته. د افغانستان د نفوسو په هکله اټکلي ارقام په رسمي ډول د لومړي ځل له پاره په ۱۳۱۵ لمريز کال کې خپاره شول. د افغانستان ټول نفوس په دې کال کې لس ميليونه او اوباره زره ښوول شوي دي. په داسې حال کې چې په ۱۳۸۸ لمريز کال کې چې له ۲۰۰۹ ميلادي کال سره سمون لري ۲۶ ميليونه څرگند شوي دي.

د پلان وزارت د ۱۳۲۹ لمريز کال د احصايې له مخې د ټول هېواد نفوس ۱۲ ميليونه اټکل کړي دي. د همدې کلونو د نفوسو وده په اټکل ولاړه ده.

د نفوسو د لومړۍ نمونه يي څيړنه په ۱۳۳۲ لمريز کال کې، د هېواد په پلازمېنه کابل ښار کې د روغتيا د نړيوالې مؤسسي له خوا سرته ورسېده او د لسو ولايتونو په ۸۵ اړونده کيلو کې په تيت او پرک ډول دنفوسو د ترکيب (عمر، جنس، دنده او داسې نور) او نورو ځانگړتياوو په باب معلومات راټول شول. له هغې څخه وروسته يوه بله نمونه يي څيړنه د کابل د کليو (ده خدای داد) په باره کې په ۱۳۳۸ لمريز کال کې سرته ورسېده. دغه عمليه د ديموگرافي، د پوهې له مخې د ساحې او دنفوسو د شمېر د محدوديت او د احصايې له مخې لازم ارزښت نلري او له هغې څخه سمه علمي نتيجه په لاس نه راځي. بشپړه سرشمېرنه د ۱۳۵۸ لمريز کال د جوزاد مياشتې په ۲۵ نېټه پيل او د چنگاښ د مياشتې په ۱۴ نېټه پکې ته ورسېده. سره له دې چې دقيمه احصايه واخستل شوه، خو بيا هم ويې نه شوکولی چې د هېواد د ټولو سيمو احصايه واخلي. د ۱۳۵۹ لمريز کال د احصايې له مخې د افغانستان ټول نفوس ۱۵.۹۴ ميليونه تنه اټکل شوي چې د هغو له جملې څخه ۴.۳۱ ميليونه تنه دايمي استوگن نفوس او ۶.۵۴ ميليونه تنه نورکوچيان وو. د ټول نفوس ۴.۱۵ سلنه په ښارونو او ۶.۸۴ سلنه په کليو کې ژوند کوي.

پدې کال کې په کليو يا ښارونو کې ميسټ نفوس چې ټولې کورنۍ ۱،۲ ميليونه وې چې په منځني ډول د هرې کورنۍ څرې ۴ تنه ثبت شول.

په ۱۳۸۶ کال کې، د نفوس د ګروپونو بیلوالی د عمر له مخې

اضافي معلومات:

د نفوسو د زیاتوالي معلوماتي جدول له ۱۳۴۰ څخه تر ۱۳۷۰ لمریز کلونو پورې:

د ودي سلنه	کال	گڼه
۳،۱	۱۳۴۰	۱
۳	۱۳۴۸	۲
۲،۸	۱۳۵۰	۳
۲،۶	۱۳۵۹	۴
۱،۹	۱۳۷۰	۵
۲،۰۳	۱۳۸۶	۶

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کونکي دې په ډلو وویشل شي. هره ډله دې د نفوسو د اهمیت په باره کې بحث وکړي او د هیواد د پرمختیا په باره کې د هغې اغېزې پخپلو منځو کې شریکې کړي.

پوښتني:

- ۱- د مخ په ودې هېوادونو د نفوسو وده څرنگه ده؟
- ۲- د نفوسو وده څه ارزښت لري؟
- ۳- د افغانستان د نفوسو احصايه اټکلي ده که واقعي؟
- ۴- په کومو هېوادونو کې د نفوسو کنټرول مجاز نه دی؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زموږ په هېواد کې د نفوسو وده د کومو لاملونو تابع ده؟ وروسته له دې چې د ليلونه مو په کتابچه کې وليکل، بله ورځ پرې په ټولگي کې بحث وکړئ.

د نفوسو څرنگوالی او په هېواد کې قوهي ترکیب

په افغانستان کې د نفوسو څرنگوالی، د لاندینو مطالعو له مخې مطالعه او ارزولی شو.

- د عمر له مخې.
- د جنس له مخې.

د نفوسو د څرنگوالي مطالعه د ټولنيزو او اقتصادي خدمتونو له مخې (ګرڼه، کالونه او داسې نور) د ۱۳۵۸ لمریز کال راهیسې د هېواد په سطحه ګومه سر شمیرنه نه ده شوې نو له همدې امله په افغانستان کې د نفوسو دوش، ترکیب دودې د اندازې او اقتصادي او ټولنيزو ځانګړتیاوو په هکله مستند احصایوي معلومات په لاس کې نشته. خو په ۱۳۸۳ لمریز کال کې د نفوسو د څرنگوالي لومړیتوب د جنس (د نارینه او ښځینه) له مخې مطالعه شو.

- په ۱۳۸۳ لمریز کال کې د نفوسو دجنس له مخې د څرنگوالي لومړیتوب احساس شو. د اټیا ویمې لسیزې په پیل کې د ښځینه وویه لور پاملرنه را وگرځیده، چې د هغو فعاله ونډه اخیستنه په ټولو برخو کې په څرګنده ښکاري. اوس د کتنې وړ شمیر ښځې په شورا(ولسي او شرانو جرګه) کې دننه ترسره کوي. په همدې ډول د ښځو ونډه په دولتي ادارو کې په تیره بیا په پوهنې او د اقتصاد په بیلا بیلو سکتورونو کې زیاته شوي ده.

- د مخ پرودي هیوادونو په ډله کې زموږ د هیواد د ټولو نفوسو(د صفر څخه تر ۱۵ کلنۍ پورې) ۴۴ سلنه او (د ۱۵ څخه تر ۶۰ کلنۍ پورې) ۵۲ سلنه او د ۶۵ کلنۍ څخه پورته ۲ سلنه اټکل شوي ده. په هېواد کې اقتصادي فعاله نفوس تر (۱۵- ۶۵) کلنۍ پورې دی چې د هغې له جملې څخه ۸۰ سلنه ډګرني او مالدارۍ په برخه کې مشغول دي او پاتې نورې په صنایعو، کانونو او ټولنيزو خدمتونو کې بوخت دي او له ۶۵ کلنۍ څخه پورته غیر فعاله اقتصادي نفوس تشکیلوي.

په افغانستان کې د عمر او جنس د ترکیب خرنګوالی:

کلیوالي نفوس	ښاري نفوس	کال
نارینه	نارینه	۱۳۸۸
ښځې	ښځې	
۹۱۲۲۴۰۰ تنه	۲۶۵۶۲۰۰ تنه	۲۵۰۳۰۹۰ تنه
۱۷۸۷۹۰۰ تنه	۵۱۵۹۲۰۰ تنه	

په پورتنۍ جدول کې د ښځو شمېر د نارینه و په پرتله ۳.۵ ځلي لږ دی.

خو د عمر له پلوه د کوچنیانو شمېر د پنځه کلنۍ څخه کښته ۲۰ سلنه

۲۵ څخه کښته ۸ سلنه

۴۰ څخه کښته ۵ سلنه

۶۵ څخه کښته ۴ سلنه

د افغانستان ټول نفوس جوړوي

په هیواد کې قومي جوړښت او د قومونو جغرافیایي ویش:

- په افغانستان کې د ساکنو قومونو جغرافیایي ویش په څه ډول دی؟

د افغانستان اوسېدونکي اوږد ابعاد د تاریخي عنعناتو له مخې او همدا رنگه د اساسي قانون له مخې ټول افغانان دي. خو د بشري جغرافیا له مخې زموږ په هیواد کې بیلا بیل قومونه ژوند کوي چې په لنډ ډول د هغو په باب اشاره کېږي.

په دې څلوره کې پښتانه د تاریخي اسنادو له مخې د اریایانو ډېر پخوانی نژاد بلل کېږي هغه ژبه چې پرې خبرې کوي د پښتو په نوم یا ډېرې.

هیروډت د یونان وتلي مورخ پښتانه د پک تویس او سیمو، پکیس په نوم هم یاد کړي دي. پښتانه په ټول افغانستان کې استوګن دي، خو زیات یې په ختیځو په کابل او د کابل په ګاونډیو ولایتونو په جنوبي، جنوب ختیځ، ختیځ او جنوب لویدیځ کې په ګڼه توګه ژوند کوي په شمالي ولایتونو کې هم اوسېږي.

- تاجکان د پښتو پشان د دې سیمې د اریایانو له ډیرو پخوانو قومونو څخه دي، چې بیلا بیل قومونه یې د هیواد په شمال کې له بدخشان څخه تر هرات او د هندوکش په جنوب کې له پروان څخه تر کابل پورې ژوند کوي. او په عمومي توګه په دري ژبه خبرې کوي.
- ازبیک او ترکمن هم د دې هیواد اوسیدونکي دي او د هېواد په شمال او شمال لویدیځ کې ژوند کوي.

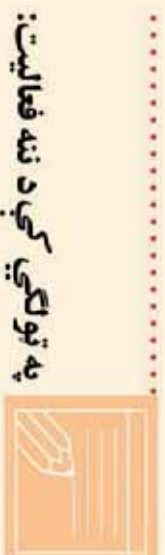
ازبیک قرغز، قزاق او ترکمن په ترکی او ازبیکي ژبو خبرې کوي.

• هزاره زموږ د هیواد اوسیدونکي دي چې په هزاره گي لهجه په دري ژبه خبرې کوي. په بامیانو او مرکزي لوړو سطحو کې او سیري.

• نورستانيان له اریایي قوم څخه دي او د دې هیواد له اصلي اوسیدونکو څخه شمېرل کېږي. د نورستانيانو داوسیدو سیمه نورستان او ژبه یې د ختیځ اریایي ژبو څخه ده. یو بل قوم چې اریایي نژاد لري، پشه یان دي چې په کوزونو او کاپیسا کې ژوند کوي. ژبه یې ختیځه اریایي ریښه لري.

• بل قوم چې اریایي نژاد لري بلوڅ دي چې د کندهاره جنوب اوچخا نسور کې ژوند کوي. ژبه یې بلوڅي اریایي ده په پښتو او دري هم خبرې کوي.

په همدې ترتیب زموږ په گران هیواد کې یو شمېر قزلباش، عرب اوسیدان هم ژوند کوي. په همدې ډول یو محدود شمېر هندوان اوسکان هم په کابل، ننگرهار، کندهار، گردیز، خوست او غزني کې ژوند کوي، چې د دې هیواد اوسیدونکي دي.

په ټولگي کې د ننه فعالیت:

د نفوسو کیفیت څه مفهوم لري؟ هره ډله به په دې هکله بحث وکړي. د ډلې استازي دي هم ټول لگڼو الوته وړایي، چې په هېواد کې د میشتو قومونو په هکله بحث وکړي او خپل معلومات له نورو سره شریک کړي.

پوښتي:

۱. هغه قومونه چې په افغانستان کې ژوند کوي، نومونه یې واخلي.
۲. د اضافي معلوماتو د جدول له مخې په کاربو ختو نفوسو سلنه پیدا کړئ
۳. د کوم عمر خلکو ته اقتصادي فعاله نفوس ویل کېږي؟

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

په افغانستان کې د استوگن قومونو په باره کې، له بیلا بیلو سرچینو څخه په گټه اخیستنه، یوه لنډه مقاله ولیکئ.

اضافي معلومات

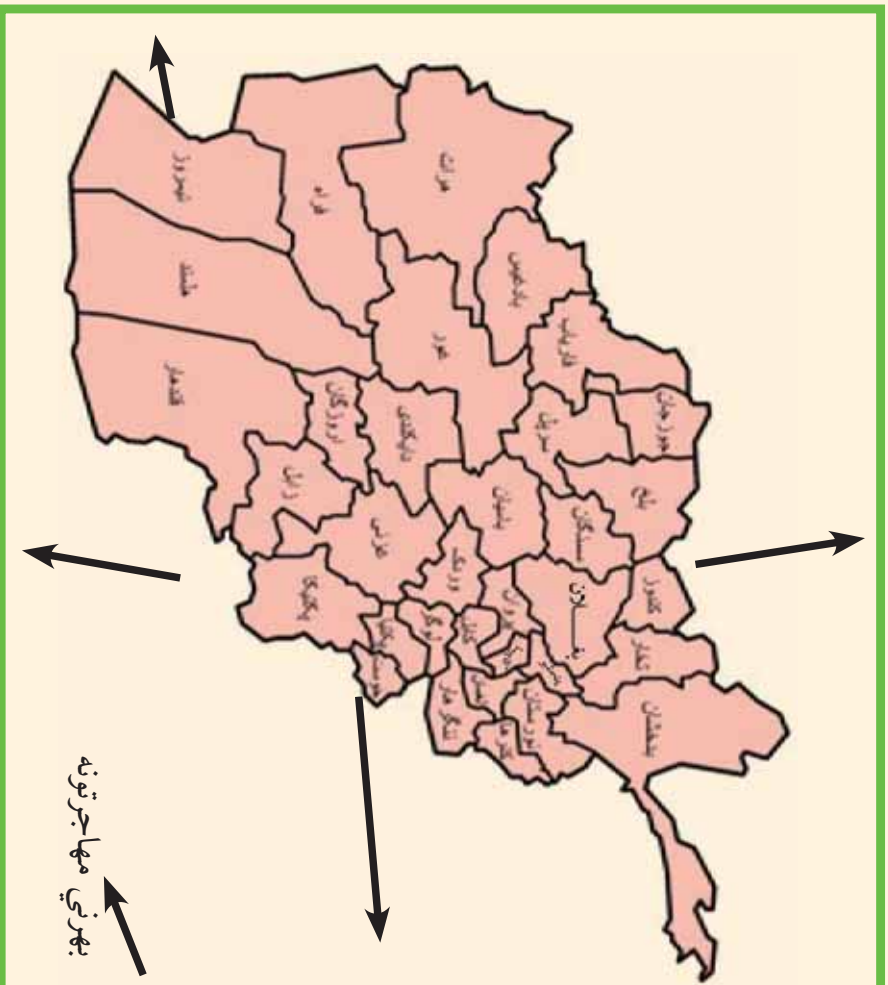

۲۰۰۸-۲۰۰۷)۱۳۸۶

تول دایمی استوگن نفوس

عمر (په کال)	فیصدي	تول نفوس (تنه)	بنځینه (تنه)	نارینه (تنه)
۰۴-۰۰	۲۰	۴۵۱۴۵۶۲	۲۳۲۱۸۷۱	۲۱۹۲۶۹۱
۰۹-۰۵	۱۵	۳۳۴۵۶۷۹	۱۶۹۴۹۶۲	۱۷۵۰۷۱۷
۱۴-۱۰	۱۱	۲۶۵۳۱۴۳	۱۲۵۳۶۸۷	۱۳۹۹۴۵۶
۱۹-۱۵	۹	۲۱۶۵۸۸۱	۱۰۱۷۴۴۴	۱۱۴۸۴۳۷
۲۴-۲۰	۸	۱۸۶۰۸۹۸	۹۰۴۷۱۲	۹۵۶۱۸۶
۲۹-۲۵	۷	۱۵۴۰۶۹۳	۷۷۹۷۲۱	۷۶۰۹۷۲
۳۴-۳۰	۵	۱۲۸۷۲۲۳	۶۷۹۸۰۵	۶۱۰۴۱۸
۳۹-۳۵	۵	۱۱۳۶۶۸۴	۵۹۵۲۷۱	۵۳۹۴۱۳
۴۴-۴۰	۴	۹۸۱۲۷۷	۴۸۶۵۳۴	۴۹۴۷۴۳
۴۹-۴۵	۴	۸۵۲۶۸۲	۴۰۲۴۶۱	۴۵۰۲۲۱
۵۴-۵۰	۳	۷۲۰۶۱۳	۳۲۳۹۲۵	۳۹۶۶۸۸
۵۹-۵۵	۳	۵۸۰۱۷۴	۲۵۱۶۲۶	۳۷۸۵۲۸
۶۴-۶۰	۲	۴۴۷۱۶۴	۱۹۰۹۰۶	۲۵۶۲۵۸
۶۵ کلن او د هغې خځته پورته	۴	۸۵۴۲۲۷	۳۵۵۳۷۵	۴۹۸۸۵۲

نوټ: د کورچیانو ۵, ۱ میلیونه نفوس پکې شامل نه دي.

د هغو مهاجرتونو په هکله چې زموږ له هېواده شوي، معلومات لری؟

زموږ په هېواد کې د اخلي، خارجي، سياسي او تاريخي مهاجرتونه چې د طبيعي پېښو د اغېزو له مخې کېږي، د هغو انگيزې په لاندې ډول دي:

- **سياسي مهاجرتونه:** سياسي مهاجرتونه هغه وخت کېږي چې فکري او عقيدتي ازادي موجوده نه وي. له ۱۳۵۷ لمریزکال څخه وروسته د روس دتهاجم او تيري له امله د افغانانو ډېر لوی مهاجرتونه چې په نړۍ کې ساری نه لري نورو هېواد و نو او لویو وچپوته شوي دي، د افغانستان له پنځه میلیونو څخه زیات نفوس د نړۍ په گوټ گوټ کې مهاجر شول.

• اقتصادي مهاجرتونه:

د کليو، د کوچنيو او لويو بناوونو خلک لويو صنعتي بناوونو ته د کار او دنلو د موندلو او د شتمنيو د لاس ته راوړلو او د مصنون ژوند لپاره مهاجرت کوي. د پورتيو لاملونو په نظر کې نيولو سره دکليو خلک بناوونو ته لکه کابل، کندهار، هرات، مزار شريف او نورو صنعتي بناوونو ته مهاجرت کوي چې دغه کار لا تر اوسه دوام لري.

• تاريخي مهاجرتونه:

په ډيرو پخوانيو وختو کې اريا يانو له بلخ (بخدي) څخه شاوخوا سيمو ته تر هند او فارس پورې مهاجرت وکړ. يونانيانو، کوشانيانو او مسلمانانو يو پر بل پسې مهاجرت وکړ. په ۱۳۴۹ لمريز کال کې د وچکالي له امله زمونږ هېوادوال د خپلو کورونو پرې بنودلو ته اړشول چې د بادغيس، ارگان او د هزاره جاتو لوړه سطحه په دې ډله کې راځي.

- موسمي مهاجرتونه د تودو او سړو سيمو ترمنځ کېږي يعنې مهاجرين په اوږې کې د څارويو د روزني او همدا رنگه د کرنې لپاره گاونډيو سيمو ته مهاجرت کوي. د هېواد کوچيان يې ښه مثال دي.

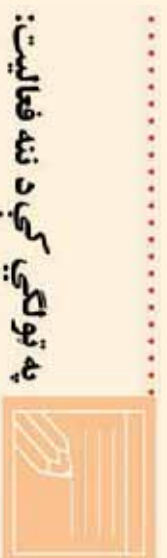
• د مهاجرت اغيزې:

- مهاجرتونو په افغاني مهاجرينو مثبتې او منفي اغيزې کړې دي.
- ۱- د فعال اقتصادي نفوس له لاسه ورکول.
- ۲- د مغزونو تېښته (د پوهانو او ماهرو خلکو مهاجرت).

- ۳- منفي اغيزري لکه: په HIV او د پوستکي په ناروغيو اخته کيدل.
- ۴- باندنيو هيوادونو ته د سرمايي ليردول.

مېټي اغيزي لاندي دي:

- ۱- د خپل فرهنگ ليردول او د نورو له فرهنگ سره آشنايي.
- ۲- د خپلي ژبې رواجول او د نورو له ژبو سره بلدتيا.
- ۳- د نوي تکنالوجيو سره بلدتيا.
- ۴- په پايله کې هر مدنيت د يوه مهاجرت زيربنده ده.
- ۵- د هغوی انساني حقوق تر پټو لاندي کيدل

- زده کوونکي دي په ډلو وویشل شي او هر ه ډله دي د لاندي پوښتنو په باره کې بحث وکړي او د هرې ډلې استازي دي خپل معلومات په ټولگي کې وړاندي کړي.
۱. په سياسي مهاجرت او د هغه په انگيزه بحث وکړي.
  ۲. زموږ هيوادوالو ولې لويو صنعتي ښارونو ته مهاجرت کړی؟
  - ۳- آیا تاريخي مهاجرتونه زموږ په هيواد کې شوي دي؟

پوڀڻي:

- ۱- زمورو په گران هېواد کې اوسېدونکو وې له کليو څخه ښارونو ته مهاجر توبه کوي.
- ۲- د مهاجرت منفي تاثيرات بيان کړئ؟
- ۳- آيا زمور: هېوادوال اوس هم نورو هېوادونو ته مهاجرت کوي. ولې؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

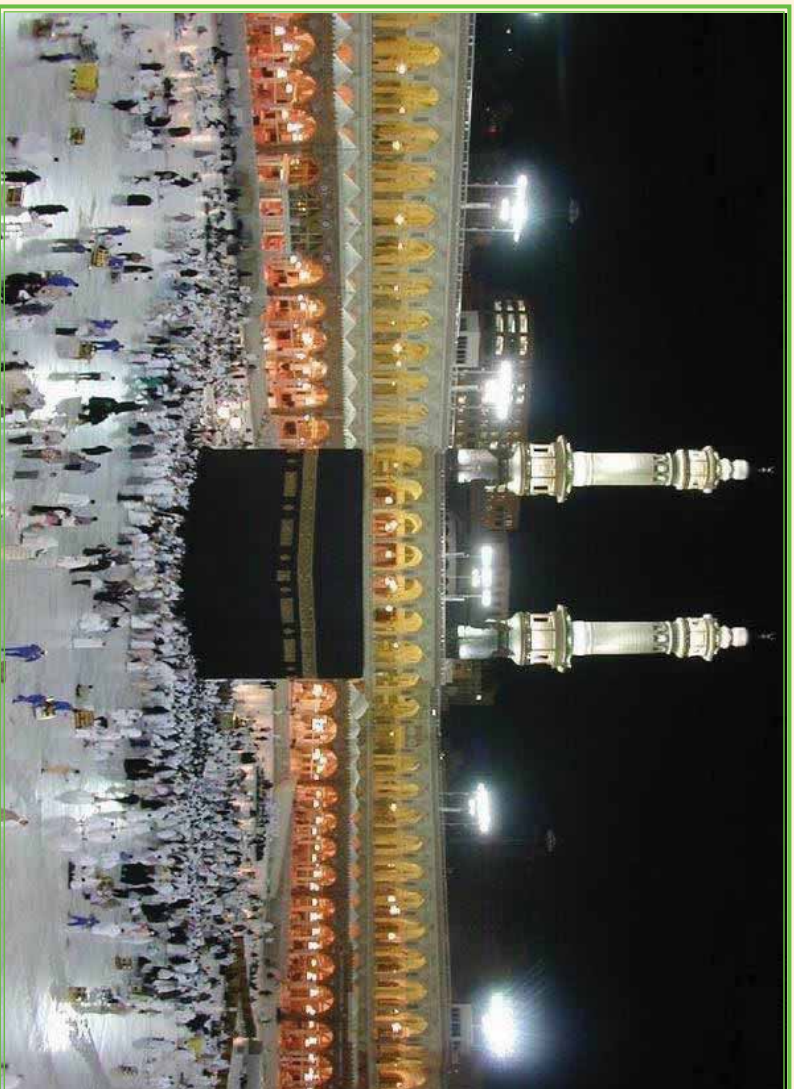
ولې زمور د هيواد اوسېدونکي نورو هيوادونو ته مهاجرت کوي؟ ددې سر ليک لاندې يوه مقاله وليکئ او د جغرافيايې په را تلونکي ساعت کې يې هم ټولگيو الوتو وړاندې کړئ.

درېم څپرګۍ دين او ژبې

دولسم لوست:

۱،۳ دين

د مکې معظمې انځور

د افغانستان زياتره خلک د کوم دين و مذهب پيروان دي؟

انسانان له خپلو عقيدو سره ژوند کوي. زموږ خلک هم له ډېرو پخوا وختو راهيسې د بېلا بېلو دينونو پيروان وو. زموږ نېکونو اريايانو نوو سيمو ته له کوچيدو مخکې ساده آيين درلوده. دوی د طبيعت هغه عناصر چې په ژوندانه يې اغېز درلوده مقدس شمېرل. د افغانستان خلک، سره له دې چې دويدي او برهمني زړې عقيدې پيروان وو، د هيواد په ختيځ، شمال لوېديځ کې

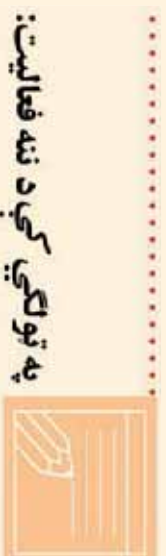
زر دشتي آيين رواج درلود. خو کله چي له ميلاد څخه مخکي ۲۰۶ کال کي اشوکا دبودايي دين د تبليغ او خپرولو له پاره ملا وتړله چي د هغه تاريخ نه زر کاله وروسته هم دی عقيدې او آيين د هېواد په ختيځ او شمال کي بشپړ رواج ومونده، چي د فکري، هنري او فرهنگ له پلوه يې د دې خلکو په ژوندانه ژوره اغېزه درلوده. بودايي دين داشوکاکانفوذ او سلطې په واسطه د هندوکوش له جنوب څخه ترکندهاره پورې خپور شو.

د اسلام دمقدس دين په ظهور سره بېلا بېل دينونه لکه زردشتي، بودايي او لږ څه آسماني دينونه لکه يهوديت، مسيحيت په خراسان (افغانستان) کي پېرو او پلويان درلودل. خو داسي دين چي په ټول افغانستان کي عام رواج ولري او دملي دين په توگه ومنل شي، وجود نه درلوده. چي پدې ډول سره د هغه وخت خراسان يا اوسني افغانستان د اسلام مقس دين د منلو له پاره چمتو و. د حضرت عثمان (رض) په واکمنۍ کي، له ۲۵ هجري کال څخه وروسته اسلامي فتوحاتو په افغانستان کي پرمختگ وکړ. احنف بن قيس د هرات بنار ونيو او خلک يې د اسلام په دين مشرف کړل. دريم خليفه حضرت عثمان (رض) عبدالله بن عامر بن کرزب چي ۲۵ کلن ځوان و د ابوموسی اشعري په ځای وټاکه. عبدالله بن عامر اسلامي امپراطورۍ ترختيځ پورې وغزوله هغه سرخس، فارياب، تالقان، کندهار او غزني فتح او اسلام يې هلته خپور کړل. کابل يې يو کال محاصره کړ او په مشکل سره يې فتح کړ. د وخت په تيريدو سره د افغانستان ټولې سيمې داسلام په دين مشرف شوي. يوازي کافرستان چي وروسته په نورستان ياد شو پخوانی دين يې تر ډېرې مودې پورې وساته چي په ۱۹م پېړۍ کي د امير عبدالرحمن خان په دوره کي د اسلام په دين مشرف شول. د افغانستان د اسلامي جمهوريت د دولت رسمي دين د اسلام مقدس دين دی. د نورو دينونو پيروان، د خپل دين په پيروۍ او ديني مراسمو په سرته رسولوکي د قانون له احکامو سره سم آزادي. په افغانستان کي هيڅ قانون نه شي کولای چي د

اسلام د مقدس دين د معتقداتو او احكامو مخالف وي.

په اوسني وخت كې د افغانستان خلك ۶. ۹۹ سلنه د اسلام د مقدس دين پيروان دي. يو شمير هندوان او سكان په افغانستان كې اوسېږي. هندوان اوسكان په كابل، جلال آباد، كندهار، چاريكارو، گرديز او نورو ښارونو كې اوسېږي چې اكثر يې سوداگر دي.

د افغانستان مطلق اكثریت خلك د حنفي مذهب پيروان دي او د تشيع مذهب پيروان هم لري. د افغانستان اهل تشيع په جعفري او اسماعليه مذهبونو وېشل شوي دي.

په ټولگي كې د ننه فعاليت:

زده كوونكي په ډولو وېشل كېږي او هره ډوله دي له لاندنيو موضوعگانو څخه په يوه موضوع بحث وكړي او د بحث نتيجه دي په ټولگي كې شرحه كړي.

- آريايان د كوم ايمن لرونكي وو؟
- بود ايي آيين څه وخت په كومه سيمه كې خپور شو؟
- د اسلام دين په افغانستان كې په څه ډول خپور شو؟

پوښتني:

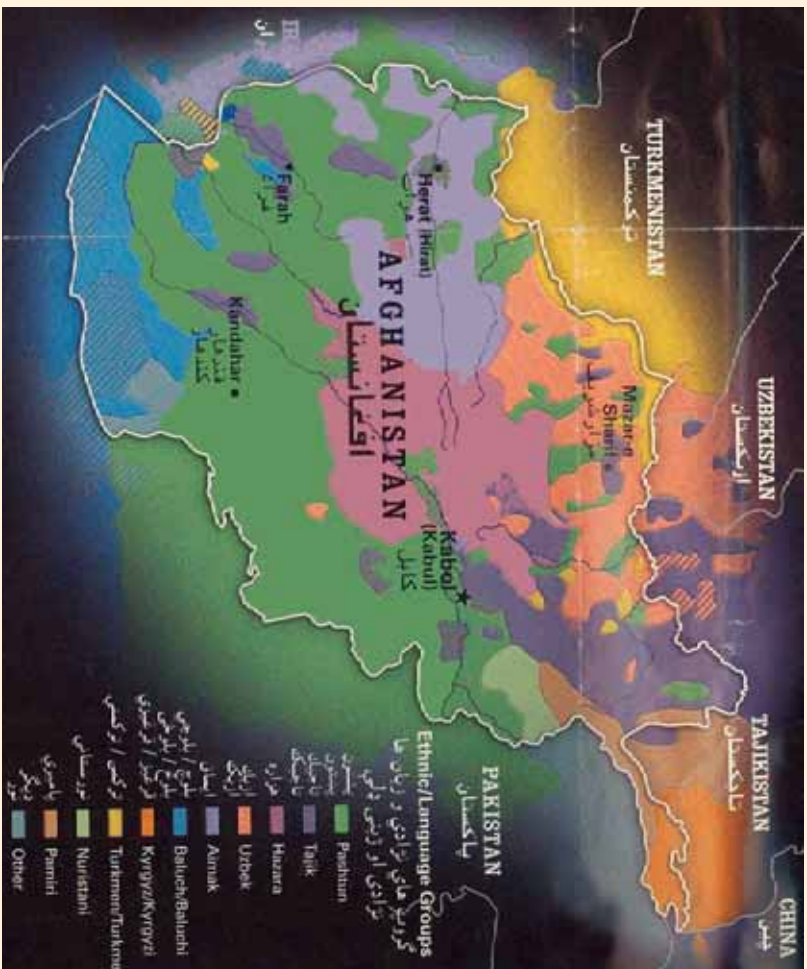

- لاندي، سمې او غلطې پوښتني يو له بل څخه پيلې كړئ:
۱. اريايانو د طبيعت هغه عناصر چي په ژوندانه كې يې اغېزمن وو مقدس شمېرل.
  ۲. د افغانستان ټول خلك د يو مذهب يعني اسلام پيرو دي.
  ۳. كومو خلكو په افغانستان كې د اسلام په خپرولو كې نقش درلوده؟
  ۴. په اورسني وخت كې د افغانستان خلك د كومو دينونو او مذهبونو پيرو دي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د اسلام دمقدس دين د نښگڼو په اړوند د ټولنو په هوساڼي كې څو كرنبي وليكئ او ټولگيوالوته يې ولولئ.

په افغانستان کې له دیر شو څخه زیاتي خپلواکه ژبې شته چې د هیواد په بیلا بیلو سیمو کې خلک په بیلا بیلو لهجو پرې خبرې کوي.

د افغانستان د ژبو اهمیت، لکه د نړۍ د نورو ژبو پشان د ویو نکو په شمېر پورې اړه لري. د مثال په ډول پښتو او دري د هیواد په پراخه ساحه کې عمومیت لري او خلک په هغو خبرې کوي او تقریبا د افغانستان ټول خلک پرې پوهېږي په داسې حال کې چې په اورمړي او عربي یوازې په څو محدودو کلیو کې خبرې کېږي. اندو اروپایي ژبې په دوو اریایي (راني) او هندي ویشل کېږي. اریایي ژبه په عمومي ډول د هیواد په جنوب لویدیځ، شمال لویدیځ او شمال ختیځ کې زیاته رواج لري او مشهورې ژبې یې پښتو، دري، بلوچي، اورمړي

او پاميري خواجه يي ژبه يعني غرنی ژبې دي. په هندي ژبه کې گورتي، کله يي، تيراني، سندي او پنجابي شاملې دي. رودا ژبه چې د آرياني هندي گروپ ترمنځ يوه څانگه ده چې کتي، بشکلي، واگلي، برسني، اشکوني، پشه يي، پراچي اونورستاني په کې شاملې دي چې په عمومي ډول د نورستان او دهغه د شاوخوا خلک پرې خبرې کوي.

د افغانستان نوري ژبې ترکي او مغولي دي چې د وه لری په کې شاملې دي. يوه لری هغه ژبې دي چې په مرکزي آسيا پورې اړه لري لکه ازبکي، قزاقي او قزغزي. دويمه لری يې په جنوب لوېديځ پورې اړه لري چې ترکمني او آذري احتوا کوي.

۳. ۳. د ژبو جغرافيايي ویش:

د افغانستان ژبې چې خلک په يوه سيمه کې پرې خبرې کوي په لاندي ډول دي:

• **پښتو:** هغه کسان چې په پښتو خبرې کوي، تقريباً په ټول هيواد کې استوگن دي. خو زياتره پښتانه د افغانستان په ختيځو، جنوبي او جنوب ختيځو سيمو کې استوگنه لري. د اژه ډېرې لهجې لري چې د مشرقي او کندهاري لهجې يو له بل څخه توپير کوي.

• **دري:** د هيواد د ډېرو پخوانيو ژبو څخه ده د هيواد زيات شمېر خلک په مختلفو لهجو له دي ژبې سره آشنايي لري. څه نا څه په ټول هيواد کې ورسره بلديت لري.

• **بلوڅي:** د هلمند، گود زبرې، صابری هامون او هيواد دولديځ سرحدونو يو شمېر خلک پرې خبرې کوي.

• **ازبکي:** د هيواد په شمالي ولايتونو کې يو شمېر خلک پرې خبرې کوي.

• **ترکمني:** يو شمېر خلک د هيواد په شمال او شمال لوېديځ کې د هرات تر ولايته پورې پرې خبرې کوي.

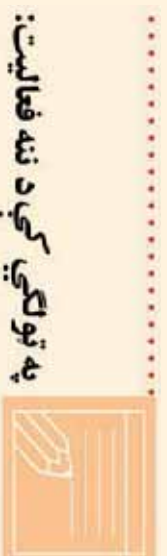
• **پراچي:** يو شمېر خلک د نجرا ب په يوه دره کې چې د تگاب له اله سلی سره نښتي ده، پرې خبرې کوي.

• منځي ژبه د بدخشان په مېجان، واخي په واخان، سرېگي د واخان په شمال، سنگليچي د مېجان په ختيځ او د بدخشان د زيباک په جنوب، زيباکي ژبه د بدخشان په زيباک، اشکاشمي د بدخشان په اشکاشم، شينغي د بدخشان په اشکاشم او په شغنان، رو شاني او اشری د بدخشان په لوېديځ او دينج د سيند په غاړه کې او قزغزي ژبه په کوچني پامير کې مرو جې دي.

• کپه وراگلي، شکوني او پاروني په نورستان کې، گورتي ژبه په ختيځ نورستان، پشه يي ژبه په نو رستان

کې د لغمان په درو، نگاب، نجراب، کوهستان، کاپیسا او پغمان، تیراهي د خیبر په لویدیځ او ډکه او جتي د جنانو ژبه ده.

- په سنډی، لهندا او پنجابی اهل هندو خلک خبري کوي.
- اورمري په لوگر، براهوي د چخانسور د شورابک په شاو خوا سیمو کې رواج لري. مغلي، او آذري ژبي اوس له منځه تللي دي. خو قزاقي د بلخ دو لایت په ځینو سیمو کې شته.
- له پښتو او دري سره د افغانستان اکثریت خلک آشنایي لري او د دولت رسمي ژبي دي. په هغو سیمو کې چې اکثریت خلک یې له ازبکي، ترکمني، پشه یي، نورستاني، بلوچي گوجري او یا پاميري ژبو څخه په یوه ژبه خبري کوي، هلته پر پښتو او دري سربیره سیمه ییزه ژبه هغو سیمو کې د دریمي رسمي ژبي په توگه دي.

- ز ده کوونکي په ډلو ویشل شي، هره ډله دي له لاندینو موضوعگانو څخه په یوه موضوع پخپلو منځو کې بحث وکړي. یو تن دي د خپلې ډلې په استازیتوب، موضوع په ټولگي کې شرحه کړي.
- د افغانستان خلک په کومو ژبو خبري کوي. کومې ژبي دکوم دلیل له مخې رسمي دي؟
  - انډو اروپایي ژبه په څو برخو ویشل شوې ده؟ د هرگروپ مشهورې ژبي له سیمو سره واضح کړئ.
  - درویدا، ترکی او مغولي ژبو په باره کې معلومات ورکړئ
  - بلوڅان، ازبیک او ترکمن د افغانستان په کومه سیمه کې ژوند کوي؟
  - په بدخشان او نورستان کې کومې ژبي رواج لري؟

پوښتنې:

۱. د افغانستان هندوان په ( ) ، ( ) او ( ) ژبو خبرې کوي.
۲. پشه يي ژبه د هېواد په کومو سيمو کې رواج لري.
۳. اوس کومې ژبې له منځه تللي دي او ويو نکې نه لري؟
۴. ولې پښتو او دري رسمي ژبې دي؟
۵. کومې ژبې په کوم دليل د دري يمو رسمي ژبو حيثيت لري؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د افغانستان مهمې ژبې په ترتيب په يوه جدول کې وليکئ.

څلورم څپرکی

څوارلسم لوست:

۱،۴- د مواصلاتو اهمیت:

په پورتني انځور کې کومه لويه لاروښه

مواصلاتی لارې د ټولني او يوه هېواد د اقتصادي، ټولنيز او په پای کې سياسي، کلتوري او اداري پرمختگ بنسټ گڼل کېږي، ټولې اقتصادي اړتياوې (کرنيزي، صنعتي او تجارتي)، ټولنيز، فرهنگي او سياسي د مواصلاتي کرښو د ترقي او پرمختگ پرته امکان نه لري.

د بوي هوسا ټولني اقتصادي او صنعتي پرمختيا د مواصلاتي كرنو او نقليه وسيلو په پرمختگ او ترقي پورې اړه لري.

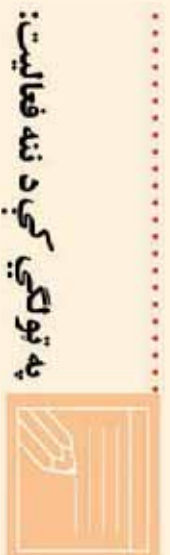
مخ پرودي هېوادونه چې د اقتصادي او صنعتي پرمختگ لومړني پړاوونه وهي، تر ټولو لومړی بېله مواصلاتي او ترانسپورتي شرايط چمتو كړي، چې توليدي او تجارتي وسايل او كسب او كار وده اوپراختيا ومومي. افغانستان د مخ پرودي هېوادونو په وله كې وچې پورې تړلی او غرنی دی . سيندونه يې هم دزيات خوړي او سيلابي رژيم په درلودلو دپېرېو دچلولو لپاره برابره دي. نو له همدې امله دځمكني مواصلاتي او هوايي سكتورونو وده دهېواد دبنسټيزو اړتياوو څخه دي. له منظمې مواصلاتي شبكې پرته هر اړخيزه اقتصادي او ټولنيزه وده ممكنه نه ده. مواصلاتي لارې بڼارونه او سيمې يو له بل سره نښلوي . اومه او د انرژۍ توليدونكي مواد صنعتي مركزونو او صنعتي او كرنيز محصولات بازارونو او استهلاكې مركزونو ته لېږد وي.

په دې برخه كې پانگه اچونه ديوه هېواد داقتصاد بنسټ جوړوي، چې په ټول هېواد كې د اقتصادي، سياسي، فرهنگي او اقتصادي پلان جوړونې دودې او پراختيا سبب گرځي .
په لنډه توگه د مواصلاتو د اقتصادي اهميت په هكله ويلي شو چې:

- د منظمو ترانسپورتي لاروڅخه دگټې اخېستنې په سبب بازاركې دكاليو بيه كمېږي.
- د سون د موادو په لگښت كې سپما كېږي او د سوداگرۍ مالونه د وخت له ضايع كېدلو پرته بازارنو ته لېږدول كېږي.
- بيلا بيل قومونه دپوراوېل له دود او دستور څخه خبرېږي، د هېواد ملي يووالی ټاټهږي، په ضمن كې په ستونزو اخته سيمو ته په چټكې مرستې استول كېږي.
- د ترانسپورتي لارو په نه شتون كې سربېره پردي، چې پورتي همدفونه لاس ته نه راځي بلكې د فرهنگي او د ښوونې اوروزني د وروسته والي سبب هم كېږي.
- زموږ په هېواد كې په تيرو وختونو كې د پورتيو ستونزو په درك سره پخپلويښځه كلنو پلانونو كې ډېره پرمختيايي بوډجه، د موټرو د سركونو د جوړولو لپاره بېله شوي وه. په وروستۍ تپل شوې له دري لسيزو څخه په زياته اوږده داخلي جگړه كې ټولې مواصلاتي شبكې ويجاړې شوي اودهغو دويم ځلي

جوړولو ته اړتيا پيښه شوه. نو له همدې امله د موقت حکومت له تشکيل څخه وروسته د توکيو – جاپان په کنفرانس کې د هېواد د لويو لارو جوړولو او پراختيا لپاره د اقتصادي زيربنا په توگه د لومړيتوب حق ورکړل شو. اوس د حلقوي لړۍ لارې ۸۰ سلنه او له بندرونو سره نښلول يې بشپړ شوي دي. په همدې ډول يوله بل سره د ولايتونو او له مرکز سره دولسواليو نښلول دوام لري.

له بلې خوا په پام کې دي چې ترانزيتي کرښې د شمال او لوېديځ گاونډيانو سره فعالې شي او زموږ د هېواد د سوداگرۍ اړيکې به په منظمه کي پراختيا ومومي.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کوونکي په مناسبو ډلو کې تنظيمېږي. يوه ډله د موادو اهميت د هېواد د اقتصادي زيربنا په توگه او دويمه ډله د هېواد په اقتصادي او ټولنيزې ودې کې د موادو برخه تر بحث لاندې نيسي، د زده کوونکو د فعاليت پايلې د ډلې يو غړی، ټولگي ته وړاندې کوي. په پای کې ښوونکی د ډلې د فعاليت پايلې د خپلو معلوماتو په ورزياتولو را ټوله وي .

پوښتني:

په لنډه توگه څو اب وړکړی:

- ۱- زموږ په هېواد کې څمکنې اوهلېې ترانسپورت ولې د مواصلات له نورو برخو څخه بڼه وده کړې ده؟
- ۲- ولې په تیرو پنځه کلنو پلانونو کې زیاته پاملرنه دموصلاتو وډې ته راگرځول شوې وه؟
- ۳- ولې د توکيو جاپان دهمکارو په کنفرانس کې زیاته پاملرنه دهمپاد د لویو لارو بیا جوړولو ته اړول شوې وه.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د څمکنیو مواصلاتو اهمیت دهمپاد د اقتصادي وډې له مخې په څو کرښو کې ولیکئ او د جغرافیه د دضمون په راتلونکي ساعت کې یې له ځانه سره راوړئ او په ټولگي کې یې و لولئ .

۲،۴ - ځمکنی حمل او نقل

پنځلسم لوست:

ایا پوهیږئ چې موټر کله زموږ هېواد ته وارد شو ؟

د حمل و نقل دیو منظم موصلاتې سیستم شتون د ټولنیز او اقتصادي(صنایعو په گډون)پرمختیاینېست جوړوي او په هېواد کې د ټولنیز، اقتصادي یووالي درامنځته کېدو سبب گرځي او د خدماتي موادو او اطلاعاتو دانتقال لپاره اسانتیاوي جوړوي. په ملي سويه سوادگري پرمختگ کوي اوله هغې سره یوځای د پرسونل استخدام او عواید هم زیاتېږي. د ژوند سويه هم لوړېږي. ددې ډول زیر بناوو شتون په افغانستان کې، دځمکې د جغرافیایي جوړښت په پام کې نیولو سره چې په ځانگړو او جلا سیمو ویشل کېږي، د حمل و نقل اسانتاوي فوق العاده ارزښت لري. په تیره بیا د صنایعو پراختیا، چې له هغې پرته صنعتي موسسو ته داومو موادو او انرژي تولیدونکي مواد او دهغو تولید ات استهلاکي سیمو ته انتقالیای نه شي.

د منځنۍ، آسیا په جنوب کې دافغانستان دجغرافیایي موقعیت په پام کې نیولو سره د تاریخ له ډېرې پخوا دورې څخه د یوې اوردې مودې لپاره د ختیځ او لویدیځ او دشمال او سوبل ترمنځ دسوداگرۍ اړیکو په تامین کې ډېر اهمیت لري. ددې تجارتي او فرهنگي اړیکو دوام د هېواد د ژوندانه دسوبي په لوړولو کې داقتصاد او فرهنگ له پلوه ډېر مهم رول لوبوي. له میلاد څخه مخکې په څلورمه پېړۍ کې د یوځي یرغل په پای کې د یونان او هند ترمنځ سوداگرنزي اړیکې د افغانستان له لارې تامین شوي وي. په لومړي میلادي کال کې د یونان باختري پاچاهانو په وخت کې افغانستان د سوداگرۍ اړیکو په

ټاټمین کې لوړ مقام درلوده، بلخ دهغې لارې د نښلیدو ځای گڼل کېده. په همدې ډول د ورښمو او در ملو لاره (دکوشانیانو د امپراطورۍ په دوره کې) له دې هېواد څخه تیرېده. نو له همدې امله دبلخ ښار د لویدیځ (اروپایي) او ختیځ (دچینایي او هندي) کالیو د تبادلې مرکز و.

د امیر عبدالرحمن خان د حکومت په وخت کې د نوو کاروان سړایونو ابادول او په هېواد کې دننه د سوداگرۍ دمحصول لغوه کیدل دسوداگرۍ او اقتصاد لپاره زمینه برابره کړه. انګلیسانو له کراچۍ څخه ترکوټي (چمن) پورې د اوسپني کرښه و غځوله، خو د هېواد خارجي تجارتي تړنه پاملرنه ونه شوه. تر ۱۹۳۰م کال پورې چې د ۱۳۰۸ لمریز کال سره سمون خوري ټول مسافرتونه په پلي ډول وو او یا ډول او راوړل د حیواناتو په مرسته سرته رسیده. له هغې څخه وروسته په حمل ونقل کې له عصري وسایلو څخه گټه اخیستنه په چټکۍ وده وکړه.

په ۱۹۰۹م کال کې د امیرحبيب الله خان په دوره کې دلومړي ځل لپاره موټرونه د دملر له کمپنۍ څخه په ممبئي (بمبئي) کې وپېرېدل شول او په کابل کې په کار واچول شول. (۵۷) تنه کارگران هم بمبئي ته واستول شول چې د موټرو تخنیکي کارونه زده کړي. په دې ډول د موټرو شرکت د درباریانو له خوا جوړ شو. د یادونې وړ ده، چې بایسکل مخکې افغانستان ته وارد شوی و.

دکاروانونو د تگ او راتگ لارې ترمیم شوي. د موټرو لپاره نوي سرکونه د کابل – جلال آباد، جلال آباد- لغمان، کابل - جبل السراج، کابل – لوگر او کابل – غزني ترمنځ جوړ شول. د ټول هېواد په ښارونو کې کاروان سړایونه دسراجیه رباطونو په نوم په خلکو ودان شول. د دوه رباطونو ترمنځ واټن شپږ کروه (تقریباً د ۱۸ کیلومتره) و. په دې سر بیره د سیندو له پاسه عصري پلونه د موټرو د تگ او راتگ لپاره جوړ شول.

د امانیه په دوره کې او له هغې څخه وروسته ځمکنیو مواصلاتو ته زیاته پاملرنه وشوه. دسرکونو جوړول او د مواصلاتي کرښو پر مختیا یولازمي امر وگڼل شو. خرنگه چې افغانستان په وچې پورې تړلی هېواد دی او سمندر ته لاره نه لري. نو له همدې امله په هېواد کې دنښتو او بهرنیو اړیکو د ټاټمین لپاره له ځمکنی او په دویم پړاو کې له هوايي ترانسپورت څخه اغیزمنه طریقه نه شته.

دځمکنیو ترانسپورتي لارو د جوړولو او پراختیا په مخکې زیاتي ستونزې شته چې ځینې یې په گوته کوو. - د هېواد طبیعي جوړښت او غرنۍ بڼه.

- د غزني او دښتې سيمو بيل اقليمونه.
- عصري وسايلو، فني پرسونل او پوره پانگې نشتوالی.

لکه څرنگه چې تاسې يو هېرې زموږ د هېواد درې په څلورمه برخه غزني ده. دغه غرونه د شمال ختيځ څخه د جنوب لوېديځ په لور ديوه طبيعي ديوال په توگه پراته دي او هېواد يې په دوه شمالي او جنوبي برخو ويشلی دی. زياتره کوتلونه يې له ۳۰۰۰ مترو څخه زيات لوړوالی لري، چې د کال په زياته موده کې په واورو پټ وي او د تگ او رانگ په وړاندې خنداگرځي. زياتې درې يې له شمال څخه جنوب ته چې سوري يې لږ دی د سيندونو په اوږدو کې پرتې دي، چې دتگ او رانگ په وړاندې ستونزې جوړوي. په همدې ډول غزني سيمې او پراخه شگلانې دښتې هم د ځمکني ترانسپورت د پراختيا په وړاندې ستونزې جوړوي، چې زياتې پانگې، عصري وسايلو او فني پرسونل ته اړتيا لري. دهېواد دسيندونو بهيرونه او مسيرونه، سره له دې چې دکارواني لوبو لارو په ضځولو کې اغېزمنه مرسته کړې ده. خو دځمکني ترانسپورت په ضځولو او بر مخکې کې يې ستونزې رامنځته کړي دي. ددې تر څنگ چې ځينو ځايونو کې درې دومره تنگې دي، چې يوازې دسيند د بهيلو لاره يې جوړه کړې ده لکه ماهير، درونټه، سالنگ او داسې نور، چې په ځينو ځايونو کې د غرونو د توبولو او دتونل دکيندلو لپاره اړتيا پېښېږي. سيندونه هم کېږي او تاوانلويږي او سرکونه بايد څو ځله دسيند له پاسه تير شي. سر بېره په دې بايد پېشماره پلونه او استنادي ديوالونه دواوري د بنوييلو په وړاندې جوړ شي. نو له همدې امله ددې ستونزې د حل لپاره زيات وخت، پوره پانگې او فني پرسونل ته اړتيا ده. ددې ټولو ستونزو سره سره ځمکني ترانسپورت له ټولو نورو ترانسپورټونو څخه اړين او گټور دی. د اوسپنې دکربنو ډير مخکښ په وړاندې پانگې يادشوي ځنډونه د پاملرنې وړ دي، چې دهغې له مخې زموږ په هېواد کې داوسپنې کربني نه وي جوړې شوي. خو په پام کې ده چې دگاوندپو هېوادونو (ايکو او سارک) په مرسته دغه ستونزه په را تلونکي کې حل شي.

په ټولګي کې د زده کونکي فعالیت:

زده کونکي دې په مناسبو ډلو کې تنظیم شي، هر هره ډله دې په هېواد کې د مواصلاتو په رول د اقتصادي او ټولنيزي زبر بنا په توګه په خپلو منځو کې بحث وکړي او د خپلو بحثونو پایلې دې یو زده کونکي ټولګيوالو ته بیان کړي او ښاغلی ښوونکی دې د بحث پایلې، د خپلو معلوماتو سره را ټوله کړي.

پوښتني:

په لنډه توګه جواب وړایاست:

- 1- د خپل هېواد د ځمکني ترانسپورت د پرمختګ په وړاندې ستري ستونزې په لنډه توګه توضیح کړئ.
- 2- ولې ځمکني ترانسپورت له نورو ترانسپورتي ډولونو څخه په هېواد کې زیاته پراختیا موندلې ده؟
- 3- د هېواد په اقتصادي پرمختګ کې د ځمکني ترانسپورت اهمیت توضیح کړئ.

لاندنۍ جملې بشپړې کړئ:

- 1- موټر لومړی ځل لپاره د..... د حکومت په دوره کې هېواد ته وارد شو.
- 2- د لومړي ځل لپاره د افغانستان له لارې د هند او یونان تر منځ د..... د حکومت په وخت کې تأمین شوی وی.
- سم ځوابونه د (س) په توري او غلط ځوابونه د (ن) په توري په نښه کړي:
- 1- ایا زموږ د هېواد جغرافيايي موقعیت د ختيځ او لوېديځ تر منځ د تجارتي اړیکو په تأمین کې ډیر اهمیت لري؟
- 2- ایا د موټر لپاره د سرکونو جوړول د امیر عبدالرحمن خان د حکومت په وخت کې پیل شول؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د هیواد د اقتصادي، ټولنيزي او کلتوري پراختیا په هکله د ځمکني ترانسپورت اهمیت په څو کرښو کې ولیکئ او د جغرافيايي د مضمون په را ټولونکي ساعت کې یې ټولګيوالو ته ولولي.

الف: خوډوله ترانسپورتي وسایل پېژنئ؟

پورتنيو عکسونو ته په غور وگرړئ چې دغه وسایل د ترانسپورت په کوم ډول پورې اړه لري؟

د ځمکني ترانسپورت اصطلاح هغو وسيلو ته ويل کېږي چې د ځمکې د و چې برخې له پاسه حرکت کوي، لکه دبارورول، حيوانات، بايسکل، موټر سايکل، موټر (لاری)، بسونه، ميني بسونه، او گړندي موټرونه) او اورگاډي له ټولو ډولونو سره.

ددغو وسيلو په اختراع سره دسيمو او هېوادونو تر منځ واټن لنډېږي. هغه واټنونه چې کاروانونو په اړينو کې وهل، اوس ددې وسيلو په مرسته، خو ساعتونو ته را لنډ شوي دي. همدارنگه له دې وسيلو څخه په گټه اخېستې درانه تجارتي مالونه، چې پخوالي د لېږدېدو توان نه وو، اوس په اسانې لېږدول کېږي.

بايسکل د ترانسپورت ډېره گټوره وسيله ده. هره ورځ په نړۍ کې په ميليونونو انسانان ورڅخه گټه اخلي. آن داچې په ځينو هېوادونو کې بې دبايسکل دچلولو لپاره ځانگړې جاني هم جوړې کړي دي. دلوپمري ځل لپاره بايسکل يو انګليسي پوه کنت دوسراک په ۱۷۹۰م کال کې اختراع کړ، چې دوه څرخونه او يو چوکاټ يې درلود. اوس دنړۍ په هېوادونو کې په سلگونو ډوله بايسکلونه جوړېږي، چې نه يوازې ترانسپورتي وسيله ده، بلکه دسيورت لپاره هم گټور دي. دسون مواد نه لگوي، داستوگنې چاپيريال نه ککړوي. دچين دځاګو دځمکني ترانسپورت زياته برخه په تيره بيا په بشپړو توګه بايسکل جوړوي.

زمونږ هېواد ته بايسکل له موټر څخه مخکې د امير حبيب الله خان د حکومت په وختکې وارا شو.

اوس په زرگونو تنه خلك وړ څخه گټه اخلي .
بله وسيله چې له موټر سره ورته ده، خو دكوچني ماشين په مرسته، چې لږ تيل لگوي فعاليت كوي، د موټر سايكل په نوم يادېږي . څرنگه چې دتيلو لگښت يې لږ دی نو له همدې امله زياته گټه ورڅخه اخيستل گېږي . زموږ په هېواد کې يې استعمال له باسيکل څخه وروسته دی .
د ۱۸ م پېړۍ په دويمه نيمايي کې د بخار ماشين په کشف سره، سمنگتن د انتقالولو يوه وسيله جوړه کړه، چې دبخار په واسطه يې حرکت کاوه چې دغه لومړنی جوړ شوی موټر گنل کېږي .
په انگلستان کې زياتې انقلابي وسيلې جوړې شوې، خو د ډېرو سکروډ لگولو له امله يې زيات لوگي کاوه او د تخنيکي نيمگړتياوو له مخې يې زيات ټکرونه کول .

د ۱۹ م پېړۍ په دويمه نيمايي کې داسې موټر اختراع شو چې په نفټو يې حرکت کاوه . زموږ په هېواد کې کله چې مستر دين د برتانوي هند د خارجه چارو وزارت سکرتر په ۱۹۰۴ زير ديز کال په ډوسمير کې کابل ته سفر کاوه د نورو سوغاتونو تر څنگ يې يوه عراوه موټر هم امير حبيب اله خان ته والې کړ، چې ۷۰۰ ستر لنگ پونډه ارزښت يې درلوده . په هغه موټر کې د تيلو پر ځای لرگي سوځيده او ماشين ته يې حرکت ورکاوه .

اوس زموږ هېواد ته بيلابيل ډوله موټرونه وارد شوي دي لکه باوربونکي موټرونه (لاری) ، د طبيعي گاز اوتيلو ټانکرونه) ، کوچني اولوی بسونه او گړندي موټرونه چې د نړۍ د ډېرو عصري کمپنيو څخه پېرودل کېږي .

د اوسپني کرښه د مالونو د وړلو او راوړلو ډېره پخوانی وسيله ده، چې دبخار د ماشين په واسطه په کار اچول شوي او داوسپني کرښې ورته څڅېږي او نن سبا د ځمکني حمل و نقل ډېره ستره وسيله ده .
په ۱۳۰۵ لمريز کال کې د شاه امان الله خان په دوره کې، کله چې د دارالامان عصري بناړ جوړول پيل شول، د خلکو او تعميراتي مالونو د انتقال لپاره يو کوچنی اور گاوی د اوسپني کرښې سره هم هېواد ته وارد شو چې دا کرښه د شاه دو شمشيره له زيارت څخه د دارالامان تر ماڼي پورې څڅېدلې وه . دغې اورگاوي د بخار يو انجن (ماشين) او څو ډبې درلودې او هره ورځ به يې خلک او کالي په دې کرښه انتقالول . تراوسه يې نښې دکابل په موزيم کې شته . دغې کرښې له ۸-۷ کيلومترو پورې اوږدوالی درلوده او تر ۷۰۷ لمريز کال پورې فعاله و . د شاه امان اله خان له سقوط څخه وروسته ، د هغه وخت حکومتونو د اوسپني کرښې له جوړولو او څڅولو سره مينه ښکاره نه کړه .

ديادوني ورده چې په هېواد کې ټولې ترانسپورتي تصديگانې د ملي بس څخه پرته منحل اعلان شوی ، دا تصدي د زرو څخه د زياتو بسونو په درلودلو د کابل بناړ په دننه او د هېواد په ولايتونو کې فعاليت کوي او همدا رنگه په نظر کې لري چې د برښنايي بسونو پروژې چې دکابل بناړ په داخلي جگړو کې رنگه شوې وه دويم ځلي احيا کړي . برښنايي بسونه سر بيره پردي چې لږ لگښت لري د ژوند چاپيريال هم نه ککړوي .

اضافي معلومات (د مطالعي لپاره):

ځمکنی ترانسپورت په ځانگړي ډول د وسایطو واردولو د یادوني وړ پر مخکنی کړی دی. په ۱۳۸۵ لمریز کال کې د ټولر ټیټ شرو موټورشمیر ۶۰۶۹۴۳ عراق ته رسیده دا شمیر په ۱۳۸۶ لمریز کال کې ۸۷۳۷۰۱ عراق ته لوړ شو چې ۸/۴۳ سلنه پېروالی راښيي. شخصي او ټکسي موټر ډېر زیاتوالی ښکاره کوي او همدارنگه لاری د ۱۱۷۴۶۰ څخه ۱۳۵۴۴۶ او بسونه د ۲۸۵۱۳ څخه ۵۸۰۴۹ عراق ته لوړ شوي.

ځمکنی ترانسپورت

ځمکنی ترانسپورت	د مقیاس واحد	څومبیات
۱۳۸۶ لمریز کال کې	۶۰۶۹۴۳	ټول موټرونه
۱۳۸۵ لمریز کال کې	۳۰۲۵۱	دولتي سکتور
۱۳۸۶ لمریز کال کې	۲۸۵۱۰	خصوصي سکتور
۸۷۳۷۰۱	۴۵۷۶۳۱	لاړی
۳۳۳۰۶	۱۰۰۸۸۳	دولتي سکتور
۸۴۰۳۹۲	۱۱۳۴۱	دخصوصي سکتور
۱۳۵۴۴۶	۸۹۵۴۲	بسونه
۱۲۹۱۵	۴۱۷۱۳	دولتي بسونه
۱۲۲۵۳۱	۳۳۶۸	گرڼدي موټرونه
۸۰۴۹	۲۶۲۷۰	دولتي سکتور
۴۲۱۳	۱۲۵۷۹	موټر سيکلونه
۵۱۷۶۰۱	۶۴۸۱۷	دولتي سکتور
۱۴۵۰۱	۱۲۲۲	په هېواد کې د بهرنیو ایتاعو و سایط
۱۲۷۹۵۹	۱۲۲۲	
۱۶۷۷	۱۲۶۶۸	
۲۵۷۹۴		

۱۳۸۶ لمریز کال در مرکزي احصايي د اداري د کلني احصايي ۲۰۵ مخ.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کوونکي دي په مناسبو ډلو ووشل شي او ټولې ډلې دي په ټولنه کې د ځمکنې ترانسپورت په اهميت او همدارنگه دهغه دپيشانه زياتوالي اغيزې دي د ژوندانه په چاپيريال باندې روښانه کړي او دډلې يو غړی دي د بحثو نو پايله هم ټولگيوالو ته بيان کړي.

پوښتني:

په لنډه توگه يې ځواب کړئ:

۱- د ځمکنې ترانسپورت د وسایلو د ډولونو نومونه راخلي.

۲- د ترانسپورتي وسيلو اختراع کومې اسانتياوې رامنځته کړي دي ؟
لاندي، جملي بشپړې کړئ:

الف: د بايسکل مخترع .....دی.

ب: زموږ هېواد ته موټر د برتانوي هند د بهرنیو چارو دسکرتر .....
سفر په وخت کې کابل ته راوړل شو.

سم ځواب په نښه کړئ:

الف: بايسکل د انتقال گټوره وسيله ده چې د ژوندانه چاپيريال نه ککړوي.

ب: پخوانی، ټولې ترانسپورتي تصدی منحل شوي دي.

ج: د اوسپنې کرښه د امان اله خان د پاچاهۍ په دوره کې افغانستان ته وارد شوې وه .

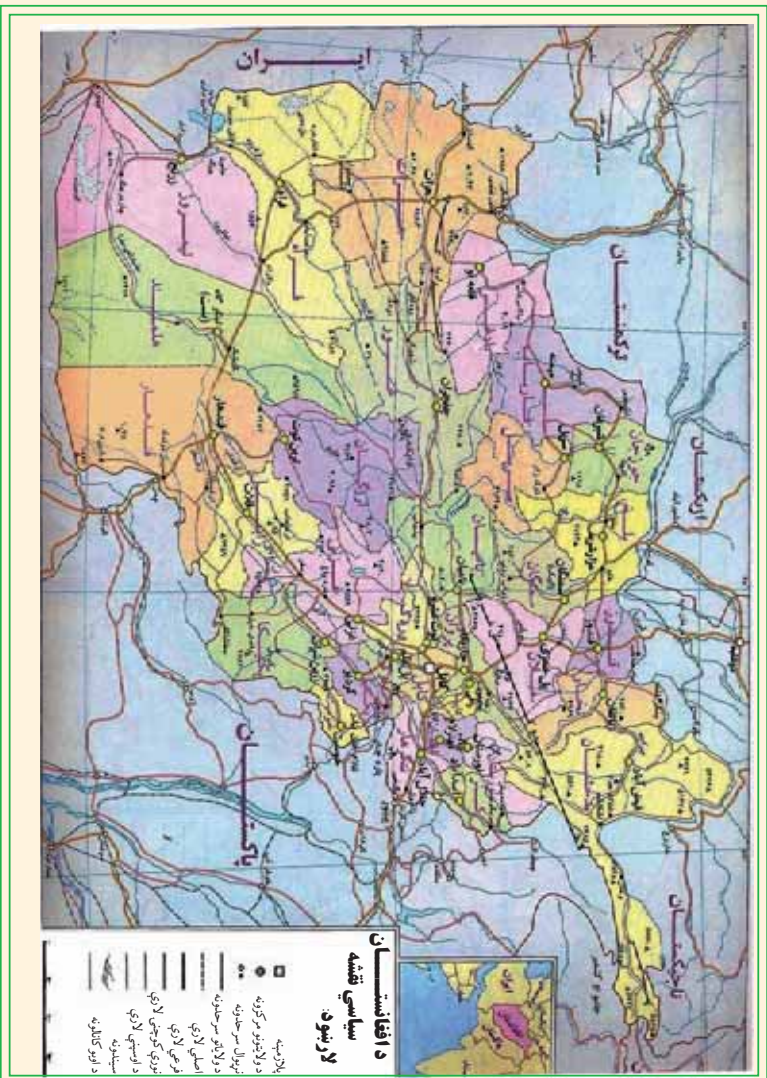
له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زموږ په هېواد کې د ځمکنې ترانسپورت (د اوسپنې کرښې) د ستري وسيلې د اهميت په هکله تبصره وليکئ او د جغرافيه په راتلونکي ساعت کې يې ټولگيوالوته بيان کړئ.

ب: د افغانستان د لویو لارو په هکله څه پوهیږئ؟

اولسم لوست:

لرېني لارې په يوه هېواد کې، د بدن لپاره د وینې د شریانونو په معنا دي. هغه هېوادونه چې په معور کې لویې لارې لرې پر مختلفې دي، په واقعیت کې په هغه هېواد کې ټولنیزه او اقتصادي وده په ټیټه درېدلې او د اقتصادي څرخ بیلې برخې لکه صنعتي تولیدات، کرنیز محصولات، عرضه او تقاضا، په بازار کې پېرودل او پلورل، مسافرتونه او ګرځېدنه له یوه ځایه څخه بل ځای ته تلل او راتلل په بشپړ ډول له ستونزو سره مخامخ کېږي. هېواد او اړونده ټولنه په بشپړ ډول په فرهنگي او اقتصادي انزوا کې واقع کېږي.

ددې لپاره چې زموږ هېواد د اقتصاد او ټولنیز فعالیت له امله ارزښتمنمه خوځښت ولري، باید په هېواد کې دننه د ټولو ولایتونو، ولسوالیو او کلیو ترمنځ او له هېواد څخه د باندې له ګاونډیو هېوادونو سره سیاسي او اقتصادي دوامداره تماسونه ټینګ کړو، نو اړین بریښي چې مواصلاتي برخې ته یې ځانګړې پاملرنه وشي.

د امان الله خان او محمد ظاهر خان د پاچاهۍ په دوره کې، په تیره بیا د محمد داوود خان دصدارت په دوره کې ډېره هڅه وشوه چې هېواد له اقتصادي او ټولنیزې انزوا څخه وژغوري. په ټولو پنځه

کلن پلانونو کې د لویو لارو جوړولو لپاره، د اقتصادي زبر بنا په توګه، ځانګړي پاملرنه وشوه. په پنځه کلن لومړي پلان (۱۳۳۰-۱۳۳۵) لمریز کال، دویم پلان (۱۳۳۵-۱۳۴۰) او دریم پلان (۱۳۴۰-۱۳۴۵) کالو کې د پرمختللي بودیجې ۵۰ سلنه په لویو لارو و لګیده او له ۲۵۰۰ کیلومتره څخه زیات قیر شوي او کانکریټي سرکونه جوړ شول.

خو په داخلي جګړو کې دغه ټولې جادې تر یوې اندازې پورې وځپارې شوی، چې ترمیم یې غوښته. د پخوانیو لویو لارو پراختیا اود نوو لویو لارو جوړول، د دولت اساسي اړتیاوې دي. څرنگه چې خصوصي سکتور په دې برخه کې له پانګې اچونې سره مینه نه لري. نو له همدې امله د لویو لارو ترمیم او جوړول د دولت په غاړه دي.

لوی لارې په دوه برخو ویشل کېږي:

۱- حلقوي لویې لارې چې په هغو باندې ترافیک له یوې نقطې پیل او له یو دوراني حرکت څخه د ښارمنظمي ډبرې یا بیضوي ته ورته ډبرې په بڼه، د پیل له نقطې سره نښلې. لکه دکابل - مزار شریف - شبرغان - میمنه - بادغیس - هرات - کندهار - غزني او کابل حلقوي سرک.

۲- بېلې او پریکړل شوي لارې، چې له حلقوي لویو لارو څخه جلا شوي دي لکه دکابل - خوست او داسې نورې لارې.

د هېواد مهمې لویې لارې عبارت دي له:

د هېواد شمالي لویه لاره:

د مرکزي او شمالي و لایتونو د سوداګرۍ او مواصلاتو په برخه کې، دغه لویه لاره ستره برخه لري. ددې پروژې ګټې په لاندې ډول دي:

۱- ددې لویې لارې په جوړیدو سره مرکزي ولایتونه مستقیماً له شمالي ولایتونو سره ونښلول شول. دغه لویه لاره د ښکارې درې له لارې څخه چې ۴۰ کاله یې دهېواد شمالي سیمې د مرکزي او جنوبي سیمو سره نښلولې، ۲۰۰ کیلومتره لنډه ده. په پای کې ترانسپورتي لګښتونه او د موټرو استهلاک کمېږي او په لږ وخت کې حاصلات سوداګریزو مرکزونو ته ورل کېږي.

۲- د هېواد د شمالي سیمو تولیدي محصولات په جنوب کې لګښتي مرکزونو ته او صادراتي مالونه د هېواد شمالي بندرونو ته په لږ وخت کې ورل کېږي.

۳- پوښمیر فابریکې لکه د بغلان د پوښمیر فابریکې، غوري سمنټ، د گلپهار، پلخمرې، جبل السراج نساجي او داسې نورې ددې لویې لارې په اړوندو کې پرتې دي، دهغو تولیدات د وخت له ضایع کېدو

پرتبه د خړخلاقو بازارو نوټه او همدا رنگه اومه مواد او د اړتیا وړ نور مواد یې له همدې لارې څخه انتقالېږي.

د کابل – تورخم لویه لار:

دغه لویه لار د ترانزیتی لویو مشهورو لارو څخه ځانګړی اهمیت لري. دغه لویه لار د تورخم له لارې له پېښور سره نښتی ده له هغې څخه وروسته د اوسپنې د کرښې او قیر شوي لویې لارې په واسطه د کراچۍ له بندر سره اود هغې له لارې د هند د سمندر اوبو د نړیوالې لارې سره نښلې. له هغې څخه په ګټې اخیستني زموږ د هېواد د سوداګرۍ ټول مالونه د هند هېواد او د آسیا، اروپا او امریکا نورو هېوادونو ته صادربېږي. د نړۍ د هېوادونو څخه وړاندنی مالونه د ترانزیت له حق څخه په ګټې اخیستني سره، زموږ هېواد ته واردېږي.

دغه لویه لار د فرعي قیرشو لویو لارو په واسطه د کنړ، لغمان او نورستان ولایتونو او د ننگرهار له ولسوالیو سره نښتی ده.

ددې لویې لارې په اوږدو کې د بریښنا بندونه او د ننگرهار د کانال پروژه شپږمه، چې د هغې په بشپړېدو کې یې ستر رول لوبولی دی. په همدې ډول د نوموړو ولایتونو تولیدي او کرنیز محصولات کابل او نورو استهلاکي مرکزونو ته انتقالېږي، چې په پای کې د نوموړو ولایتونو د اقتصادي پرمختګ سبب ګرځي.

کابل – کندهار لویه لار:

دغه لویه لار د ترانزیتی فعالیت له مخې د هېواد د لویو لارو په ډله کې لومړی مقام لري، ځکه چې د کابل – کندهار لویه لار د کندهار – سین بولدک له لارې د چمن د اوسپنې کرښې په واسطه د کراچۍ او ګواډر (د عرب د سمندر ګي په څاړه پروت دی) له بندرونو سره نښلوي. همدا رنگه د کندهار – هرات د لویې لارې په واسطه د تورغونډۍ د بندر په واسطه د ترکمنستان له جمهوریت سره، د اسلام کلا د بندر په واسطه چې په هرات کې پروت دی، ابونصر فراهي بندر چې په فراه کې موقعیت لري، د نیمروز د ولایت د لارام – زرنج لویې لارې په واسطه د ایران اسلامي جمهوریت سره او د هغې لارې د اوسپنې د کرښې په واسطه د ایران د هېواد د شاه بهار له بندر سره د عرب د سمندګرګي نړیوالو اوبو ته لاره پیداکوي. ددې بندر له لارې نه یوازې افغاني مالونه بلکې د مرکزي آسیا د جمهوریتونو مالونه هم وارد اوصادربېږي.

د کابل – کندهار لویه لار، څو ولایتونه چې د تاریخي او تجارتي ځایونو لرونکي دي یو له بل سره نښلوي.

د کندهار – هرات – تورغنډی (پخوانی قره تپه) لویه لار:
دغه لویه لاره د جوړښت له مخې ډېره عصري په کانکرتي ډول جوړه شوې وه. خو اوس د بیا رغونې په پایله کې قبر شوې ده. زموږ هېواد د ترکمنستان او د ایران اسلامي جمهوریت سره نښلوي. په همدې ډول دلوېدیځو ولایتونو د مرکزونو د نښلولو له مخې اهمیت لري، چې کندهار او هرات په مستقیم ډول او فراه، نیمروز او هلمند په غیر مستقیم ډول نښلوي.

هرات – اسلام قلعه لویه لار:

ددې لویې لارې اوږدوالی ۱۲۴ کیلومتره دی او د هرات ښار د اسلام قلعه له بندر سره چې له ایران سره د افغانستان په سرحد کې پروت دی نښلوي. دغه لویه لار له ایران، ترکی او نورو اروپایي هېوادونو سره په سوداګرۍ کې زبات اهمیت لري.

د پڅمري – شبرغان – فاریاب لویه لار:

دغه لویه لار د سوداګرۍ او اقتصاد له پلوه ځانګړی اهمیت لري او د هېواد د حلقوي لویې لارې برخه ده، چې د هېواد شمالي ولایتونه لکه بغلان، سمنګان، بلخ، جوزجان او فاریاب یوله بل سره نښلوي او د بادغیس د ولایت له لارې د هرات له ولایت سره نښلي. له هرات سره دهغې په نښلولو دغه حلقوي لویه لار بشپړېږي. د هغې څخه د جلاشو لویو لارو په واسطه د حیرتان، کلفت او د اندخوی د آقینې له بندرونو سره هم نښلي.

د کابل - خوست لویه لار:

له ډېرو کلونو راهیسې ددویمې درجې لویې لارې په نامه یادیده خو کله چې د خوست د غلام خان د بندر سره وصل شوه او دهغې لارې د کرمرې ایجنسۍ سره ونښته ځانګړی اقتصادي او سوداګرنز اهمیت یې پیدا کړ. د هېواد جنوبي ولایتونه لکه لوګر، پکتیا او خوست یې له کابل سره ونښلول.

د کندز – بدخشان لویه لاره:

د هېواد مهم حاصل خیز کرنیز او صنعتي ولایتونه لکه کندز، تخار او بدخشان یو له بل سره نښلوي. همدا رنگه د هېواد د شمالي لویې لارې په واسطه د حلقوي لویې لارې سره نښتي. په همدې ډول د کندز شیرخان بندر له لارې د تاجکستان له هېواد سره نښلي.

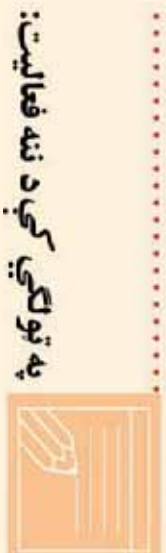
د هېواد د لوړو لارو جوړول سربېره پر دې چې د هېواد د بیلابیلو سیمو تر منځ اقتصادي او تجارتي اړیکې، نږدې کوي، بلکې دهغو له لارې د جنوبي او مرکزي آسیا د هېوادونو تر منځ دوستانه اړیکو

کې هم مهمه برخه لري. نو د همدې موقعیت له مخې يو ځل بيا د افغانستان تاریخي اهمیت د جنوب ختیځې او مرکزي آسیا او ملیتراڼې د حوزې په نښلولو کې څرگند وي.

اضافي معلومات د مطالعې لپاره

اوردوالي په کيلومتر	لويه لار	شماره
۳۳۷	کابل - کنډز	۱
۶۳	کنډز - شير خان بندر	۲
۳۶۰	پلخمرې - شير خان	۳
۱۷۹	شير خان - ميمنه	۴
۲۳۲	کابل - تورخم	۵
۱۴۸	کابل - جلال آباد	۶
۹۰	جلال آباد - اسعد آباد	۷
۱۸	سرخکان - مهتر لام	۸
۴۸۳	کابل - کندهار	۹
۱۰۱	کندهار - سپين بولاک	۱۰
۶۷۹	کندهار - هرات - تور غندی	۱۱
۱۲۴	هرات - اسلام قلعه	۱۲
۵۶۷	کندهار - هرات	۱۳
۱۲۲	کابل - گردیز	۱۴
۱۱۴	گردیز - خوست	۱۵
۷۰	کنډز - تخار	۱۶
۱۶۹	تخار - بدخشان	۱۷

په ټولگي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دي په مناسبو ډلو وویشل شي او هره ډله دي د هېواد په موصلاتي نقشه کې د یوې لویې لارې ټولګورۍ وټاکي، چې کوم ولایتونه سره نښلوي لکه دکابل – کندهار، کندهار – هرات، پلخمرې – هرات، کابل – تورخم اوداسې نور. هره ډله دي د فعالیت پایله خپلو ټولګیوالو ته بیان کوي. ښاغلی ښوونکی دي د ډلې فعالیت پایلې د خپلو معلوماتو سره یو ځای را ټولې کوي.

پوښتني:

لنډه ځواب ورکړئ:

- ۱- د منځمهالي ادارې له جوړیدو وروسته ولې د لویو لارو پراختیا ته ځانګړې پاملرنه وګرځیده؟
- ۲- د هېواد په اقتصادي پرمختګ کې د لویو لارو اهمیت توضیح کړئ.
- ۳- د هېواد کوهي ترانزیتي لارې د عرب سمندرګي له نړیوالو اوبو سره نښتي دي؟ لاندې جملې په خپلو کتابچو کې بشپړې کړئ.
  - ۴- د هېواد لویې لارې په سترو دوو برخو..... او..... ویشل شوي دي.
  - ۵- د شمال حلقوي لویه لار د.....،..... او..... بندرونو له لارې د تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان د هېوادونو سره نښتي ده.
  - ۶- زموږ د هېواد د.....،..... او..... لویو لارو له لارې د ایران له هېواد سره نښتي دي.

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

د افغانستان نقشه رسم کړئ او په هغې کې د هېواد حلقوي لویه لار رسم کړئ او د جغرافيايې د مضمون په را ټولنکې ساعت کې خپلو ټولګیوالو ته وښئ.

۳،۴ د هوایي ترانسپورت په هکله څه پوهېږئ؟

هوایي ترانسپورت د هېواد دلېري پرتو سیمو او نړۍ په نږدې کولو کې ارزښتناکه رول لوبوي. خو دغه ترانسپورت د نورو ترانسپورټونو پرتله د ارزښکي موادو د ډېر لگښت له کبله په لوړه بیه تمامېږي خو سیاسي، تجارتي او نظامي اړیکې په چټکۍ ټینګوي، نو له همدې امله هر هېواد د خپل مالي او اقتصادي شرایطو له مخې ددې سکتور ودې ته ډېر ه پاملرنه کوي.

لکه چې پوهېږو افغانستان غرنی هېواد دی. د هندوکش، بابا او فیروز کوه غرونو د یوه طبیعي جابل په توګه هېواد په دوو شمالي او جنوبی برخو ویشلی دی. په دې سر بېره زموږ هېواد په وچې پورې تړلی دی. د لویو لارو غوڅول د خلکو اړتیا ته ځواب نه شي ویلای. نو له همدې امله د هوایي حمل و نقل اهمیت زیات او د پاملرنې وړ دی. دغه هېواد له یوې خوا سمندر ته لار نه لري او له بله پلوه د غرونو په واسطه په کوچنیو او بیلو جغرافیایي سیمو ویشل شوی دی، چې دغه ډول طبیعي شرایط ټولنیز او آن سیاسي ستونزې لري. د همدې اصل له مخې د اړتیاوړ زیاتره مواد په مناسب وخت په هېواد کې دننه او بهر کې مصرف کوونکو ته په ټاکنې وخت نه رسېږي.

زموږ هېواد د هوا نوردۍ فعالیت او له الوتکو څخه د مسافرنو او تجارتي مالونو په وړلو او راوړلو کې ډېر لرغونتوب نه لري. د هوا نوردۍ فعالیت پیل په ۱۳۰۶ لمریز کال د امان الله خان د پاچاهۍ په دورې پورې مربوط ګڼل کېږي چې د لومړي ځل لپاره یوې کوچنۍ روسي الوتکې په میاشت کې دوه ځله د کابل او ترمز ترمنځ په الوتنې پیل کړې و.

په ۱۳۱۷ لمریز کال کې د جرمني د لوفت انزا دکمپنۍ یوه درې ماشینه الوتکه له برلین څخه هرات او کابل او له کابل څخه جاپان ته الوتنه کوله.

هوایي لومړنۍ شرکت په هېواد کې د آریانا افغان هوایي شرکت په نوم، د مسافرنو او تجارتي مالونو د حمل

ونقل په منظور په ۱۳۱۷ لمریز کال کې جوړ او په فعالیت پیل وکړ. څرنګه چې پوره تاسیسات او امکانات یې نه درلودل، نو له همدې امله د هېواد اړتیاو ته یې ځواب نشوولای. نوبه ۱۳۳۵ لمریز کال کې دملګي هوانوردۍ ریاست جوړ شو. دهمې په جوړېدو سره په افغانستان کې د هوانوردۍ د پراختیا او پرمختګ لپاره زمینه برابره شوه. د هوانوردۍ ریاست په کندهار، مزارشريف، هرات او جلال اباد کې د هوابي ډګرونو په جوړولو اقدام وکړ. بهرنۍ هوابي نمایندګي هم دافغانستان له هوابي ډګرونو څخه ګټه اخلي. له هوابي ترانسپورت څخه د مسافرنینو او هغه مالونو او کالیو دانتقال لپاره ګټه اخيستل کېږي، چې حجم یې لږ او ارزښت یې زیات وي.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دي په مناسبوډلو ورسپل شي او هره ډوله دي دهوابي ترانسپورت د پرمختګ په اهمیت او اړتیا بحث وکړي او پایلې دي دډلې یو غړی ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتني:

- ۱- سمي جملې د (س) په توري او ناسمي جملې د (ن) په توري په نښه کړئ.
- ۱- هوابي ترانسپورت د نورو ترانسپورتونو پرتله څه پوره انرژي لګوي.
- ۲- د ملګي هوانوردۍ ریاست په جوړېدو سره دهوانوردۍ د پراختیا لپاره وخت برابر شو. لاندې جملې بشپړې کړئ.
- ۱- د هېواد دملګي هوانوردۍ فعالیت د.....پاچاهي په دوره کې په ۱۳۰۶ لمریز کال کې پیل شو.
- ۲- د هېواد لومړني داخلي شرکت د.....په نوم په ۱۳۳۳ لمریز کال په فعالیت پیل وکړ. لنډ ځواب ورکړئ.
- ۱- له هوابي ترانسپورت څخه د کومو مالونو د انتقال لپاره ګټه اخيستل کېږي؟
- ۲- د هوابي ترانسپورت د پراختیا لاملونه بیان کړئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د هوابي ترانسپورت د اړتیا او پراختیا په باره کې مقاله وليکئ او د جغرافيايې دضمون په راټولونکي ساعت کې یې له ځانه سره راوړئ او خپلوټولګیوالوته یې وړاندې کړئ.

الف - د هېواد هوايي شرکتونه او ډګرونه

د کابل د نړيوال هوايي ډګر يوه برخه

دملکي هوايي رياست په ۱۳۳۵ لمریزکال کې جوړ شو، چې په هغه وخت کې يې دوه سترې موسسې د هوا پېژندنې او هوانوردۍ په نوم درلودلې چې د نړۍ د ملکي هوانوردۍ د موسسې غړيتوب يې هم درلود، چې دهغو دمالې او معنوي مرستو څخه يې په ټولو برخو کې ګټه اخيستله، د هوائی ډګرونو جوړول او مراقبت، دمخابرو اود دستګاوو او د هوانو ردۍ وسيلو او ميتورولو ژي Meteorology د سټيشنونو نصاب، دټولو تشيقاتو او د هوائی حمل و نقل د موسسو تنظيم او اداره، د ملکي هوانوردۍ اړونده دټولو مقرراتو او اصولنامو اجراکولو او په پای کې په نوموړو څانګو کې د اړتيا وړ فني پرسونل روزنه، ددې رياست سترې دندې ګڼل کېدې.

د کابل دنړيوال ډګر جوړول:

ددې ډګر د جوړولو کار په ۱۳۳۹ لمریزکال کې پيل شو، او په ۱۳۴۱ لمریزکال کې پای ته ورسیده، چې د دنننيو او بهرنیو الوتکو د ګټې اخيستي وړ وګرځيد. په دې سربېره دغه ډګر يو عصري ترمينل چې په ټولو وسايلو سمبال دی لکه مخابره، هواپېژندنې، هوايي ترافیک، ډګمرک څانګې، تعليمي مرکز، تخنيکي ورکشاپونه او داسې نور هم لري. دغه ډګر په وروستيو کلونو کې نور هم پراخه شو، په ۱۳۸۸ لمریزکال کې د جاپان دهمواد په مرسته ددې ډګر په لویدیځه برخه کې نوی ترمينل چې په

نو و وسایلو او ملحقانو سمبال دی هم جوړ شو.
په نورو ولایتونو کې د هوایي ډگرونو د جوړولو پلان هم عملي شو، په لومړي پړاو کې د کندهار، هرات، کندز او جلال اباد د ډگرونو جوړیدل پیل شول.
له هغې جملې څخه د کندهار هوایي ډگر د کندهار دینار د جنوب ختیځ په ۸ کیلو مترۍ کې د سپین بولاک په لاره کې په یوه پراخه ساحه کې جوړ شوی. دغه هوایي ډگر د کابل د نړیوال هوایي ډگر په شان دهر ډول الوتکو د گټې اخیستې لپاره مناسب دی. دا ډگر په ابتدایي او محلي ډول په ۱۳۳۰ المریز کال کې د گټې اخیستې وړ ګرځېدلې و.
دکندهار هوایي ډگر په ټولو عصري تاسیساتو لکه هو ټل، ترمیل، مخابراتي وسایلو او داسې نورو سمبال دی.

په لنډه توګه ویلای شو چې په ۱۳۸۸ المریز کال کې تقریباً ۳۷ هوایي ډگرونه وو. چې له هغې ډلې څخه د کابل او کندهار هوایي نړیوال ډگرونه لومړۍ درجه پر مختللي تاسیسات او دالوتکو دمنډۍ قیر شوی لاري لري.

د هرات، مزار شریف، جلال آباد او کندز هوایي ډگرونه د لږ ظرفیت په لرلو په دویمه درجه کې دي ترمیل او دالوتکو دمنډۍ قیر شوی لاري لري نور ۱۴ هوایي ډگرونه دریمه درجه او ۷ نور څلورمه درجه کې راځي چې ترمیل او دالوتکو دمنډۍ خامه لاري لري د هغو سربیره پنځمه درجه هوایي ډگرونه هم په هېواد کې شته.

د یادونې وړ ده چې هغه عواید چې د نړیوالو ډگرونو له مقرري سره سم د بهرنیو الوتکو له الوتنو څخه په ۱۳۸۸ المریز کال کې د دولت خزاني ته تحویل شوي دي په لاندې ډول دي:

۱- دهرې بهرنۍ الوتکې له ټول وزن څخه، دیو تن (۵۰۰) افغانۍ د دولت عوایدو ته تحویل شوي دي.

۲- دهرې بهرنۍ الوتکې له الوتنې څخه ترافیکي خدمتونه (۷۵۰۰) افغانۍ اخیستل شوي دي.

۳- هره بهرنۍ الوتکه چې له څلورو ساعتونو څخه زیاته په هوایي ډگر کې تم شوې، د درولو کرابه د (پارکنګ ټکس) وړ څخه اخیستل شوی دی.

۴- هره بهرنۍ الوتکه چې په ترانزي توګه زموږ د هېواد له فضا څخه تیرېږي، (۲۰۰۰۰۰) افغانۍ اویا دهمغې معادل ۴۰۰ امریکایي ډالره وړ څخه اخیستل شوي دي.

ب- د هېواد هوایي شرکتونه:

۱- د آریانا افغان هوایي شرکت لومړنی دولتي شرکت دی چې په ۱۳۳۳ المریز کال کې یې د

مسافرانو او د سوداگرۍ د مالونو په حمل و نقل کې رسماً په فعالیت پیل کړې، لومړنۍ پانگه یې درې سوه زره امریکایي ډالره وه، چې په هغې کې ۵۱ سلنه دولت ونډه او ۴۹ سلنه د انډیمان شرکت ونډه وه.

د دې شرکت لومړنۍ الوتنې د DC-۳ الوتکې په مرسته چې د ۲۸ مسافرانو ظرفیت یې درلود له کابل څخه د کندهار، هرات او مزار شریف ښارونو ته یې الوتنه کوله.

دوه کاله وروسته د انډیمان لوی شرکت د پان امریکن په شرکت کې ملغم شو او کله چې DC-۴ او DC-۶ په نوم دوه الوتکې وپېرودلې شوي د آریانا شرکت نړیوالو هوايي ډگرونو ته لار پیدا کړه. د آریانا افغان هوايي شرکت لومړنۍ بهرنۍ الوتنه له کابل څخه د بحرین په لور وه، چې د ۱۳۳۴ لمریز کال دغزایي په میاشت کې له ۲۸ مسافرانو سره سرته ورسېده.

د آریانا افغان هوايي شرکت سره له دې چې په درې لسيزو داخلي جگړو کې ډېر مالي، اقتصادي او کادري تاوانونه ولیدل، بیا هم Airbus-۴ AN ۲۱ الوتکه او Airbus-۳۰۰ څلور الوتکې، Airbus-۳۱۰ نوي ماډل دوه الوتکې لري چې هره ورځ له پلان سره سم د هرات، کندهار، مزار شریف، جلال آباد، زرنج، لښکرگاه، بادغیس، فیض آباد، کندز او مېمني ته الوتنې کوي.

په همدې ډول د آریانا هوايي شرکت د نړۍ ۱۷ لوی ښارونه هم د خپلو الوتنو ډیورنېشن لاندې نیولې او د پراختیا په حال کې دي. د نړۍ هغه ښارونه چې آریانا ورته الوتنه کوي د جهلی، امرتسر، تهران، مشهد، اسلام آباد، دوشنبه، ارومچي، باکو، مسکو، دوی، شارجه، استانبول، انقره، ریاض، جده، کویت او فرانکفورت نومونه اخیستلای شو.

د آریانا افغان هوايي شرکت د خپلو الوتکو په الوتنو سربېره داخلي خصوصي شرکتونو او بهرنیو هوايي شرکتونو ته لکه انالین ایر لاین، د آسمان هوايي شرکت، د اذر بايجان هوايي شرکت، د عرب متحده اماراتو او د پاکستان هوايي شرکت ته هم لازم ځمکنی ټول خدمات برابر وي. بار وړونکو لویو الوتکو (کارگو) بارول او تخلیه کول او نور لازم خدمتونه په چټکۍ سرته رسوي.

۲- هوايي خصوصي شرکتونه له صافې اېرویز، پامیر او کام ایر څخه عبارت دي. چې فعالیت جواز یې د افغانستان له پانگې څخه د ملاتړ له ادارې څخه تر لاسه کړی دی او د خپلو الوتکو په مرسته کورنیو او بهرنیو کورنیو کې په خدمت بوختې دي. پر عوایدو باندي د مالیاتو دقانون له مخې ۱۰ سلنه داخلي عواید او دوه سلنه بهرنۍ عواید په هغه ټکس سربېره چې د هوا نوردۍ وزارت او آریانا افغان هوايي شرکت ته ورکوي، د دولت خزاني ته یې هم تحویلوي.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کړونکي دي په مناسبو ډلو وویشل شي، هره ډله دي د هوائی ډگرو په اهمیت او اقتصادي ارزښت باندې په خپلو منځو کې بحث وکړي او د بحث پایې دي خپلو ټولگيو ټولنه وروايي.

پوښتني:

۱- سمس ځواب د (س) په توري او ناسم ځواب د (ن) په توري په نښه کړئ.
۱- دملکي هوا نوردۍ ریاست په ۱۳۳۵ لمریز کال کې جوړ شوی دی.
۲- دکندهار هوائی ډگر له ۱۳۳۰ لمریز کال راهیسې د گڼې اخیستې وړ دی.
لاندي جملې بشپړې کړئ:

۱- دهبواد هوائی نړيوال ډگرونه له.....او..... څخه عبارت دي.
۲- له هغو بهرنیو الوتکو څخه چې په ترانزېټي ډول دافغانستان له فضا څخه تېرېږي له هرې الوتې څخه..... افغانۍ عواید لاس ته راځي.
لنډه ځواب ورکړئ:

۱- د دولت خزاني ته د بهرنیو شرکتونو د الوتکو له الوتو څخه څومره عواید تحویلېږي؟
۲- د هېواد په کومو ولايتونو کې دويمه درجه ملکي هوائی ډگرونه جوړ شوي دي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کړونکي دي په هېواد کې د هوائی ډگرونو دجوړولو د اړتیا په هکله، دځمکې دجوړښت او جغرافيايي موقعیت په پام کې نیولو سره په سېمه ییزه او نړيواله سطحه تبصره وکړي او دجغرافيايي د مضمون په راتلونکي ساعت کې دي بیان کړي.

الف: د اړیکو اهمیت:

اړیکي د مخابراتو (د افکارو د راکړي ورکړي ټینګول ، او د پیغامونو استول او اخیستل) او ترانسپورتیشن څخه عبارت دي چې د تیرولو ستونزو د موصلاتو په برخه کې له هغو څخه یادونه شوی ده. مخابرات Tele Communication د خلکو ترمنځ د لیکنو، غرونو، عکسونو یا د دواړو په واسطه د افکارو، احساساتو او اطلاعاتو دراکولو ورکولو معنا لري، یا په بل عبارت مخابرات د خبر، احوال، تجارتي ، صنعتي ، رسمي ،شخصي پیغامو او د معلوماتو د وړاندې کولو او رسولو وسیله ده چې له یوې سیمې څخه بلې سیمې ته کېږي چې دښته او بهر بیلا بېلې سیمې سره نښلوي. د اړیکو ټینګولو لپاره له بیلا بیلو ډولونو او وسیلو څخه ګټه اخیستل کېږي لکه اخبار، راډیو، ټلګراف، ټیلفون، ټلوېزیون، پست، فکس او

انټرنېټ. دغه ټول له لېږي واټن څخه د اړيکو چټکي وسيلې دي. په اوسني نړۍ کې غږ او عکس د الکترونیکي بهير په توگه د سيم، راډيو او تلويزیوني څپو پواسطه د فضاء له لارې اوزوري څپې د نوري فاير په واسطه سره نښلي. راډيوي اوزوري څپې په يوه ثانيه کې د ۳۰۰۰۰۰ کیلومترو په چټکۍ حرکت کوي. په داسې حال کې چې الکترونیکي نښو لېږد هم په همدې اندازه کې دی.

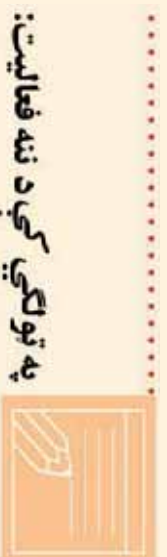
د مخابراتو د اهميت په هکله د یادوني وړ ده چې د اړيکو دې برخې ته د ټولني داصوابو اصطلاح ورکړ شوېده. ځکه چې په ټولنه کې د افکارو د انتقال او راکړې ورکړې ښه و سیله ده، په هغو ټولنو او هېوادونو کې چې مخابرات يې ښه فعال دي، په دې معنا چې د ټولني اعصاب ښه کار کوي او ټولني هم ښه پر مختگ کړی دی.

مخابراتي لومړنۍ وسیله د تلگراف اختراع ده چې د مورس د نښو د اختراع له مخې د برېښنا د جریان په واسطه د سيم په اوږدو کې ليرل کېده. نن ورځ عکسونه، غږونه، تلويزیوني عکسونه د سپورټميکو، راډيو او نوري فاير له لارې دغو ټاټیو څخه په لږه موده کې د نړۍ گرد چاپېره مخابراته کېږي.

مصنوعي سپورټميکو د مخابراتو او اړيکو په برخه کې ډېر لوي انقلاب رامنځته کړی دی، چې د ټېلېفون او مېایل، تلويزیون او انټرنېټ د ټکنالوژۍ د پراختيا سبب شوی ده. په دې سربېره، مصنوعي سپورټميکی ځمکې څخه په بېلابېل لوروالي عکسونه اخلي او خپلو ځمکنيو مرکزونو ته يې انتقالوي، چې د هغو له مخې بېلابېل تصویرونه او جغرافيايي نقشې جوړېږي.

اوس زموږ په هېواد کې هم د مخابراتو وزارت ملي او نړیواله گیت وي Gate-way د کابل دښار دمهتاب کلا په ساحه کې جوړه کړې ده. دځمکني تم ځای او مصنوعي سپورټميکی په واسطه فعالیت کوي. یو لوی دیش او مخابراتي او تخنیکي پرمختللی سیستم

لري. له دي گيت وي څخه په ملي او نړيواله کچه گټه اخيستل کېدی شي. اوس دولتي ارتباطات او مخابراتي شرکتونه دټيليفونې، فکس، تلويزيونې او انټرنېټي اړيکو لپاره له هغې څخه گټه اخلي او دهبواد ۳۶۴ ولسوالۍ او ادارې د همدې گيت وي په مرسته له نړۍ سره نښتي دي. همدا رنگه د مخابراتو خصوصي شرکتونو دنړيوال فعاليتونو لپاره د خپلواکه گېټوونو د گټې اخېستني اجازه هم ور کړ شوېده. د نوري فايبر په مرسته د ځمکې له لارې دهبواد مخابراتي ارتباطات له نړۍ سره را منځ ته شوي دي، چې د مخابراتو له مصنوعي سپروړمکيو پرته خورا ارزانه تمامېږي.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کوونکي دي په مناسبو ډلو وویشل شي او هره ډله دي په اوسنۍ نړۍ کې اړيکوپه اهميت پخپلومنځوکې خبرې وکړي او د بحث پايله دي دولې يو غړی خپلوتولگيوالوته وړاندي کړي. ښوونکي دي د فعاليت په پای کې وړاندي شوی معلومات را ټول او لنډيز دي زده کوونکو ته و وايي.

پوښتني:

د جملوتش ځايونه بشپړ کړئ:

۱- ارتباطات ..... او .....احتواکوي.

۲- د نوري او راډيويي څپو چټکوالی په يوه ثانيه کې .....کيلومتره دی.

ب. پُست Post په افغانستان کې

یو ویشتم لوست

ایا پوهیږئ چې د مخابراتو دوزارت د پُست ریاست کوم خدمتونه سرته رسوي؟

پورتني عکس ته وگورئ او وواياست چې د موټرو او بايسکولونو سپرلی، کوپي دندي سرته رسوي.

د افغانستان پُستي کارونو د لومړي ځل لپاره په ۱۸۷۰م کال کې د امير شيرعلي خان په دوره کې رواج وموند. په هغه وخت کې يوه پُسته خانه په مرکزي د کابل په بالاحصار کې د (چاپار خانې) په نوم او په لوبو ولايتونو کې په ابتدايي ډول جوړې شوي. دولتي مکتوبونه او شخصي ليکونه يې په را جستر شوي ډول ديو مثال او دوه مقاله په وزن د پُسته خانې په مرکز کې منل. پُستي ټکټونه د شاهي او تثار او دهغي وخت په مروجوسکو په بيه، په سپين کاغذ په کمزوري رنگ چاپ او دمکتوبونو او ليکونو له پاسه نښول. دهغه وخت مشهور پُستي ټکټونه د زمري د سر په نامه ياديدل. او له نښولو څخه مخکې يې يو کنج خوځيدله. دپُستي د انتقال لپاره له يومرکز څخه بل

مرکز ته ټاکلي وخت په پام کې نه وه نیول شوی. انتقالات د پښتې د ټاکلي حد تابع وو. هغه دولتي مکتوبونه چې دفوري کلمه ورباندې لیکل شوي وه. فوق العاده پښته گڼل کېده د پښته بردار په نوم یادیده، دغه پښته پر اسپ سپاره استوونکي له خوا چې چارپه نوم یادیده، اصلي ځای ته لېږدول کېده.

د مکتوبونو ویش د ویشونکو مستخدمینو له خوا کېده چې د لیک رسوونکي په نوم یادیدل. که کوم دولتي مکتوب چې به کوم بهرني هېواد ته استول کېده، دهغه استونه د ځانگړي فاصل له خوا سرته رسیده.

پورتنيو اجرائو تر ۱۸۷۸م کال پوري دوام در لوده. له ۱۸۹۲م کال څخه وروسته يعني د امير عبد الرحمن خان د واکمنۍ په دوره کې د پښتې منظم کارونه رامنځته شول. په ۱۹۰۷م کال يعني د امير حبيب اله خان په دوره کې پښتې کارونو بڼه پرمختگ وکړ. د پښته خانو په شمېر اوپښتې کړنوکې زياتوالی راغی. د دولتي مکتوبونو لپاره ځانگړي ټکنونه چاپ شول. په دې وخت کې د پښتې دفترونه د واکخانو په نوم یادیدل. يوه واکخانه په پېښور کې هم جوړه شوې وه. پښتې کارونه د امانیه په دوره کې ډېره پراختيا وموندله او د داخلي د وزارت په چوکاټ کې د پښت او تلوگراف عمومي مدیریت جوړ شو.

په ۱۹۲۵م کال کې د کابل او مشرقي ترمنځ د لومړي ځل لپاره د پښتې د حمل او نقل لپاره له موټر څخه گټه واخيستل شوه او د تبادلې يو دفتر په تورخم کې هم جوړ شو. نور دفترونه په اسلام کلا، د ايران په طبیات، د مزار شريف په تاشگنر، سپين بولدک او تور غنډۍ کې جوړ شول. افغانستان په ۱۹۲۸م کال کې د نړۍ د پښتې اتحاديې غړيتوب حاصل کړ او د پښت اداره د د پيلو ماتیکو لارو دنړۍ د پښتې کنوانسيون د حکمونو سرته رسولو ته ژمنه شوه. پښتې سيستم مخ په سمون شو.

په ۱۳۴۴ لمریز کال کې د مخابراتو ریاست د مخابراتو وزارت ته لوړ شو، د پښت د انتقال لپاره پښتې سروس موټرونه د کابل څخه د تورخم او کندهار په لور په کار واچول شول.

د افغانستان په پسته کې پستي قلمونه لکه مکترونه، پست کارتونه، کوچنۍ بستي، چاپ شوي مواد، درندويانې او پارسلونه شامل دي. ددې قلمونو تبادله د ځمکې او هواله لارې، د دنننيو خدماتو سربېره، په نړيواله کچه د آريانا افغان هوايي شرکت لخوا سرته رسېږي.

په ټولګي کې د ننه فعاليت:

زده کوونکي دي په مناسبو ډلو وويشل شي او هره ډله دي دپستي په سترو خدمتونو پخپلو منځو کې بحث وکړي. د خپل بحث پایلې دي د ډلې يو غړی خپلو ټولګيوالو ته تشریح کړي. بناغلی شونډنکی دي د بحث پایله د خپلو معلوماتو په ورزياتولو را ټوله کړي.

پو پښتني:

لنډو ځواب وواياست:

- ۱- د لومړي ځل لپاره پښتني کارونه د کوم پاچا په وخت کې مروج شول؟
- ۲- په پښتني خدمتونو کې کومې برخې شاملې دي؟
لاندې جملې بشپړې کړئ:

۱- د امير شيرعلي خان د حکومت په وخت کې د کابل په بالاحصارکي پښته خانه د
په نوم جوړه شوه.

۲- د امير شيرعلي خان د حکومت په وخت کې بيزني پښته د اسپ په سپرلي چي د
په نوم ياديدله لپرودول کېده.

۳- د امير حبيب الله خان د حکومت په دوره کې پښتني دفتر د   په نوم ياديدله.

له پو لگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې ديو پارسل دپاسه لازمي لارښوونې وليکي، چي د پښتني له لاري يو اروپايي هېواد ته په مصوّن ډول د پام وړ تن ته ورسېږي.

ج – ټیلیفون او موبایل

ټیلیفون داسې وسیله ده چې خبر لېږي او نژدې سیمو ته انتقالوي.

په لسمې پېړۍ کې زیاتې اختراعاتگانې د ارتباطاتو او رسنیو په برخه کې را منځته شوی، لکه عکاسي، سینما، چاپ او داسې نور، چې د خلکو په ژوند کې ېې ستر بدلون راووست. خو ټېره مهمه اختراع ټیلیفون او تلگراف وو. چې د چپکو ارتباطاتو اړیکه ېې له لېږې سیموسره را منځته کړه. ټیلیفون له دوو کلمو څخه جوړ شوی دی. د Tele دوېلو او phone د خبر په معنای.

د هېواد لومړنۍ د ټیلیفون دستګاه د مسي سیمې لین په واسطه د امیر حبيب الله خان او دهغه د ورور نصر الله خان د استوګنې په ځای کې د یو کیلومتر په اوږدوالي فعالیت کاوه او بل لین ېې د امیر د استوګنځي او دهغه وخت تر قوماندانۍ پورې او دریم لین ېې د ارګ له دروازي څخه د بلېر تر بڼې پورې څڅېدلې و.

زموږ په هېواد کې د ټیلیفون لومړنۍ بطري لرونکې سوېچورډ چې د ۲۵ لینونو ظرفیت ېې درلوده د امیر حبيب الله خان د واکمنۍ په دوره کې د ارګ په شمالي څلي (برج) کې جوړ شو.

د امان الله خان د پاچاهۍ په دوره کې په ۱۲۹۸ لمریز کال کې یو (۵۰) لینه سوچبورډ د شاه دو شمشیره د پیسته خانې په ودانۍ کې نصب شو او تېلېفوني اړیکې د مرکز او نورو ښارونو تر منځ جوړې شوې. په همدې ډول د هیواد پلازمینه د تلگراف په مرسته د لویو نړیوالو مرکزونو تر منځ وصل شوه. په لومړي سر کې په دولتي دایرو کې له تېلېفون څخه گټه اخیستنه مروجه شوه، وروسته انفرادي اشخاصو هم وکولای شول د ولایت له مرکز څخه یو له بل سره خبرې وکړي او شخصي او تجارتي پیغامونه ولېږي.

له تېلېفون څخه گټه اخیستنه دسیمې لین دضخېدنې اود لویو لارو په اوږدو کې د پلوی په نصبولو سره ممکن شوه. لومړني تېلېفون ځانگړي اډال در لوده چې دهغه په مرسته به له سوچبورډ (د خپرولو د مرکز سره) او له هغه ځایه به د سوچبورډ د مسوولوکسانو (اېرټر) په مرسته پیام وړ ا ارتباط را منځته کېده.

په ۱۳۲۲ لمریز کال کې د ۵۰۰۰ لیبونو اتومات لومړنۍ دستگاه د المان د زیمسن له کمپنۍ څخه وپېرودل شوه او په کابل کې په کار واچول شوه او لومړنۍ تېلېفوني محابره د کابل اویاریس ترمنځ ټینگه شوه. په همدې ډول د پاریس دترانزیت مرکزونو د افغانستان تېلېفوني محابره د نړۍ له نورو هېوادونو سره ټینگه له.

په ۱۳۴۰ لمریز کال کې د محابري ترانزیت له نورو مرکزونو سره د ډهلي، لندن او مسکو سره هم ټینگ شو، وروسته تېلېفون په پرمختللي ډول داناوگ او ډیجیټل په بڼه تبدیل شو ددې تېلېفوني مرکزونو ولایتي او نړیوال اړیکې د ستلایت (مصنوعی سپوږمکۍ) له لارې ټینگېږي.

موبایل:

موبایل په ۱۹۸۰ م کال کې د ارتباط وسېلې په توگه وپېژندل شو او په ۱۹۸۳ م کال کې د امریکا د متحدہ ایالتونو په شیکاگو کې د ټولو دگني اخیستنی لپاره وړاندې شو. موبایل په کمزورو لنډو څپو کار کوي چې پیغام د انتن پایگاه ته محابره کوي اویایي اخلې. گټه اخیستونکي کولای شي له هر ځای څخه تېلېفون وکړي او یا پیغام تر لاسه کړي.

زموږ په هېواد کې په وروستیو دیرش کلنو جگړو کې ټولې محابراتي شبکې تر یوې اندازې اویا په بشپړ ډول ویجاړې شوې او آن داچې په وروستیو کلونو کې خلک د نړیوالې محابري لپاره گاونډیو هېوادونو ته سفر کاوه. د افغانستان دغربي جوړښت په پام کې نیولو له مخې او د یوزبات شمیر مهاجرینو شتون په باند نیو هېوادونو کې، ارتباطاتو د جوړولو په منظور لورې خصوصي کمپنۍ، لکه افغان بیسیم او روشن په ۱۳۸۲ لمریز کال کې MTN په ۱۳۸۴ لمریز کال او اتصالات په ۱۳۸۵ لمریز کال کې په

فعالیت پیل وکرن ورځ په ټول هېواد کې په سلگونو زره گډون کوونکي لري، چې کولاي شي په ټول هېواد کې د اړوندو انټرنو او له هېواد څخه د باندې د ارتباطي سپورمکيو په مرسته خپلې ټېلېفوني اړيکي جوړي کړي. زموږ د هېواد ټېلېفوني کود ۰۰۹۳ دی. ددې کود په مرسته، له بهرنیو هېوادونو څخه هېواد ته دنده ټېلېفوني اړیکې ټینګیدلای شي.

له ټېلېفون څخه په گټه اخیستنه اقتصادي او تجارتي اړتیاوې او د خلکو ورځنۍ ستونزې په ډېری چټکۍ او لږ وخت کې حل کېږي. د خلکو ترمنځ د تفاهم ډېره چټکه او ارزانه وسیله گڼل کېږي.

په ټولگي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي چې په مناسبو ډلو وویشل شي او هره ډله دې ډیټلفون د اهمیت په هکله پخپلو منځو کې بحث وکړي او د فعالیت پایلې چې د ډلې یو غړی خپلو تر لاسونو لورته وړاندې کړي. بناغلی بنوونکي دی د فعالیت پایلې را ټولې کړي.

پوښتني:

لنډ ځواب وړايست:

- 1- ټيليفون په سوډاگرۍ كې څه ارزښت لري توضيح يې كړئ؟
لاندي جملې بشپړې كړئ:
۱- زموږ په هېواد كې لومړی ځل ټيليفون..... د حكومت په وخت كې استعمال شو.
۲- زموږ په هېواد كې دمويايل لومړي كمپني له..... او..... څخه عبارت دي.
سم ځواب در س) په توري او ناسم ځواب در ن) په توري په نښه كړئ.
۱- په ۱۹ م پېړۍ كې د اړيكو په برخه كې با ارزښته اختراع ټيليفون او تلگراف دي.
۲- زموږ په هېواد كې ټيليفون څخه لومړی ځل د امان الله خان د پاچاهۍ په دوره كې گټه واخيستل شوه.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

په ورځني ټولنيز ژوند كې د ټيليفون د اهميت په هكله يو څو كړنيزي وليكئ او د جغرافيايي په را تلوړونكي ساعت كې خپلو ټولگيو الوته يې وړاندې كړئ.

د : انټرنېټ، اېمېل او فکس Internet, E-mail and Fax

له انټرنېټي خدماتو څخه څنگه گټه اخېستلای شو؟

له انټرنېټ څخه گټه اخېستنه، د انټرنېټي شبکې، کمپیوتر او له هغې څخه د گټې اخېستني په طريقې پوهېدلو اړینه ده. انټرنېټ په ۱۹۸۳م کال کې رامنځته شو، د انټرنېټ د رامنځته کولو فکر د امریکا دمتحده ایالتونو د دفاع وزارت څخه پیل شو، چې په هغه وخت کې له انټرنېټ څخه د اطلاعاتو د تبادلې د باوري سیستم په عنوان گټه اخېستل کېده. وروسته انټرنېټ دعلمي زده کړو دسرچینې او د څو رسنیو له یو ځای کېدو څخه رامنځته شو. د ۱۳۶۹ لمريز کالونوپه لسيزه کې په ټوله نړۍ کې په میلیونونو رسنیو د انټرنېټ له نړیوالې شبکې سره ونښتي. انټرنېټ هغه وسیله ده چې د نړیو علمي او فني پرمختگونو د اندازه کولوتوان لري او هغې له بشپړ پدلولو سره مرسته کوي.

انټرنېټ له دوو کلمو Inter کمو International له نړیوال او Net د Network له شبکې څخه اخېستل شوي دی.

انټرنېټ یې مثله نړیواله معلوماتي وسیله ده، هر څوک هر ډول معلومات چې غواړي له هغې څخه لاس ته راوړلی شي.

انټرنېټ په حقيقت کې د سيستم يا شبکې نوم دی چې د نړۍ ټولې کمپيوټري شبکې سره نښلوي. د انټرنېټ لپاره ډېر پروگرامونه جوړ شوي دي او د جوړېدلو په حال کې دي انټرنېټ د ايميل يا برېښنا ليک لويه سرچينه ده. څه موده مخکې يوازې پيغامونه د انټرنېټ له لارې استول کېدل. اوس ټيليفون، تلويزيون، راډيو اونور موضوعات دهغې پرمخ راتلاي شي.

زموږ په هېواد کې انټرنېټي فعاليتونه د څو کمپنيو له لارې سرته رسېږي.

له انټرنېټ او ايميل څخه د جغرافيايي په مضمون کې څه گټه اخيستل کېږي؟

له نورو جغرافيه پوهانو سره د اړيکو ټينګول د ايميل E mail له لارې سرته رسېږي. انټرنېټ ددې امکان برابروي چې جغرافيه پوهان دنړۍ په بيلا بيلو سيمو کې خپلمنځي اړيکي ټينګې کړي او يوډل په نظر ياتو پوه شي.

د ايميل يا برېښنالیک: په انټرنېټ کې کولای شو د خپل نظر وړ شخص سره دهغه د ايميل ادرس په علاوه کولو اړيکي ټينګې کړو. له نورو څخه مطالب لاس ته راوړو اويا علمي اطلاعات او داسې نور هغه ته واستوو.

انټرنېټ او جغرافيه:

مينه وال کولای شي چې د پام وړ جغرافيايي موضوعگانو د موندلو لپاره، اړونده انټرنېټي سايتونو ته ورننوځي او د اړتيا وړ اطلاعات لکه متن، عکسونه، نقشي او فلم لاس ته راوړي. نو موري اطلاعات د پرنټر Printer په مرسته چاپ او يا په کمپيوټر کې زېرمه او ثبت Save کړي.

د انټرنېټ ډېره لويه گټه داده چې د هغه په مرسته بيلا بيلې موضوعگانې پاتلاي شو. هريو زموږ څخه کولای شي چې د جغرافيايي د اړتيا وړ اصطلاح په ليکلو سره لکه اوقيانوس، نقشه، مهاجرت او داسې نور، په هغه صورت کې چې د سايت فهرست اويا ادرس په واک کې ولرو اويا د څېړنې د وسيلې له لارې Search Engine دقيق معلومات لاس ته راوړو. د جغرافيايي د پلټنې د سايتونو له جملې څخه کولای شو د Google, M SN, Amazon, yahoo, Hot mail Gmail شو د

او داسې نورو نومونه واخلو.

ايا کله مو د فکس په مرسته پيغام استولې دي؟

پورتني عكس په غور وگورئ او ووايست چې نوموړي دستگاه د اړيكو د ټينگولو له مخې څه اهميت لري؟

د فکس دستگاه په نړيوالو اړيكو کې مهم رول په څاره لري. دغه دستگاه په څوټانيو کې استول شوي پيغامونه د ليکلي پيغام په توگه اخيستونکي ته د نړۍ هرې نقطې ته رسوي. د فکس دستگاه د فوتوکاپي ماشين سره ورته ده، خو په ټيليفون سنباله ده. دغه دستگاه د پيغام د استولو په وخت، پيغام په کلمو او کرښې په الکترونيکي نښو چې دانتقال وړوي تبديلوي. د پيغام اخيستونکي دستگاه، دغه لاس ته راغلي نښې په ليکلو نښواروي او دقيقه نسخه د اصلي نسخه کې په څېر بهر ته راباسي.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي. هره ډله دې د ایمیل او انټرنېټ د موضوعگانو او گټو په هکله پخپلو منځو کې بحث وکړي او د ډلې یو غړی دې د بحث پایله خپلوی لگېوالو ته وړاندې کړي. همدا رنگه ښاغلی ښوونکي دې د ډلې د فعالیت پایله دې راټوله کړي.

پوښتني:

- ۱- په لومړي ځل انټرنېټ په کوم هېواد کې په کارېدل وکړ او د څه لپاره ورڅخه گټه اخېستل کېده؟
لاندي جملې بشپړې کړئ:
- ۱- د انټرنېټ اصطلاح له دوه کلمو..... او..... څخه ترکيب شوي ده چې معنایې نړيواله شبکه ده.
- ۲- د جغرافيهي دېلتهې سايتونه له.....،..... او داسې نورو څخه عبارت دي.
سم ځواب د (س) په توري او ناسم ځواب د (ن) په توري په نښه کړئ:
- ۱- په ۱۹۸۳ ميلادي کال کې د اطلاعاتو په ميليونونو رسنيو په ټوله نړۍ کې د انټرنېټ له شبکو سره وصل شوی.
- ۲- انټرنېټ له علمي او زده کړې له سر چينو او د ډېرو رسنيو د پيوستون څخه منځته راغلي دي.

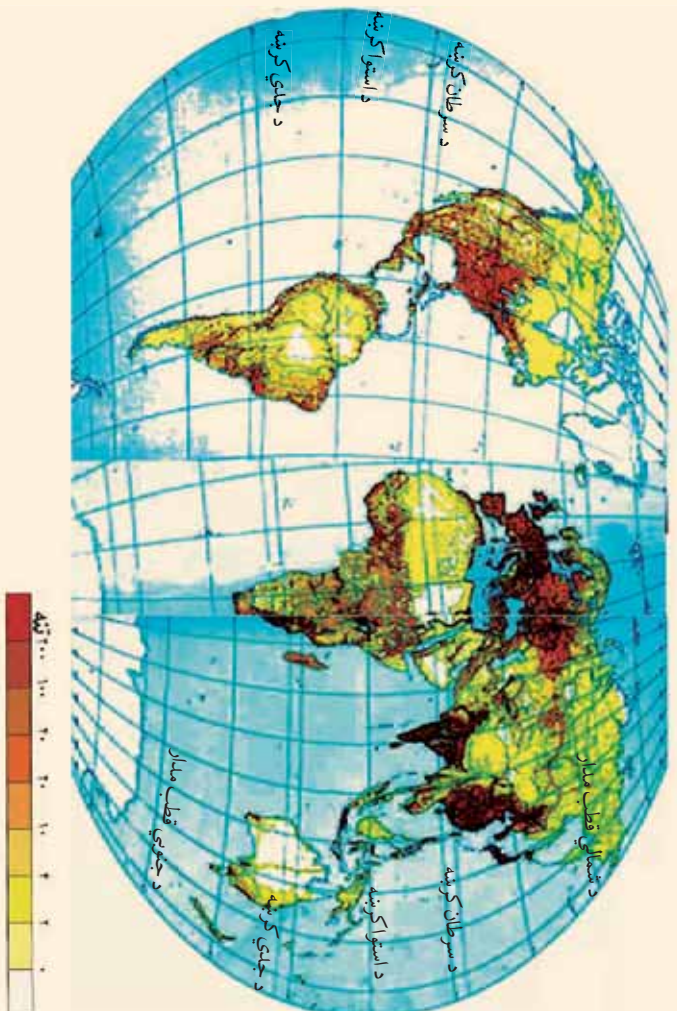

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي د انټرنېټ دامکانانو په لرلو سره د جغرافيهي اصطلاحگانو لکه اور غورځونې د فعاليت او تپوريسم په هکله دې معلومات راټول ثبت يا زېرمه کړي او خپلو ټولگوالو ته دې د جغرافيهي په راتلونکي ساعت کې وړاندې کړي.

۵-۱ د نفوسو ویشل او ګڼوالی

په یوه کیلومتر مربع کې د نفوسو ویش

آیا پوهېږئ چې په ځمکه کې نفوس په څه ډول ویشل شوی دی؟

د نفوسو د ویش پورتنۍ نقشه په غور ولولئ او ووايست چې ډېر زیات او ډېر لږ نفوس د نړۍ په کومه برخه کې ځای پر ځای شوی دی. ولې؟

د نفوسو ګڼوالی د ځمکې د سطحې په یوه واحد ساحه کې د اوسېدونکو خلکو د شمېر څخه عبارت دی. د نفوسو د ګڼوالی د معلومولو لپاره باید د یوې سیمې نفوس د همغې سیمې په پراخوالي ویشل شي.

د نړۍ نفوس په ۲۰۱۰ میلادي کال کې ۶،۸ میلیاردو تنوته ورسید، چې د ځمکې پرمخ ژوند کوي. دغه نفوس په ټوله نړۍ کې په مساوي ډول نه دي ویشل شوی. یاهه بل عبارت اقلیمي شرایط د ځمکې جوړښت او نور اقتصادي، بشري او سیاسي لاملونه د نفوسو په تمرکز اغېز لري. لکه دښتي

سیمي (هغه تودي او سوځونکي سيمي چې پوره اوبه هم ونه لري)، لوري، ناواړه سرې سيمي، د غرونو لري، جبي، گي او لنډه بل ځنگلونه، استوایي توده او لنډه بله هوا، قطبي سره هوا، له سواحلو او د حمل او نقل له لارو څخه لیريوالی، د نفوسو ډبره لږه پاملرنه يې ځانته را اړولي ده. آن داچې په ځینو سیمو کې د سلگونو کیلومترو په واټن لږې سیمو کې هم د انسانانو ښې په سترگو نه ښکاري. په داسې حال کې چې د ځمکې په بله سیمه کې لکه: په ښو اقلیمي شرایطو (معتدله آب او هوا او پوره داسې باران)، مناسب جغرافیایي موقعیت، اوارو او ښېرازو ځمکو، پوره اوبو لرونکو ځمکو، د سیندونو او سمندرونو په څارو، بندرونو، د صنایعو، کانونو او د ارتباطي لارو په شاوخوا کې ډېر خلک استوګنه کوي، چې دځینو ځایونو په یوه کیلومتر مربع کې له زرو څخه زیات خلک ژوند کوي. په دې ترتیب په یوه سیمه کې د نفوسو استوګنه د فزیکي، اقتصادي سیاسي او بشري لاملونو پایله ده. چې د دې لاملونو اغېزې په لنډه توګه بیانوو:

• **فزیکي عواملو اغېزې:** لکه جغرافیایي موقعیت (عرض البلدونه)، لوري سيمي، اقلیمي شرایط، اوبه او داسې نور د ځمکې پرمخ دتل لپاره لیدلای شو، چې په مستقیم یا غیر مستقیم ډول دځمکې د منابعو څخه په ګټه اخیستنې باندې اغېزه لري. دغه لاملونه د نفوسو د زیات ګڼوالي او یا برعکس د یوې سیمې د نفوسو د کموالي لامل ګرځي.

• **د اقتصادي لاملونو اغېزې:** په طبیعي منابعو او بشري فعالیتونو متکي دي، چې له کانونو، اوبو، د خاورې له ډولونو، نباتاتو، حیواناتو، د پانګې په شتون او په نوې تکنالوژۍ، د کار په شرایطو، صنایعو او داسې نورو څخه عبارت دي، چې د نفوسو په ګڼوالي اغېزلي یعنې دصنعتي پراختیا او د نفوسود ځای پر ځای کېدنې تر منځ متقابل اړیکې شته دی. په هر ځای کې چې د صنعت او له هغې څخه وروسته د هغې پورې تړلي خدمتونه را منځته شي، نو زیات نفوس په هغې سیمې کې جذبېږي.

د یادونې وړه چې تر ۱۸ میلادي پېړۍ پورې کرڼه او د هغې اړوند لاملونو (اوبو، خاورې، او اقلیم) د نفوسو په استوګنې ټاکونکې اغیزه درلوده، لکه د مصر په هېواد کې د نیل د سیند وادي او داسې نور. زموږ د هېواد اقتصاد تر اوسه پورې په کرڼه ولاړ دی او د نفوسو ډېره زیاته برخه له همدې لارې ژوند کوي.

- د سیاسي لاملونو: په برخه کې د حکومت پرېکړې او د اداري مرکزونو له تشکیل څخه یادونه وکړو که چېرې دولت د هېواد ځینو سیمو ته د پرمختیایي پروګرامونو په برخه کې پانګې اچونې، د کارونو پیلو اکولو او یا خدماتي امکاناتو او روغتیایي فعالیتونو ته پاملرنه ونه کړي، د نفوسو ګڼوالی هلته لږ وي.
- بشري لاملونه: په پورتنیو موضوعاتو سر بېره لېرې پرتې سیمې، چې د حمل و نقل لارې او ارتباطي وسایل په لاس کې نه لري، خلک هلته په تیت او پرک ډول ژوند کوي.

د هغو لویو وچو دننه سیمې چې له سیندونو او سمندرونو څخه لېرې پرتې دي د ساحلي سیمو پر تله لږ تجارتی امکانات لري، لږ نفوس پکې استوګنه کوي.

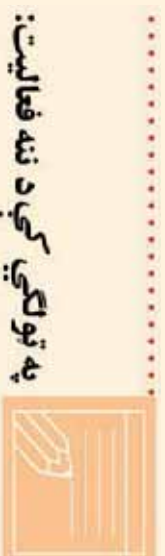
د پورتنیو لاملونو په پام کې نیولو سره د نړۍ ګڼ نفوسه سیمې **Densely populated region**

کولای شو په درې حوزو په نښه کړو:

۱- لومړنۍ ګڼ نفوسه سیمه د آسیا د لوېدی وچې جنوبي سیمه (پاکستان، هند او بنگله دیش)، د جنوب ختیځې آسیا ځینې برخې (اندونیزیا) او ختیځه آسیا (د چین ختیځ، د کوریا ټاپو وزمه او جاپان) دي. د دې سیمې په هېوادونو کې په منځني ډول د نفوسو ګڼوالی په یوه کیلومتر مربع مساحت کې له ۱۰۰ تنو څخه زیات دی. او په ځینو ځانګړو ځایونو کې په یوه کیلومتر مربع مساحت کې له ۱۵۰۰ تنو څخه زیات دي. چې علت یې موسمي آب و هوا، د کرنې (د وریجو کرنې) ښه شرایط او د نفوسو طبیعي زیاتوالی دی.

۲- دویمه ګڼ نفوسه سیمه د اروپا په لویه وچه کې د پانګوالۍ په دوره کې رامنځته شوې ده. د دې سیمې په ځینو هېوادونو کې د نفوسو منځنی ګڼوالی په یوه کیلومتر مربع پراخوالي کې له ۲۰۰ سیمې

شخصه تر ۴۰۰ تنوته رسيږي. په همدې ډول په صنعتي سيمو کې د نفوسوگنوالي په يوه کيلومتر مربع مساحت کې له ۵۰۰ شخصه تر ۱۰۰۰ تنو پورې رسيږي. چې ډيرزيات يې د سيندونو په څاره، په بندرونو او د صنعتي مرکزونو په شاوخوا او د کرنې ورسيمو کې ژوند کوي. دريمه گڼ نفوسه سيمه د امريکا د متحده ايالتونو د شمال ختيځې څيښې برخې (نيو انگلنډ، نيويارک، پينسلوانيا او د پنځه گونو جهيلونو شاوخوا) او د کاناډا جنوب ختيځ دی. چې د هنري لامل تجارتي او صنعتي فعاليتونه دي.

زده کوونکي دي، په مناسبو ډلو وویشل شي. پخپلو منځو کې د مشورې له مخې دې لاندني جدولونه کاپي او بشپړ کړي او د ډلې استازي دی خپلو ټولگيو الوته وړاندې کړي.

مو قعیت	د نفوسو د میشته کېدلو لاملونه
د چین ولسي جمهوریت او د هند هېواد	
شمال لوېدیځه اروپا	
د امریکا د متحده ایالتونو شمال ختیځ او د کاناډا جنوب ختیځ	
د همالیه غرونه	
د امازون ځنګلونه	
د ګرینبینډ ټاپو	

په لاندې جدول کې د نفوسو منځنۍ ځای پر ځای کېدنه د مالټا، بنگله دېش او استرالیا په هېوادونو کې محاسبه کړې.

گڼه	هېواد	د هېواد مساحت په کيلو متر مربع	نفوس	د نفوسو گڼوالې په يوه کيلو متر مربع مساحت کې
۱	موناکو	۲	۳۲۲۷۰ تنه	۱۵۸۴۶,۵ تنه
۲	سنگاپور	۶۴۷	۴,۳۵۳,۸۹۳ تنه	۶۷۲۹,۳ تنه
۳	مالټا	۳۱۶	۳۹۶,۸۵۱ تنه	۱۰۱۴ تنه
۴	بحرين	۶۶۸	۲۷۷,۸۸۶ تنه	۱۰۱۴ تنه
۵	بنگلې دېش	۱۴۷۵۷۰	۱۴۱,۳۴۰,۴۷۶ تنه	۱,۷ تنه
۶	مغولستان	۱,۵۶۵,۰۰۰	۲,۷۵۱,۳۱۴ تنه	۱,۷ تنه
۷	استرالیا	۷,۶۸۶,۸۵۰	۱۹,۹۱۳,۱۴۴ تنه	۲/۳ تنه
۸	کاناډا	۹,۹۷۰,۶۱۰	۳۲,۵۰۷,۸۷۴ تنه	۲/۳ تنه

پوښتنې:

لاندې څواب وورايست:

۱. د آسيا د جنوب او جنوب ختيځو هېوادونو د نفوسو د گڼوالي لامل بيان کړئ.
۲. د اروپا په شمال لويديځ کې د اروپا د نورو سيمو په نسبت ولې گڼ نفوسه سيمې منځته راغلې دي.
۳. د شمالي امريکا کومې سيمې گڼ نفوسه دي، لامل يې بيان کړئ؟
۴. د آسيا د چرگن نفوسه هېوادونو نومونه واخلئ.
۵. د نړۍ په ټولو برخو کې ولې نفوس په مساوي ډول نه دی ویشل شوی؟

۶. کوم سياسي لاملونه د نفوسو په گڼوالي زيات اغېز لري څرنگه؟
۷. آیا بشري عوامل هم کولای شي د نفوسو پر ځای پر ځای کېدنی اغېز وکړي؟ څرنگه؟
سم ځواب په نېټه کړئ.

۱- کوم طبيعي لاملونه په يوه سيمه کې د نفوسو دگڼوالي سبب کېږي؟
الف: مناسب اقليمي شرايط او اوبه
ب: لورې او سړې قطبي سيمې
ج: گڼ او لنډه بل استوایي ځنګلونه
د: ټول ځوابونه سم دي

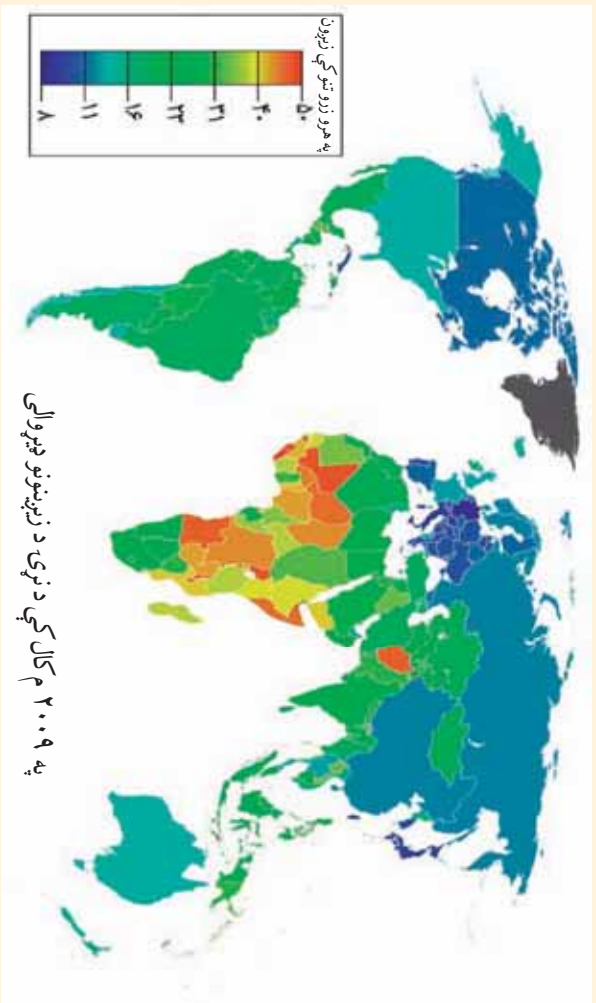
۲- کوم اقتصادي لاملونه په يوه سيمه کې د نفوسو د گڼوالي سبب گرځي؟
الف: ابتدايي کرنه
ب: په صنايع کې پانگه اچونه
ج: د پرمختيايي پلانو نو تطبيق
د: ټول ځوابونه سم دي

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

لاندې پوښتنې ته ځواب ووياست او د جغرافياي په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړئ.
که چېرې ستاسې ټولګي ۶ متره اوږد والی او ۴ متره سور ولري او د زده کوونکو شمېر ۶۰ تنه وي،
تاسې مهرباني وکړئ د ټولګي په يوه متر مربع کې د نفوسو گڼوالي محاسبه کړئ.
ستاسې له نظره د ټولګي د زده کوونکو مناسب شمېر بايد څو تنه وي. ولي؟

۲۵ په نړۍ کې د نفوسو د زیاتوالي لړ والي ستونزي

پنځه ويشتم لوست:

د نفوسو موضوع د پراختیا له مخې د دوو جلا موضوعاتو تر عنوان لاندې لوستل کېږي.

۱- د نړۍ په هېوادونو کې د نفوسو زیاتوالي:

د نړۍ نفوس په ډېره چټکې زیاتېږي، ځکه چې زېږونه Birth Rate له مړینې Death Rate څخه زیات دي.

د شلمې پېړۍ په پیل کې دغه د نفوسو زیاتوالی په کال کې ۱۰ میلیونه، دهمدې پېړۍ په نیمايي کې په کال کې ۳۵-۴۰ میلیونو پورې او اوس له ۶۰ څخه تر ۶۵ میلیونو تنو پورې په کال کې زیاتېږي.

د ملاګرو ملټونو د احصايې له مخې د نړۍ نفوس

(اضافي معلومات)

د ځمکې ټول نفوس	کال
۱،۶۱۷ میلیارده تنه	۱۹۰۰ میلادی
۲،۲۵۲ میلیارده تنه	// ۱۹۴۰
۲،۹۸۲ میلیارده تنه	// ۱۹۶۰
۳،۶۱۰ میلیارده تنه	// ۱۹۷۰
۴،۳۳۶ میلیارده تنه	// ۱۹۷۹
۶،۶۰۰ میلیارده تنه	// ۲۰۰۸
۶،۸ میلیارده تنه	// ۲۰۱۰

له پاسني جدول له مطالعې څخه دې نتيجه ته رسېږو چې د نړۍ نفوس په وروستيو تقريبا ۵۰ کلونو کې په ډېره چټکې زيات شوی دی.

د نفوسو دغه زياتوالی په دوه لاملونو پورې اړه لري:

- د نفوسو طبيعي زياتوالی.
- د نفوسو ميخانيکي زياتوالی.

الف: د نفوسو طبيعي زياتوالی: Natural Tncrease

د نفوسو دغه زياتوالی د زېږونونو په زياتوالي او د مړينې په کموالي پورې اړه لري. د مثال په ډول که په يوه هېواد کې زېږونه په زرو کې ۴۰ وي او مړينه په زرو کې ۲۰ وي د نفوسو زياتوالی به ډېر زيات وي. د نفوسو زياتوالی په ډېرو لاملونو پورې اړه لري، چې ډېر زيات مهم يې په يوه هېواد کې ټولنيز اقتصادي او کلتوري لاملونه دي. په تيره بيا وقايري او معالجي طب وده او پرمختيا د نفوسو په زياتوالي ډېره اغېز لري. چې له يوه پلوه د مړينې د کموالي سبب گرځي او له بله پلوه منځني عمر اوږدېږي. خو دنفوسو دغه زياتوالی د نړۍ په ټولو هېوادونو کې په يو ډول نه دی. مورکولای شو چې دغه ټول په دوه برخو ووېشو: لومړی ډول د شمالي امريکا او اروپا پانگه والو هېوادونو او د چين او روسيې ځانگړتيا ده د هغو خصوصيات ډېره لږه زېږونه چې نورهم دکمښت په حال کې دي او

لاملونه يې په لاندې ډول دي:

- ۱- په پرمختللو هېوادونو کې بڼاري نفوس اکثریت لري. ښکاره ده چې زېږونه په بڼاري کورنيو کې له کليوالي کورنيو څخه لږ وي.

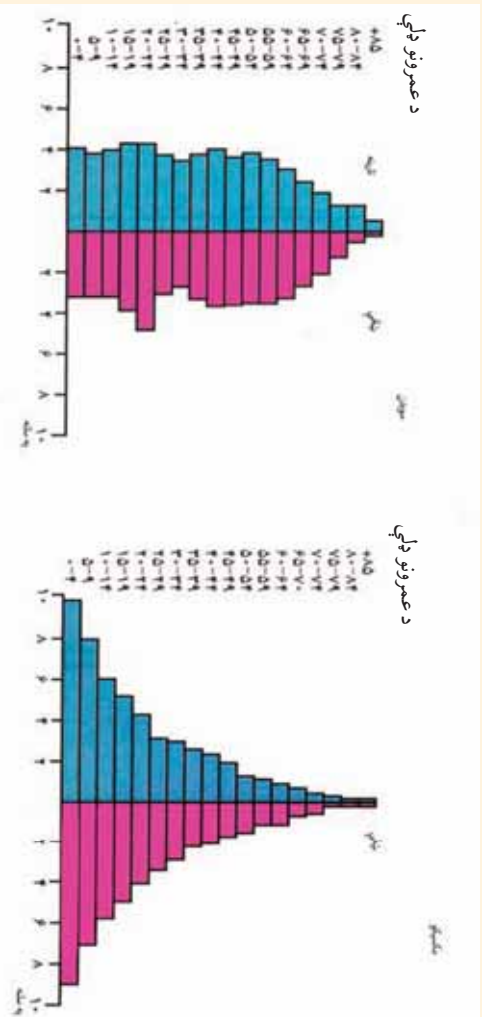
- ۲- په دې هېوادونو کې بڼېخي ټولنيزو کارونو ته جلب او جذب شوي دي. معمولاً هغه بڼېخي چې له کور څخه د باندې کارونه لري، نسبت هغو بڼېخو ته چې کار نه کوي د ماشومانو شمېرې لږ وي. په پرمختللو هېوادونو کې د زېږيدنو او مړينو دواړو شمېر لږ وي. د نفوسو طبيعي زياتوالی ۰،۵ - ۱ سلنه يا په زرو کې له ۵۰ - ۱۰ پورې وي. کله يې اندازه له دې څخه هم کمه وي. دغه لږ زياتوالی د پرامختللو هېوادونو ځانگړتيا ده.

دويم ډول زياتوالی د مخ پر ودې هېوادونو ځانگړتيا ده لکه آسيایي، افريقايي او د لاتيني امريکا هېوادونه، چې هغه د زيات زېږونونو څخه عبارت دی، چې په لاندې لاملونو پورې اړه لري:

د اقتصادي ودې ډېره ټيټه سطح، د ميکانيزه (ماشيني) کرنې نه شتون، بيسوادې د اکثریت خلکو له پاره د حفظ الصحې نشتوالی، په ټولنه کې د صنعتي فرهنگ څخه د بڼېخو پيروي کول او د هغوی له وخت څخه مخکې نکاح او داسې نور.

په آسيایي، افريقايي او د لاتيني امريکا په هېوادونو کې د روغتيايي خدماتو د سمون په پايله کې په مړينه کې کمښت راغلی دی، نو همدغه لامل ددې سبب شوی دی چې د نفوسو زياتوالی زيات شي. له زيات زېږونونو سره جوخت د نفوسو طبيعي زياتوالي چټکوالی مومي چې د نفوسو دغه زياتوالی له ۲ څخه تر ۳ سلنه پورې د تغير په حال کې دی. چې په هرو زرو تنو کې له ۲۰ څخه تر ۳۰ پورې زياتوالی مومي. دغه زياتوالی زياتره د وروسته پاتې ټولنو او هېوادونو ځانگړتيا ده.

د پرمختللو صنعتي هېوادونو او مخ پر ودې هېوادونو د نفوسو د ودې د مقايسي لپاره د صمر هرم په راتلونکي مخ کې وگورئ. د صمر په هرم کې افقي کرښې د نفوسو شمېر په سلنو او په صمودي کرښو باندې د نارينه او ښځينه شمېر په مختلفو عمرونو بنودل کېږي ماشومان او نوي ځوانان (له صفر څخه تر ۱۸ کلنې)، او سپين بڼري (له ۶۵ کلنې څخه د زيات عمر خاوندان) معمولاً اقتصادي فعال نفوس نه گڼل کېږي. لويان (له ۱۵ - ۶۴ کلنې پورې) اصلي توليدونکي او اقتصادي فعاله ډله گڼل کېږي. دنړۍ په بيلا بيلو برخو کې د صمر هرمونه سره توپير لري مخ پر ودې هېوادونو لکه مکسيکو کې د هرم قاعده لويه وي يعنې په هرو ۱۰۰ تنو کې زيات نفوس له ۰ - ۱۵ کلنې پورې وي. د غه هېواد ځوان نفوس لري. هغه هېوادونه چې ډېر زيات ځوان نفوس لري، نو بايد د ځوانانو اړتياوو د پوره کولو له پاره په تيره بيا د ښوونې او روزنې، د هغوي لپاره د کار په پيدا کولو کې پانگه واچوي. په پرمختللو صنعتي هېوادو لکه سويډن کې زېږونونه او مړينه دواړه کم دي او ژوند ته زيات هيله من دي. په دې هېواد کې

د هر م قاعده كوچنې، ده او فعال اقتصادي نفوس زيات دى، خو نفوس ورو ورو د سپين زېرتوب په لور پرمخ كځي.

دغه شميرنه بايد ديوه كال په اوږدو كې ترسره شي، پايله يې په سلنه اعلان شي. كله چې زېربېله مړينې څخه زياته وي، د نفوسو طبيعي زياتوالى شتون لري.

$$\text{د نفوس طبيعي زياتوالى} = \frac{\text{د زېرونو شمير} - \text{د مړينې شمير}}{\text{ټول نفوس}}$$

ب: د نفوسو ميخانيكي زياتوالى:

د نفوسود طبيعي زياتوالى سره يو ځاى د نفوسو ميخانيكي خو څښت يعنې مهاجرتونه هم د نفوسو په زياتوالى كې د پاملرنې وړ اغېز لري.

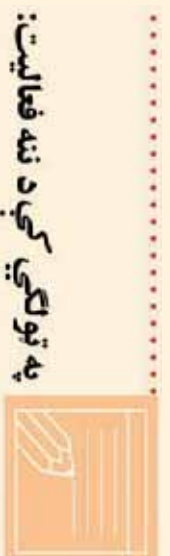
په هېواد كې دننه مهاجرتونه يوازې د نفوسو د بيا ځاى پر ځاى كېدنې سبب گرځي او د هېواد نفوس تغير نه كوي، خو له هېواد څخه د باندې مهاجرتونه د نفوسو په شمير باندې اغېز لري. كه چېرې هېواد ته له باندې څخه مهاجرتونه له هېواد څخه بهرته مهاجرتونه په نسبت زيات وي د نفوسو ميخانيكي زياتوالى را منځته كېږي. او برعكس يې د نفوس د كمښت سبب گرځي. د يوه هېواد د نفوسو په مطلقې ودې كې بايد له زېرباندنو او مړينو سر بېره مهاجرتونه هم وشميرل شي.

د نفوسو مطلقه وده = (د زېرونو شمير - د مړينې شمير) + هېواد ته له باندې څخه مهاجرت ،
 د نفوسو مطلقه وده = (د زېرونو شمير - د مړينې شمير) - له هېواد څخه نورو هېوادونو ته مهاجرت ،
 د نفوسو ډېره زياته طبيعي او ميخانيكي وده د اضافي نفوسو over popalation مسأله رامنځته

کوي. د اضافي نفوسو اصطلاح هغه وخت رامنځته کېږي او استعمالېږي چې په يوه سيمه کې د منابعو له شتو امکاناتو څخه زيات نفوس استوگنه ولري او يا له ټاکلو ټولنيزو هدفونو څخه زيات وي. کله هم بنياني نفوس مناسب وي، خو نامناسب ویش رواج ولري. په ځينو ماخذونو کې د مناسب نفوسو اصطلاح کارول شوي ده. خو دغه اصطلاح هم کوم ټاکلي تعريف نه لري. اضافي نفوس نسبي اصطلاح ده چې په سيمه کې له منابعو څخه گټې اخېستې په اندازې پورې اړه لري. د مثال په ډول پر مختلفي هېوادونه له مخ پر ودې هېوادونو څخه له همدې موجوده منابعو څخه د خلکو له پاره ښه کار او زيات امکانات برابر کړي دي. نو له همدې امله د اضافي نفوسو مطالعه د تکنالوژۍ د پرمختگ په سونۍ پورې اړه لري.

په پای کې وړايي شو چې د نفوسو چټکه وده او د زېږونونو زياتوالی د وروسته پاتې هېوادونو ځانگړتيا ده. د نفوسو دغه طبيعي زياتوالی اقتصادي بودجه محدود وي او فشار پورې زياتوي او کارونه په ټيټه دروې. په پخوانيو وختونو کې صحي خدماتو زياته پراختيا نه وه کړې قحطي، ناروغي او جگړې د نفوسو د محدودولو لاملونه وو. خو نن ورځ نفوس په سرسام اور ډول زيات شوی دي او وروسته پاتې هېوادونه چې له لورې، ناروغيو او بیکارۍ سره لاس په گريوان دي. دغه بیکارۍ د بيوزلي او بيوزلي د فقر او يا غير قانوني مهاجرتونو سبب گرځي.

ټولنپوهان دغې زيات زياتوالي ته د نفوسو چاودنه وايي او ټولني ته يې زيات خطر بولي. د نړۍ ټول نفوس چې په ۲۰۱۰م کال کې ۶،۸ ميليارده وو. په ۲۰۵۰ ميلادي کال کې به ۹ ميليارده او په ۲۱۵۰ ميلادي کال کې د اټکل له مخې ۱۱ ميلياردونه د رسيدو وړاند وينه شوې ده چې که کنترول نه شي نو نړۍ به له فاجعي سره مخامخ کړي.

زده کونکي دي په مناسبو ډلو ورشل شي او لاندي جدول دي کاپي او بشپړ کړي او هغه پوښتنه چې له جدول څخه لاندي ليکل شوي دي، څوابونه وړايي او د ډلې استازي دي هغه خپلو ټولگيوالو ته وړاندي کړي.

د نفوسو وده په سلنه	طبيعي زياتوالی په زرو توكي	مړينه په زرو تنو كې	زېږونونه په ۱۰۰۰ تنو كې	د نفوسو گټوالی په يوه كيلومتر مربع ساحه كې	هېوادونه
۱,۸	۱۸	۸	۲۶	۱۸ تنه	برازيل
		۱۹	۴۹	۴۷ تنه	ايتوپيا (جېشه)
۰,۴	۴	۸	۱۲	۲۳۰ تنه	جاپان
		۵	۲۶	۸ تنه	عربستان سعودي
		۱۲	۱۱	۲۲۹ تنه	آلمان
۲,۳	۲۳	۱۰	۴۳	۴۷ تنه	كنيا
		۹	۱۴	۲۳۹ تنه	د امريكا متحده ايالتونه
		۱۰	۱۳	۱۰۶ تنه	فرانسې
		۱۴	۴۱	۷۹۱ تنه	بنگله دېش

الف: د هغو هېوادونو د نفوسو طبيعي وده چې معلومه نه ده محاسبه كړئ.

ب: د ټولو هېوادونو طبيعي وده په سلوكې محاسبه كړئ.

ج: آیا کولای شئ چې هېوادونه د نفوسو د لږې او زیاتې ودي له مخې و ویشئ. دغه کار څرنگه کیدای شي؟

پوښتنې:

- ۱- مخ پړو دي هېوادونو كې كوم لاملونه د نفوسو د چټكې طبيعي ودي سبب گرځي؟
- ۲- د نړۍ په پر مختلفو هېوادونو كې كوم لاملونه د ورو ودي باعث گرځي؟
- ۳- په يوه هېواد كې كوم لاملونه د اضافي نفوس د ودي سبب گرځي؟
- ۴- د اضافي نفوسو اصطلاح هدف څه دي، څرگنده يې كړئ؟
- ۵- د ټولني دصمر په جوړښت او تركيب كې د طبيعي نفوسو چټكه وده په څه ډول ده و واضح يې كړئ؟
- ۶- په هغو هېوادونو كې چې د نفوسو وده يې ورو ده د ټولني دصمر جوړښت په څه ډول دی توضیح یې كړئ؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

لاندې پوښتنو ته ځواب برابر كړئ او د جغرافيايي په راتلونكي ساعت كې يې خپلو ټولگيو الوته وړاندې كړئ. آیا زموږ د هېواد نفوس په چټكې زياتېږي؟ که چېرې دغه نفوس په همدې ډول زیات شي، څه ستونزې به رامنځته کوي؟ څرنگه کولای شو د نفوسو د زیاتوالی مخنیوی وکړو؟

د نړۍ په ځینو هېوادونو کې د فعال اقتصادي نفوسو د لږوالي ستونزې.

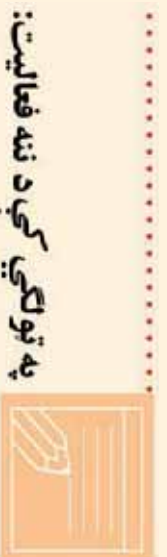

تاسې په تیر لوست کې د اضافي نفوسو په باره کې معلومات حاصل کړل. اوس د نفوسو د کمښت ستونزې مطالعه کوو. د نفوسو کنټرول په هغو هېوادونو کې چې په هغې کې اضافي نفوس شتون ولري، ګټور کار دي. خو په یو شمېر نورو هېوادونو کې، د نفوسو د کنټرول له مخې د زېږونونو شمېر له مړینې څخه لږ دي. همدغه لامل سبب کېږي چې د بوډاګانو نفوس چې عمر یې له ۶۵ کلنۍ څخه زیات وي یا متقاعد او د ناتوانو خلکو شمېر زیاتېږي. په دې صورت کې صنایع د بشري قوې له کمښت سره مخامخ کېږي او د صنایعو پرمختګ محدودېږي. په پای کې په ټولنه کې له موجوده بشري استعدادونو څخه په ټولنه کې په ګټوره توګه ګټه نه اخیستل کېږي دغه حالت په هغو هېوادونو کې چې د فعال اقتصادي نفوسو په کمښت De

population اخته وي (۱۸ څخه تر ۶۵ کلنې)، ليدل کېږي. او د شتو صنايعو او منابعو په کار اچولو لپاره اقتصادي فعالو نفوسو ته اړتيا لري. نو مجبوراً بايد دغه اړتيا د زېږونو د هڅونې (د مثال په ډول اروپايي هېوادونو کې چې د فعال اقتصادي نفوسو له کمښت سره مخامخ دي) معمولاً د کورنيو د هڅونې، د جاييزو په ډولې کولو او يا کورنۍ د کار او ژوندانه د وساييلو او د ماشومانو د ساتنې د ځانگړو اسانتياوو په پام کې نيولو له مخې هڅول کېږي). يا هېوادونه د بهرنيو مهاجرينو په جلبولو سره دغه ستونزه حلوي.

په پاڼې کې ويلي شو چې اضافي نفوس او کم نفوس دواړه حالتونه هېواد ته ستونزې پېښوي. يوتن انگليسي ټولنپوه د مالتوس په نوم باور درلوده چې د ځمکې سر چينې د نفوسو د اړتياوو په نسبت چې هره لحظه شمېرې مخ په زياتېدو دی، محدودې دي. کورنۍ بايد د زېږونونو د محدودولو له لارې کنترول شي. له دويمې نړيوالې جگړې څخه وروسته د نفوسو دغه بېساري زياتوالی د نړۍ د اقتصادي ستونزو $\frac{1}{3}$ برخې جوړوي. د ۱۹۵۰ ميلادي کلونو په لسيزه کې پرمختللو هېوادونو، مخ پر ودې هېوادونو ته د اقتصادي او فرهنگي پرمختگ له پاره د کورنيو د محدودولو وړانديز وکړ. هند لومړنی هېواد و چې د کورنيو د محدودولو له پاليسۍ سره يې په ۱۹۵۲ ميلادي کال کې موافقه وکړه وروسته دغه پاليسې د چين او د مصر په هېواد کې هم پلې شوه. د چين هېواد په دې برخه کې زيات برياليتوبونه په برخه شول. د نفوسو د زياتوالي رابښکته شو، چې دهغې له مخې هرې چينايي کورنۍ ته له يوه ماشوم څخه زيات ماشومان منع شول. په داسې حال کې چې په هند کې د نفوسو د زياتوالي ضريب له ۲،۶ - ۳،۹ سلنه دی. د مالتوس د نظريې برخلاف ځينې ټولنپوهان باور لري چې زيات نفوس د توليداتو د زياتوالي او د اقتصادي ودې سبب گرځي، نو د نفوسو د زياتوالي موضوع بايد ازاده پرېښودل شي. له همدې امله يو شمېر هېوادونه د کورنيو له محدودولو سره مخالفت کوي او گڼ نفوسه کورنۍ

هڅوي. دغه پالیسي په ۱۹۳۰ میلادي کال کې په نازي آلمان کې پلې شوې وه. همدارنگه بلجیم، سویلن، انګلیستان او فرانسې کې هم په بیلابېلو وختونو کې یې پلویان درلودل. ددرېمې نړۍ په ځینو هېوادونو کې له خپلواکۍ وروسته د بزرګانو او کارګرانو د زیاتوالي لپاره او په خارجیانو باندې نه ټکه کول، د نفوسو د زیاتوالي له پالیسي څخه پلورې کوله. په پای کې ویلاي شوه، په هغو شرایطو کې چې د لګښت وړ منابع او د نفوسو اندازه یوله بل سره متناسبه نه وي او د مصرف کونکو فشار له اندازې څخه زیات وي ویلاي شو چې په منابعو فشار شته که د نفوسو د زیاتوالي ضریب کم نه شي دغه فشار نور هم زیاتېږي. یاهه بل عبارت که چېرې د یوه هېواد د اقتصادي ودې پلان د نفوسو د زیاتوالي سره متناسب نه وي اقتصادي او ټولنيزې ستونزې را منځته کوي. د نفوسو لږوالی هم د اقتصادي ودې د رکود سبب ګرځي او د صیایعو دنه پرمختګ سبب کېږي او د یوه هېواد د وروسته پاتې کېدو لامل ګرځي.

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشي. هره ډله دې په لاندې موضوعاتو پخپلو منځو کې بحث وکړي او د فعالیت پایله دې، د ډلې استازي خپلو ټولګیانو ته وړاندې کړي. آیا زموږ د هېواد منابع د هېواد د نفوسو اړتیاوو ته ځواب ویلاي شي یا نه؟ که چېرې د هېواد اړتیاوو ته ځواب ویلاي شي، ولې زموږ خلک بیوزلي او بیکاره دي او بهرنیو هېوادونو ته مهاجرت کولو ته اړ کېږي په دې برخه کې پخپلو منځو کې بحث وکړئ.

پو پښتني:

لنډه ځواب و وړاى است

- ۱- ولې مخ پر ودې زياتو هېوادونو کې د کورنيو په محدود ولو ټينگار کېږي؟
- ۲- د کورنيو محدود ول څه پايلې لري؟
- ۳- د کورنيو محدود ول په کومو هېوادونو کې اغېزمن دي؟
- ۴- ولې ځينې هېوادونه د کورنيو د محدودولو مخالف دي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

لاندي موضوع تحليل کړئ او د جغرافيايي په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولگيو لور ته وړاندي کړئ. اضافي نفوس په يوه هېواد کې د کومو ستونزو سبب گرځي. د هغې لپاره د حل کومه لاره وړاندي کړئ؟

۳.۵ مهاجرتونه او د هغو لاملونه

اووه ویشم لوست:

مهاجرت څه ته وايي او څو ډوله مهاجرتونه پېژنئ؟

مهاجر يا Immigrant هغه چا ته ويل كېږي چې د استوگنې ځاي ته بدلون وركړى او د يوه ادراي واحد څخه بل اداري واحد ته نقل مكان شوى وي. مهاجرتونه د انسان د تاريخ په اوږدوكې سرته رسېدلي او بيلا بيل ډولونه لري، چې ځينې په هيواد كې د ننه كېږي، لكه كليوال چې ښارونو، صنعتي سيمو او نورو كرنيزو ځمكو ته مهاجر كېږي او داسې نور. ځينې نور له نړيوالو سرحدونو څخه تېرېږي او بهرنى مهاجرت بلل كېږي.

دغه مهاجرتونه په بيلا بيلو هيوادونو كې په بيلا بيله اندازه پلي شوي دي. نوموړي زياتره مهاجرتونه اختياري مهاجرتونه دي چې په ځپله خوښه د زياتي اجوري اوبڼه ژوند له پاره كېږي. خو اجباري مهاجرتونه هم كېږي چې خلك د سياسي او نظامي شخړو په سبب مهاجرت ته اړ شي. هغه څوك چې په هيواد كې د ننه نقل مكان كوي په هيواد كې د ننه د بيخپه شوي په نوم يادېږي. د ملگرو ملتونو د ارقامو له مخې شميرې په ۱۳۸۷ لسيزكال كې ۲۴ ميليونه وو او هغه خلك چې له نړيوالو سرحدونو څخه اوږي دپناه اخيستو ونكو په نوم يادېږي. لكه فلسطينيانو چې په عربي هيوادونو كې او

افغانانو په گاونډيو اود نړۍ په نورو هيوادونو کې پناه اخيستي ده د هغو پناه اخيستونکو ټول شمېر ۱۶ ميليونو ته رسېږي چې افغانان هم په کې شامل دي. ځينې نوموړي مهاجرتونه لنډ مهاله دي چې لومړني ځای ته د بېرته راگرځيدو نيت لري. لکه زموږ د هيواد کوچيان چې د آب وهوا، څرخايونو د او دمو سم د تغير له مخې بيا بېرته لومړني ځای ته راگرځي. دايمی مهاجرتونه هم شته چې لومړني ځای ته د راکر ځيدو نيت نه لري.

مهاجرتونه بيلابيل لاملونه لري، چې کولای شو د هغې ځينې برخې دلته يادې کړو:

۱. طبيعي لاملونه: طبيعي لاملونه هم د مهاجرت سبب گرځي، لکه په سيمه کې د اوبو کمښت د آب و هوا د شرايطو خرابتيا، د خاورې کمزورتيا يا طبيعي آفتونه لکه زلزله، سيلابونه، سمندري طوفانونه، وچکالي او داسې نور.

۲. اقتصادي لاملونه: اقتصادي لاملونه د مهاجرت بنسټيز لامل دي، اوس دغه مهاجرت دمخ پر ودې هيوادونو ځانگړ تياوه. ځکه په دې هيوادونو کې د کليو او ښارونو ترمنځ ډيره نا برابري ده. په داسې حال کې چې په پر مختللو هيوادونو کې د کليوالو ژوند په ډيره چټکۍ سره ښاري ژوند ته نژدې شوي دي. برعکس په دې هيوادونو کې ښاري خلک مينه لري چې له ښار څخه د ښار څنډو او کليو ته مهاجرت وکړي، چې په پاچه هرا او چاپير يال کې په ارامه ژوند وکړي.

مخ پر ودې هيوادونو کې ددې مهاجرت اصلي لامل اقتصادي دي. د کليوالو، عايدات يوازي لومړني اړتياوې پوره کوي نو نشي کولای چې په کليو کې اقتصادي فعاليت پرمخ بوځي. له بلې خوا د نفوسو طبيعي ودې له مخې په کليو کې ځمکه او اوبه د ټولو اوسيدونکو د اقتصادي فعاليت له پاره کافي نه دي. دکرني ماشيني کيډل هم د يو زيات شمېر بزگرانو د بيکارۍ سبب گرځي او مهاجرت ته اړکېږي.

دغه مهاجرين چې زياتره يې ځوانان دي او په ښار کې خپله دنده له بزگرۍ څخه په غير بزگرې کارونو بدلوي په ښارونو کې دغه مهاجرين هغه دندې چې لاس ته يې راوړي هم ناکافي دي. ځکه هغوي ماهر کار کوونکي نه دي، نو په هغو کارونو لاس پورې کوي چې سطح يې ټيټه او عايد يې لږ وي لکه: لاسي خرڅلاو او شاقه فزیکي کارونه او داسې نور. نو په پای کې په لومړني استوگنځي کې او هغه ځای ته چې د ژوندانه لپاره يې ورته سترگې نيولي وي د نفوسو په زياتوالي او کمښت، د نفوسو د عمر په ترکيب، د کار قوه، بيکارۍ، مزدورۍ، همدارنگه فرهنگ، او ژبه اغيزه کوي.

د اقتصادي مهاجرتونو بل ډول دکرنيزې ځمکې په پر اختيا، د اوبو لگولو په نويو پروژو، صنعتي سيمو د کانونو په را ايستلو او تجارتي فعاليتونو او يا برعکس د کورنيو عايد کموالي، بيکارۍ، د کار ځانو تعطيل په سبب منځته راځي.

۳. سياسي مهاجرت: دغه اصطلاح زيا تره د سياسي پناه اخيستو نكو له پاره كارول كېږي. هغه چاته اطلاق كېږي، چې د بيلا بيلو لا ملونه له مخې لكه جگړې، دهشت، سياسي تعقيب، مذهبي عقايدو، د ټولنيزو د لود اړيكو او هغه قومي اقليتونه چې اصلي هېواد ونه يې پرې اېښي دي او له بل هېواد څخه يې د پناه اخيستي غوښتنه كړي وي لكه افغاني پناه اخيستونكي چې له ۱۳۵۷ لمريز كال څخه وروسته يې گاونډيو او د نړي هېواد ونو ته مهاجرت كړی دی او يا د يو سني او هرزه گوني د پخواني (يوگوسلاويا) پناه اخيستونكي او په افريقا كې د رونډا د كمپ پناه اخيستونكي او د سوډان د داد فور پناه اخيستونكي او داسې نور. په جينوا كې د ۱۹۵۱ ميلادي كال د كنو انسيرون پريكړې، د پناه اخيستونكو د حالت په هكله او د هغو حقونو څخه د دفاع له پاره په يو مهم سند بلل شوي دي. د پناه اخيستونكي او يا د پناه اخيستي د غوښتنې اصطلاح هغه چاته ويل كېږي چې په اصلي هېواد كې د عقيدتي فعاليت (ايدېالوژيكي او سياسي)، نژاد، ژبې، مليت او قوم له مخې د تعقيب لاندې وي او يا عملاً (روحي او فزيكي) زندان او مړينې شكنجې خطر لاندې وي.

د اقتصادي او سياسي مهاجرينو ترمنځ گډوډي يوازې له وطن څخه جلا توب اوبېوزلي ده. د اقتصاد له مخې مهاجرت، مهاجر وپخپله منلی دی او د خپلې اقتصادي بڼې په ټټه والي پسې گرځي. په داسې حال كې دو ټيم ټي (سياسي مهاجر) ځان قرباني بولي، سره له دې چې په ارامه او مطمئنه فضا كې ژوند كوي.

۴- مذهبي مهاجرتونه: دغه ډول مهاجرتونه په مذهبي او نورو ټولنيزو او فرهنگي مسيلو باندې د قيوداتو او محدوديتونو د وضع كولو له مخې كېږي. د دې ټټه مثال په ۱۹۴۷ ميلادي كال كې په هندوستان او پاکستان باندې د هند د لږيې نيمې وچې وړش و چې دهغه په پاې كې په ميلونو د هندو مذهب د پيروانو كورنۍ له پاکستان څخه هند ته او په مقابل كې په ميليونونو مسلماني كورنيو له هند څخه پاکستان ته پخپله خوښه مهاجرت وكړ. په لنډه توگه ويلاي شو، هغه لاملونه چې د مهاجرت سبب گرځي هغه له اقتصادي، بيكاري، طبيعي افتونو، سياسي، مذهبي، فرهنگي او نور لاملونو څخه عبارت دي.

هغه لاملونه چې د مهاجرينو د جذب او هغوځني سبب گرځي عبارت دي د ټټه ژوندانه له امكا ناتو څخه، ټټه ټټوونه او روزنه، داستوگنې ټټه ځاي او په كورنيو پورې تړاو.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

- زده کوونکي په مناسبو ډلو وویشئ. په لاندې موضوعو عکاسانو دې پخپلو منځو کې بحث وکړي او د مباحثې پایلې دې د ډلې استازي ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.
۱. په هیواد کې د ننه مهاجرت اوله هیواد څخه بهر مهاجرت.
  ۲. د مهاجرت اقتصادي لاملونه.
  ۳. هغه لاملونه چې د هغې له مخې افغانان نورو هیوادونو ته مهاجر شوي.
  ۴. که چېرې مهاجرت له کلیو څخه ښارونو ته ادامه ولري په کلیو او ښارونو کې څه ستونزې رامنځته کوي. تاسې د دې مهاجرت د کمولو له پاره د حل کوونکې لارې وړاندې کوئ.

پوښتنې:

لاندې جملې بشپړې کړئ:

۱. د کوچیانو مهاجرت زموږ په هیواد کې ----- مهاجرت دی.
۲. د فلسطینیانو مهاجرت د اردن او لبنان هیوادونو ته ----- ډول مهاجرت دی. لنډو ځواب ووايست:
۳. کوم طبیعي لاملونه د مهاجرت سبب ګرځي؟
۴. ولې د مخ پر ودې هیوادونو خلک له کلیو څخه ښارونو ته او پرمختللي هیوادونه برعکس له ښارونو څخه کلیو ته له مهاجرت سره مینه لري؟
۵. د څو اقتصادي ډوله مهاجرتونو نومونه واخلئ.
۶. کوم سیاسي لامل د مهاجرت سبب ګرځي؟
۷. د ۱۹۵۱ میلادي کال د اپریل کنولسیون چې په ژبني کې لاسلیک شو پدې اړخه یو تعریف کړ؟

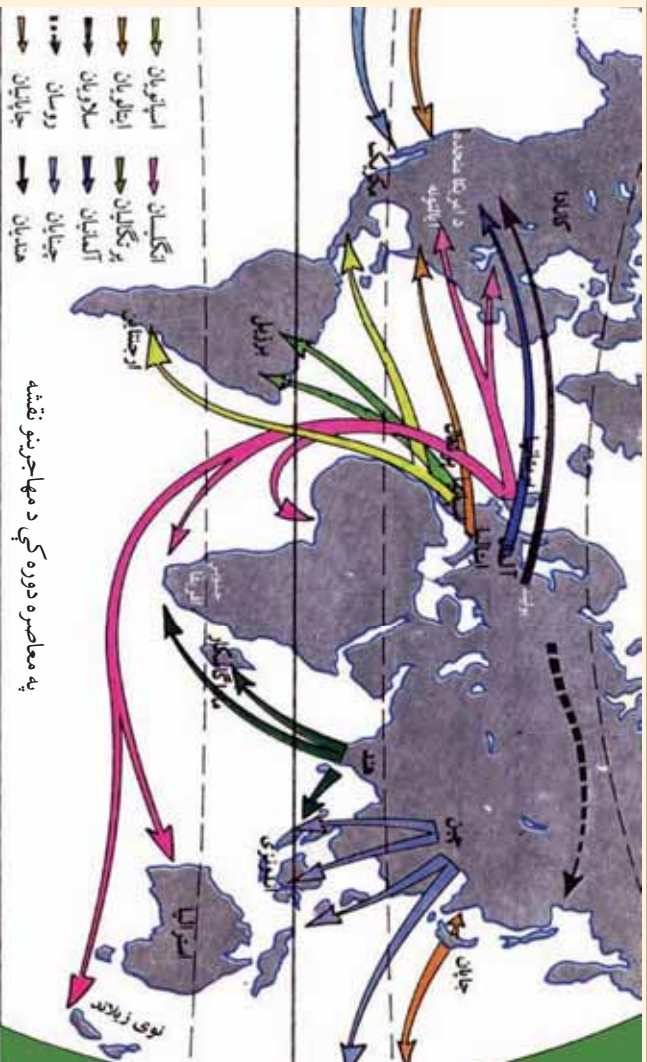
له ټولګي څخه بهر فعالیت:

- زده کوونکي دې په دې موضوع چې ولې له مخ پر ودې هیوادونو څخه خارجي مهاجرتونه کېږي. د دې مهاجرتونو د مخنیوي له پاره د حل کوونکې لارې وړاندې کوئ. یوه مقاله ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

نړيوال مهاجرتونه او د هغې پايلې

لوسته وپښتم

ولې خلک له هيواد څخه د بهر مهاجرت سره مينه لري؟

لکه چې په تيرو لوستونو کې يادونه وشوه، مهاجرت د دوو لاملونو له مخې کېږي.

۱. نامساعد لاملونه: لکه طبيعي، اقتصادي، ټولنيز، سياسي او مذهبي لاملونه چې په مخکښو

لوستونو کې ورڅخه يادونه شوي ده.

۲. جزبونکي لاملونه: لکه ديوې ساحې دنفوسو کموالي، راتلونکي سيمي، د ځمکې لاندي

منابع، دکار زياتوالي او ډيره اجوره.

مهاجرتونه د تاريخ په اوږدو کې رامنځته شوي دي اوتراوسه جريان لري. ځينې په هيواد کې دننه وي، چې په هيواد کې دننه د مهاجرت په نوم يادېږي، ځينې له نړيوالو سرحدونو څخه په تيرېدو سره کېږي، چې د بهرنيو مهاجرتونو په نوم يادېږي. مهاجرين خواږي چې د اړونده هيواد له سياسي، اقتصادي يا ټولنيزو شرايطو څخه گټه واخلي. د آرياناو مهاجرتونه ختيځ، جنوب او لويديځ ته اوباد ختيځي آسياد خلکو مهاجرت، د امریکا لويې وچې او همدا رنگه نړيوال مهاجرتونو د ۱۵م پېړۍ د جغرافيايي لويو اکتشافونو په پايله کې پراختيا وموندله او د نړۍ نورو سيمو ته د اروپايانو د مهاجرت سبب شو. په هغه وخت کې په يوه نيمه پېړۍ کې ۷۰ ميليونه تنه مهاجر شول، چې له خپلې پانگې څخه په نوي نړۍ کې گټه واخلي او په سوداگرۍ، لاس پورې کېږي. په پايله کې د امریکا او اوقيانوسيا

لوبې وچې گڼ نفوسه شوي. چې ښه مثال يې دشمالي امریکا هیواد ونه دي. چې ۹۵ سلنه نفوس يې اروپایي مهاجرین او ۲ سلنه يې افریقایي توریستکي دي. د ۱۹ پېړۍ په ټوله دوره کې د نفوسو زیاتوالی او اقتصادي بحران د مهاجرتونو سبب شو چې دهغو پواسطه د اروپا اضافي نفوسو د ګډوالي د روند بار کم شو. یوازي د انګلستان په هیواد کې له ۱۸۱۵ میلادي څخه تر ۱۹۲۰ میلادي پورې ۱۷ میلیونه تنو مهاجرت پیل کړ. دغو مهاجرتونو دوه اړخونه درلودل، دايمي مهاجرین او اداري کارکنو او مذهبي مبلغینو مهاجرت چې موقتي جنبه یې لرله. ددې دوو مهاجرینو له ترکیب څخه د بریتانیا امپراتوري رامنځته شوه. چې وروسته دغه مهاجرتونه په بیساري ډول په نړیواله

ستونزه بدل شوه او هیواد ونه یې اړکړل چې د مهاجرینو د منلو له پاره مقررات وضع کړي. د امریکا دمتحده ایالتونو کانګرس د مهاجرینو دمنځنيو له پاره په ۱۹۲۴ میلادي کال کې د مهاجرینو په نوم قانون تصویب کړ. دغه قانون امریکا ته په هغه شمېر مهاجرین چې له بیلا بیلو هیواد ونو څخه کولای شي امریکا ته راشي مقررات

وضع کړل. نوموړي قانون زیات دهغو مهاجرینو مخه نیوله چې د جاپان او چین ژبې پورې یې اړه درلوده. وروسته د نورو هیواد ونو په باره کې هم عملي شو. ددې مقرري له مخې مهاجرین باید خپله پانګه هم له ځانه سره ولري. هغوی کولای شول چې له پنځو کلونو وروسته په امریکا کې د اوسېدنې تابعیت حاصل کړي او یا له امریکا څخه خارج شي. اوس برعکس زیاتره نړیوال مهاجرین د دریمې نړۍ له هیوادونو څخه پرمختللي صنعتي هیوادونو ته کېږي چې بنسټیز لامل یې اقتصادي اوسپنې لامل دي. کله چې د یوې کورنۍ عایدات یوازي د لومړنیو اړتیاوو پوره کول وي او یا حد اقل معاش وي، هغوی د دې توان نه لري چې په هیواد کې د ننه پانګه واچوي. له بلې خوا ورځ په ورځ نفوس زیاتیږي او د نفوسو طبیعی زیاتوالی او داسې نور مشکلات ددې

سبب ګرځي چې خلک له کلیو څخه ښارونو او خارجي هیواد ونو ته مهاجرت وکړي. څرنګه چې هغوی له مهاجرت له پاره قانوني اسناد نه لري. نو له غیر قانوني اوقاچي لارو څخه استفاده کوي. نو د ستونزو په منلو او آن د تلفاتو په منلو ځانونه ټاکلي هیواد ونو ته رسوي. دغه نفوس د یوه هیواد فعال اقتصادي نفوس (له ۱۵ کلنه څخه تر ۶۵ کلنه پورې) احتوا کوي څرنګه چې دهغوي یو شمیر دکار کولو رسمي ویزه او کار کولو اجازه او د کار ځانګړی مهارت نه لري نو له همدې امله لږ معاش او خراب چاپیریال کې چې د دولت نظارت څخه لږې وي شتافه او غیر صحي کارونو ته مخه کوي.

دیا دونې ور څېره دا ده چې یو شمیر پر مختللي پانګه وال هیواد ونه د نفوسو د طبیعي کنترول له مخې د بشري قوې له کمښت سره مخامخ دي چې د دې ستونزې د حل له پاره د قانوني لارې مهاجر کار ګران مني. په لویدیځه اروپا کې تقریباً ۱۱ میلیونه مهاجر کار ګران کار کوي. د مهاجر وکار ګرانو د منلو له مخې المان په لومړۍ درجه کې دی، ورپسې انگلستان، فرانسه، سویس او سکند یناړی هیواد ونه دي.

د لویدیځې اروپا هیواد ونه په ورستیو کلونو کې له ګاونډیو هیواد ونو (ایتالې، پرتګال او هسپانې) مورسيمي مهاجر و کار ګرانو د کموالي د احساس له مخې، د جنوب ختیځې اروپا، ترکیې، د ایتل د ټاټو ګانو او افریقا د هیواد ونو کار ګرانو ته متوجه شول. المان، معمولاً د ترکی اویو ناني مهاجر و کار ګرانو څخه، فرانسویان د شمالي افریقا د مهاجر و کار ګرانو څخه او انگلستان د مشترک المنافع د هیواد ونو له کار ګرانو څخه ګټه اخلي. د امریکا متحده ایالاتو ته د مکسیکو له مو سیمی کار ګرانو څخه کار اخلي.

په همدې ډول د نړۍ د پر مختللو پانګه والو هیواد ونو څخه مخ پرودي هیواد ونو ته هم مهاجرت کېږي د هغوی پانګه په کار کې پوهه په تیره بیا د هغوی په کار کې تجربه ده چې پخپلو هیواد ونو کې یې حاصله کړې ده. په کال کې د دې مهاجر یو شمیر تقریباً له ۲۰۰ څخه تر ۳۰۰ زرو پورې رسېږي، چې د کار او د ښه ژوند په لټه کې خپل هیواد ونه پرېږدي او د لوېو وچو تر منځ په مهاجرت لاس پورې کوي. نوي سيمي دغه مهاجرین په پراستي څېره او زیاتو امکاناتو او ښه ژوند په برابرولو مني. خارجي مهاجرتونه، له هغه هیواد ونو څخه چې مهاجرت کوي د نفوسو په کمښت او هغو هیواد ونو ته چې مهاجرت کېږي د نفوسو د زیاتوالي سبب ګرځي. د مخ پرودي هیواد ونو ټول مهاجرین ځوان او فعال اقتصادي نفوس تشکیلوي. د دې مهاجرت له مخې د مخ پر ودې هیواد ونو فعال اقتصادي نفوس کمېږي، چې په پای کې د اقتصادي رکود سبب ګرځي.

په ټولګي کې د زده کونکي فعالیت:

- زده کونکي چې په مناسبو ډلو ویشل شي. د لاندې موضوعگانو په باره کې دې پخپلو منځو کې بحث وکړي او مباحثې پایله دې د ډلې مشر په ټولګي کې وړاندې کړي.
۱. د یوه هیواد کوم نامساعد عوامل اوسیدونکي د وطن پر ښوونه اړاسي. دغه ستونزه پخپلو کې وازوئ.
  ۲. کوم لاملونه د مهاجرینو د جذب سبب ګرځي. زموږ له هیواد څخه زیات مهاجرین کومو هیوادونو ته تللي دي. ولې؟
  ۳. تاسې له کلو څخه ښارونو ته د مهاجرینو د کموالي او مخنیوي لپاره اوباله وطن څخه دباندې مهاجرت له پاره څه وړاندیز لری؟
  ۴. د خارجي مهاجرینو اغیزې د هیواد په اقتصاد او نفوسو تر کتنې لاندې ونیسې.
  ۵. د مخ پر ودې او پر مختلفو پانګه وال هیوادونو د مهاجرینو شرایط پرتله کړئ.

پوښتنې:

۱. کوم لاملونه د مهاجرینو د جذب سبب ګرځي؟
۲. کوم لاملونه د مهاجرینو مخه نیسي؟
۳. د جغرافیایي لویو اکتشافاتو څخه وروسته کومو لویو وچو زیات مهاجرین منلي دي؟
۴. ولې د امریکا د متحده ایالتونو کانګرس په ۱۹۲۴ میلادي کال کې امریکا ته د مهاجرینو قانون وضع کړ.
۵. کوم لاملونه له دریمې نړۍ څخه پر مختلفې صنعتي هیوادونو ته د مهاجرت سبب ګرځي؟
۶. کومو مهاجرینو ته قانوني او کومو مهاجرینو ته غیر قانوني مهاجرینو ته وايي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زموږ په هیواد کې کوم لاملونه د د اخلي او خارجي مهاجرینو د زیاتوالي سبب ګرځي. د دې تحلیلي مطلب په باره کې مقاله ولیکئ او د جغرافیه د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې خپلوئ لګیوالو ته وړاندې کړئ.

په نړۍ کې ولې بیلابیل نژادونه شته؟

الف: نژاد

نژاد د خلکو ډلې ته ویل کېږي چې د ظاهري څېرې، د پوستکي او وینتانو رنگ، بیلوونکي نښو او ارثي ګڼې ځانګړتیاوې و لري. د نړۍ ټول خلک په درېو اصل نژادونو وېشل شوي دي. چې له سپین یا اروپایي نژاد، ژېړ نژاد یا مغولي نژاد او تور یا استوایي نژاد څخه عبارت دي. له یادو شمرو نژادونو څخه هر یو نژاد ځانګړي ارثي مشخصات لري. لکه د وینتانو شکل او رنگ، د پوستکي رنگ او دستګو، پزې او دسر دکو پزې، جوړښت او داسې نورې ځانګړتیاوې.

سپین نژاد: لوړه ونه، سپین پوستکي، جګه پزه او خرمایي وینتان او پراښستي سرګو ځانګړې ښه او داسې نور.

ژېړ نژاد: ژېړ پوستکي، تور او صاف وینتان، لږه پزې، ګرد سر، بادامي سترګي لنډه پزه، ټیټه ونه او لږ غونډي چاڅ وي.

تور نژاد: تور یا نصواري ته ورته پوستکي او پلنډه پزه، ګرګوتي وینتان او پیري شونډې لري.

ګډو يا دوه رګه تړاد: د مهاجرتونو او د مختلفو تړادونو تر منځ دودونو په بڼه کې منځته راغلې دي لکه مولات او سامبو تړادونه.

سوره پوستګي: اصلاً د ژېړ تړاد پورې اړه لري، خو د مذهبي عقيدوله مخې په مخ او وېښتانو نګرېزې وهي. نوله همدې امله د سور پوستکو په نوم مشهور شوي دي.

سناسي په نظر دنوموړو تړادونو په منځته راتلو کې کوم لاملونه اغېزه لري؟ په داسې حال کې چې ټول انسانان له يوه مور او پلار څخه يعنې آدم (ع) او بي بي حوا (ع) څخه پيدا شوي دي. پوهان دي پوښتنې ته داسې ځواب وايي:

تړادونه د طبيعي چاپېريال د بېلابېلو شرايطو، اقليم او خورو سره د تطابق له مخې چې په انساني ژوند باندې اغېزه لري، را منځته شوي دي. نوموړي طبيعي شرايط په بېلابېلو تړادونو اغېزه کوي. د مثال په ډول په کومو ځايونو کې چې تور پوستکي ژوند کوي د لمر وړانګې په عمود ډول لګېږي او د هوا تودوخه زياته وي او لمر دسيمې د اوسېدونکو په پوستکي په مستقيم ډول اغېزه کوي، له اړتيا او اندازې څخه زياته تودوخه انسانانو ته تاوان اړوي. نو له همدې امله ددې هېوادونو د اوسېدونکو جسم (اورګانيزم) د زرګونو کلونو په تېرېدو سره له اندازې څخه دزياتې تودوخې سره توافق کړې دي او په پاي کې دتور رنگه نسجونو ماده يې په پوستکي کې راټولېږي. دغه نسجي ماده (ميلانين) د پوستکي ايلدرمس رنگينه طبقه داسې حجرات لري چې د پوستکي رنگ جوړوي، ژېړ، نصورې، سور او آن داچې تور رنگ لرونکي وي.

د هغو خلکو پوستکي چې ډېر ميلانين لري د بدن پوستکي يې زيات تور وي، دغه ماده د لمر دورانګو د نفوذ مخه نېسي او پوستکي د لمر د وړانګوله سوځېدو څخه ژغوري. د وخت په تېرېدو سره په دې ډوله کې د پوستکي توروالي مېرثي گرځي، زېره او ګرګوتي وېښتان د سر کاسه له تودوخې څخه ساتي.

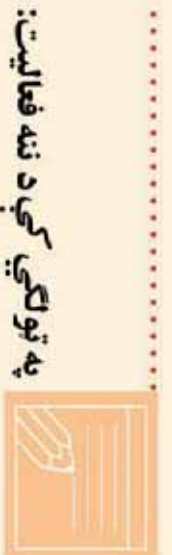
سپين پوستکي زياتره په شمالي معتدله سيمو کې ژوند کوي، په داسې سيمو کې زيات اورښت، لنډېل او زياتره وريځ وي او خلک يې له لمر څخه لږه ګټه اخلي، نو له همدې امله يې بدن زيات لمر ته اړتيا لري. د هغوی په بدن کې د ميلانين ماده يوازې په اوږې کې زياتېږي. هغه وخت چې د انسان بدن د لمر د وړانګو بواسطه د اړتيا وړ وېټامين وي جنوبي د انسان پوستکي غنم رنگه

گرځي.

په هغو ځايونو کې چې ژېړ پوستکي ژوند کوي، په هغه ځايونو کې معمولاً باد او طوفانون لگېږي، چې له ځان سره خاورې، مېله شگې انتقالوي. د کلونو په تېرېدو سره له دې بادونو او طوفانونو سره توافق کوي او د ژېړ پوستکو سترگې تنگېږي، چې وکولای شي د خاورې او شگوپه وړاندې وساتل شي. دغه نښه په ژېړ پوستکو کې ارثي ګرځي اود زياتره خلکو ورځني خواړه وربځي وي، چې ډېر لږ غذايي مواد لري. ټول نژادونه د دکاوت او استعداد له مخې توپير نه لري، د هغوی ظاهره څېره لکه چې ورڅخه يادونه وشوه د طبيعي او محيطي شرايطو محصول دی.

ځينې پوهان باور لري چې سپين نژاد، عالي نژاد دی او ژېړ او تور نژاد له شاته پاتې نژادونو څخه ګڼل کېږي. هغوی يوازي جسماني کارونه سرته رسوي. نژاد پالونکي تراوسه په ځينو هېوادونو کې همداغه نظر عملي کوي. په دې هېوادونو کې تور پوستکي له سپين پوستکو څخه لږ ارزښت لري نو تور پوستکي تحقير وي او لږه حق الزحمه ورکوي.

۱۹۶۵م کال د ملاګرو ملتونو عمومي غونډې د ټولو ډولونو نژادي تبعيض د له منځه وړلو لپاره نړيواله معاهده لاسليک کړه. د هغې له مخې بې د هر ډول نظر يانو څېړنېل چې په نژادي امتيازاتو ولاړ وي منع کړل. توهين اود هر ډول نژادي تبعيض لپاره هڅې جنايت گڼي. دغه موضوع د اساسي قانون د دويم فصل په ۲ ماده کې درج شوې ده. چې د افغانستان په اتباعو کې هر ډول تبعيض او امتياز منع دي. د افغانستان اتباع بڼې وي او که نارينه د قانون په وړاندې مساوي حقونه اووجايب لري.

زده کوونکي دې په مساوي ډلو ووېشل شي او هر ه ډله دې په لاندې موضوعگانو پخپلو منځو کې بحث وکړي او د بحث پایله دې د ډلې داستازي په واسطه خپلو ټولګيوالوته وړاندې کړي.

۱- په بشري نژادونو کې کوم نژاد ډکې اوډېر استعداد لري؟

- ۲- ولې تور نژاد تور پوستکي او ظاهري ځانگړي خپره لري؟
- ۳- ولې سپين نژاد ظاهري ځانگړي خصوصيات لري؟
- ۴- سره پوستکي دنړۍ په کومه لويه وچه کې استوگن دي او دڅپرې د سوروالي علت يې توضیح کړئ؟
- ۵- گل نژاد په څه ډول منځته راځي؟

پوښتني:

لنډه ځواب ور کړئ:

- ۱- د تور پوستکو ظاهري ځانگړتياوې بيان کړئ.
- ۲- سور پوستکي په نړۍ کې په کوم نژاد پورې اړه لري؟
سم ځواب په نښه کړئ:
- ۱- د نړۍ ټول خلک په څلورو نژادونو لکه سپين، سور، تور، او نېر نژاد وېشل شوي دي.
- ۲- سپين نژاد لوړه ونه، سپين پوستکي، جگه پزه، تور گورگوتي وېشان لري.
- ۳- نژادونه د بيابلو طبيعي محیطونو، اقليم او خوړو محصول دي.
لاندې جملې بشپړې کړئ:
- ۱- گل نژادونه د مهاجرت او د ودونو پواسطه منځته راغلي لکه ۰۰۰۰۰۰ او ۰۰۰۰۰۰۰۰.
- ۲- د اساسي قانون د دويم فصل ۰۰۰۰۰۰۰۰ مادې له مخې د افغانستان اتباعو ترمنځ هر ډول تبعيض او امتياز منع دی.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

لاندې موضوع تحليل کړئ او د جغرافيې په راتلونکي ساعت کې يې ټولگيولونه وړاندې کړئ.
زموږ دهبواد خلک دکوم نژاد پورې اړه لري. دهبواد اساسي قانون په کومه ماده کې هر ډول تبعيض منع شوي دي.

ب: د نژادونو جغرافیایي ویش:

د نړۍ په کومو لویو وچو کې د سین نژاد، او تور نژاد نفوس متمرکز شوي دي؟

د آسیا د لویې وچې نفوس له بېلابېلو نژادونو څخه جوړ شوي دي، چې زیاتره یې زیر نژاد جوړوي او پاتې نور یې سین پوستانکي او تور پوستانکي دي. د هغوی د جغرافیایي ویش په باره کې لنډه معلومات وړاندې کېږي.

د آسیا د لویې وچې نژادي ګروپونه:

الف زیر نژاد: د آسیا په لویه وچې کې ددې نژاد خلکو د نوروزادونو په پرتله ډېر نفوس تشکیل کړي دي. مغلان، تبتیان، سامویدیان، ترکمنان، قرغیزیان د شمالي چین خلک، کوریایان په لږ څه توپیر همدغه نژادي څانګه ټیټوي لري، د جنوب ختیځې آسیا خلک (جنوبي چین، کامبوج، لاوس، تایلنډ، برما او ویتنام او آن جاپانین

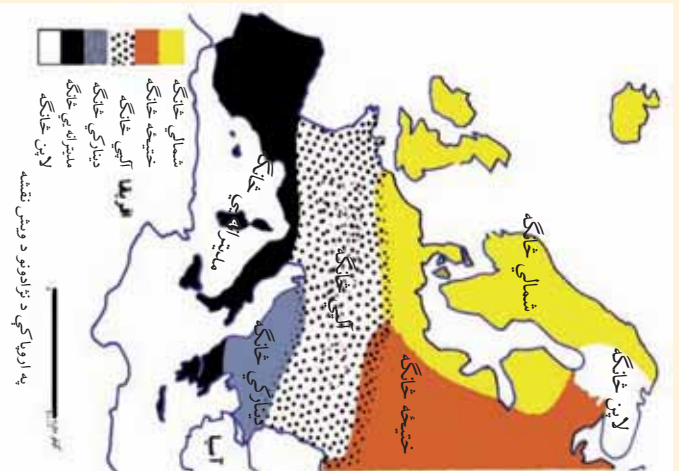
چي د پوستکي رنگ يې روښانه دي د همدغې نژاد برخه جوړوي. ددې نژاد ځيني فرعي ډلې دشمالي ساليبريا د تندر او تايگاه په ځنگلونو (سستي ډوله پانې لرونکي ځنگلونو) کې د خو زرزو خلکو د ډلې په څېر ژوند کوي.

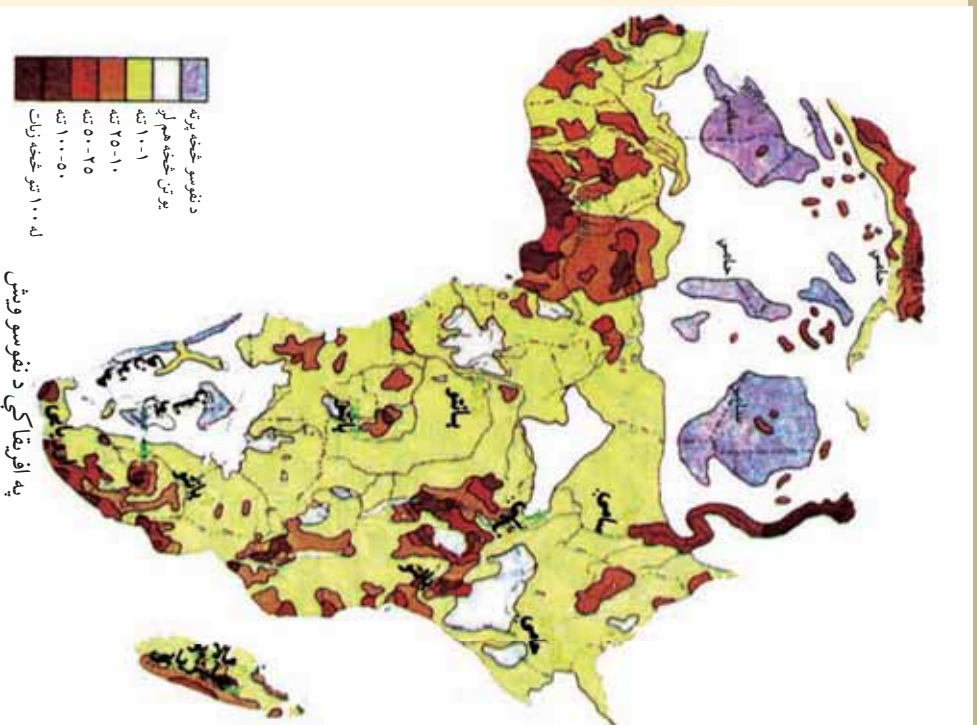
ب- سپين نژاد: په هندوچين کې د سپين پوستکو نژاد نسبتاً لږ شمېر موندل کېږي، چي په ابتدايي ډول ژوند کوي. د سپين پوستکو د استوگنې اصلي ځاي د همالياد غرونو دلرېو لوېديځې سيمې او دهند نيمه وچه ده . افغانان، ايرانيان، بلوڅان، قفقازيان او روسان د سپين نژاد بڼي بېلگي دي. همدارنگه سامي نژاد ه په عربستان، سوريه، اردن، اسرائيل، د ترکيې يوه برخه او کردستان کې استوگن دي د سپين غنم رنگه نژاد پورې اړه لري.

ج: تور نژاد: تور نژاد په استوايي سيمو کې ژوند کوي، چي نژاد پېژندونکي هغوي ته نگرټو Negritos وايي. دغه تور پوستکي کورۍ کورۍ وپېښان لري چي سوچه بېلگه يې په سيلون، هند کې د هماليې د غره په جنوب کې، د ملاکا په ټاپو وزمه، د انديمان او نيکوبار په ټاپوگانو کې تيت شوي دي. دغه خلک په نيمه ابتدايي حالت ژوند کوي او زياتره يې په ځنگلونو کې استوگن دي چي زياتره يې د هماليه د غرونو په جنوب کې استوگنه کوي.

د اروپا د لويې وچې نژادي ډلې:

د اروپا اوسيدونکي تقريباً ټول سپين پوستکي دي او په شمالي، ختيځ، الپي، ديناړيکي او مديترانه يي ډلو ويشل شوي دي. شمالي او ختيځ سپين نژاد برخې داستوگنې ځای سکنديناوي هېوادونه، انگلستان، د فرانسې شمال، المان، لهستان(پولېنډ) د روسيې اروپايې برخه ده، الپي نژاد يې د اروپا په مرکزي او لوېديځو برخو کې استوگن دي. په داسې حال کې چي مديترانه يي نژاد څانگه يې غنم رنگه څېره لري د مديترانې د سمندر گي په شاوخوا هېوادونو کې ځای پر ځای شوی دي د اروپايي نژاد ديناړيکي برخه په البانيه او دختيځې اروپا په ځينو هېوادونو کې ژوند کوي. لاپنيان د اروپا په ډېره شمالي برخو کې استوگن دي.

په افریقا کې د نفوسو ویش

د افریقا د لویې وچې ژاډې ډلې:

د افریقا ژاډې ډلې تور بوستان، عربان، بربریان، آسیایان او اروپایان تشکیلوي. تور بوستان د افریقا ۷۰ سلنه نفوس جوړوي، چې ټول یې د لویې صحرا په جنوب کې استوګن دي. تور ژاډ هم په څلورو ډلو ویشل کېږي: چې عبارت دي له بانټو، نیلوت *Nelotes* پیګمې *Pygmies* بو شمن *Bushmen* او هوتن تن *Hottentots* څخه.

د دې هرې ډلې په څېره کې زیات توپرونه لیدل کېږي. بانټو د افریقا د تور بوستانو ډېره لویه ډله ده چې د افریقا په لوېدیځ

کې په تیره بیا ددې سیمې د ساحل په اوږدو کې په مرکزي افریقا کې، په ختیځ او جنوب ختیځ برخو کې او د مادغاسکر په ټاپو کې ژوند کوي.

د هغوي د بدن پوستکي قهوه لې، پلنه پزه، ډېلې شونډې او کورۍ وینتان لري. نیلوت خلک جگه ونه لري (۸۳ سانتي متره) چې په سوډان، یوګنډا او کینیا کې ژوند کوي. پیګمیان په استوایي ځنګلونو کې استوګن دي. ونه یې ټیټه ده (لوروالي یې ۱۴۷ سانتي مترو پورې رسېږي).

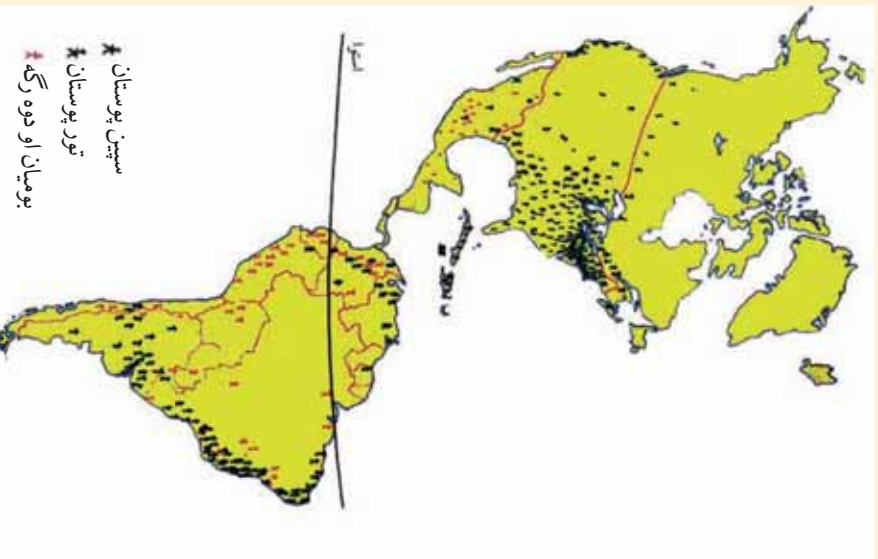
بو شمن او هوتن تن ټیټه ونه لري او د کلاهارې ددېبټې په شاوخوا کې ژوند کوي.

عربان او بربران د لويې صحرا په شمال کې استوگن دي. عربان غنم رنگه دي او تور ووينتان لري د افريقا په شمال لويديځ کې سپين پوستکي بربر قبيلې ژوند کوي چې په نسل کې داسپاني او ايتاليې له خلکو سره ورته والی لري. نو له همدې امله د الجزاير، تونس او مراکش هېوادونو، خلک د بربر د هېوادونو په نوم يادوي.

سپين پوستکي اروپايي مهاجر، له استعمار څخه وروسته په افريقا کې تيت شول. د تمرکز اصلي ځای يې په شمال لويديځ کې (المغرب) او په جنوب کې (جنوبي افريقا او زمبابوي) دي. همدا رنگه په کينا او زابر کې هم ژوند کوي، مهاجر آسيان له اروپايانو څخه زيات دي. هنديان په جنوبي افريقا، کينا او يوگندا کې استوگن دي. د مورثس د ټپوگانو نفوس زياتره هنديان دي. د ماد غاسکر زياتره نفوس مالايي يان او پولينيزي يان دي.

د امریکا د لويو وچې نژادي ډلې:

د امریکا زيات اوسېدونکي سپين پوستکي يا گل نژاد څخه دي. د امریکا د لويې وچې اصلي اوسېدونکي سور پوستکي دي، چې په اصل کې د زير نژاديوه برخه ده، چې د مذهبي عقيدې له مخې خپل مخ اوينتان په نکريزو سره کوي. شمېر يې په شمالي امریکا کې ډېر محدود دی، خو په مکسيکو او السلوادور کې د نفوسو اصلي عنصر گڼل کېږي، د بوليويا، گواتيمالا، اکوادور، پيرو او پاراګواي د لوروسيمو نيم نفوس سور پوستکي دي. د امریکا په لويه وچه کې د سپين پوستکو د زياتوالي لامل د نړۍ له بيلا بيلو هېوادونو څخه امریکانه د

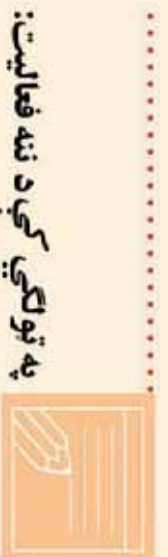
د امریکا په لويه وچه د نژادونو د ویش نقشه

سپين پوستانكو مهاجرت گول کبري زير پوستانكو له چين او جاپان څخه دي لويې وچې ته مهاجرت کړی دی. تور نژاد د غلامی، اورغلامانو د خرخلاو د رواجولو په پايله کې امریکانه له افریقا څخه راوړل شوي دي. له پورتوريکو، کیوبا او دومینکن پرته نور ټول ټاپوگان د توریوستانکو د استوګني سپي گول کبري او د ونزوېلا، سورینام، فرانسوي گيانا او پانامي کې تور پوستکي ژوند کوي. دوه رګه او ګل نژادونه د سپين پوستکو او تور پوستکو د ودونو په پايله کې (مولات Mollates) اوتور پوستکو او سور پوستکو د وادوکولو په پايله کې زانوس (Zanbus)) د څلورنيمو پېړيو په اوږدو کې را منځته شوي دي، زياتره دغه نژادونه د مرکزي او جنوبي امریکا په هېوادونو کې ژوند کوي. په اقیانوسیه کې زیات نفوس سپين پوستکي اروپایی مهاجرین دي. یو لږ شمېر تور پوستکي او زير پوستکي او دوه رګه نژادونه هم شته.

د استرالیا نژادي ډلې:

د اروپایانو له مهاجرت څخه مخکې په استرالیا کې ۵۰۰ تور پوستکي قبيلې مېشتې وې چې د خلکو شمېر یې څه ناڅه شپيته زرو ته رسیده. د استرالیا اروپایي کېدنه له (۱۸۳۰)م کال څخه وروسته د اروپایانو له مهاجرت سره پیل شوه. لومړني مهاجرین یې هغه محکومین وو چې دهبواد د پریښودو په جزا محکوم شوي وو. اوس ددې لويې وچې د دوه رګه وو نفوس اکثریت جوړوي. د هغې لامل داوه چې سپين پوستکي ښځه حاضر نه وه چې دې ټاپوگانو ته مهاجرت وکړي، نو له همدې امله یې له بومي ښځو سره یې ودونه وکړل او ګډ نفوس یې را منځته کړ.

په توکلي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دي په مناسبو ډلو وویشل شي او یو له یو ښتنو څخه دي دیو اوبل په مشوره ځواب برابر کړي او دډلې استازي دي خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.
۱- د نقشې له مخې په نړۍ کې د سپين نژاد د استوګني ځای تثبیت کړي.

- ۲- د نقشې له مخې په نړۍ کې د زیر نژاد د استوګني ځای تثبیت کړي.
- ۳- د نقشې له مخې د تور نژاد د استوګني ځای تثبیت کړي.
- ۴- د زیر نژاد خصوصیت ولیکئ.
- ۵- ګډ نژاد څه ته وايي او دغه نژاد د نړۍ په کومه لويه وچه کې زیات دی.

پوښتني:

- ۱- د آسيا د لويې وچې اکثريت نفوس .....تشکيلوي.
- ۲- د اروپا اکثريت نفوس .....نژاد، د افريقا .....نژاد تشکيلوي.
- ۳- د تور پوستکو او سپين پوستکو دواو کولو په پالنه کې ..... ګډ نژاد را منځته شو.

لاند ځواب ورکړئ:

- ۱- د اروپايي سپين نژاد غنم رنگه برخه د نړۍ په کومو هېوادونو کې ژوند کوي.
- ۲- د افريقا د لويې وچې د نژادي گروپونو نومونه واخلئ.
- ۳- سور نژاد ځانګړتيا وي بيان کړئ.
- ۴- ګډ نژاد څه ته وايي او دغه نژاد زياتره په کومه لويه وچه کې شتون لري؟

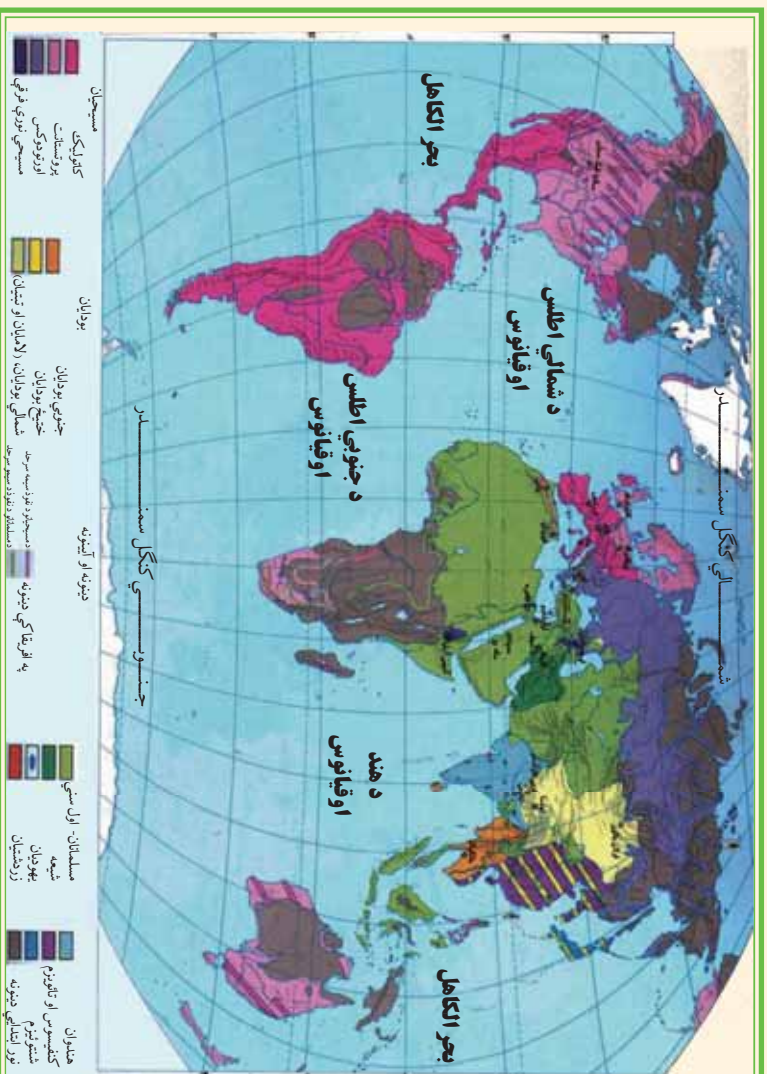

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

مهاجرين په کومو لويو وچو کې د نفوسو د زياتوالي سبب شوي.
 ددې مطلب لاندې مقاله وليکئ او د جغرافيه په را تلونکي ساعت کې په ټولګي کې وړاندې کړئ.

شپږم خپرکی

۶- ۱ د نړۍ د مهمو دینونو په هکله څه پوهېږئ؟

پاسنی، نقشه په غور ولولئ او و وایاست چې په نړۍ کې کوم دینونه زیات پیروان لري؟

دین د انسانانو د فرهنگ ډېر مهم عنصر دی. هر یو دین له یوه ټاکلي ځای کې منځته راغلي دي او وروسته نورو سیمو ته خپور شوي دي. دینونه معمولا له سیاسي، نژادي، ژبني او اقتصادي سرحدونو څخه اوري او د نفوذ ساحه یې له پورتنیو لاملونو څخه د هېڅ یو تابع نه ده، دینونه ډیروانو د عقیدې له مخې په لاندې برخو ویشل کېږي:

۱. **انیمیزم Animism یا د طبیعي پدیدهو د عقیدو پیروان**: انیمیزم د انسانانو له لومړنیو آیینونو څخه گڼل کېږي، د دې آیین پیروان وايي چې ټول شیان او جمادات روح لري. ددې آیین پیروانو په تیرو وختونو او دورو کې په تیره بیاله تاریخي دورې څخه مخکې، طبیعي په تیره بیاجرانوونکي (خارق العاده) شیانو او پدیدوته د خدایي خاصیت قابل وه، لکه بریښنا، تندر، رو بنیاني، طوفان، باران او داسې نور د ماورای طبیعت قدرت په صفت پېژندل. دغه آیین اوس په قطبي، بیاباني او لېري پرتو ځنگلي سیمو کې په توره پوښتو او زېر پوښتو خلکو کې لیدل کېږي.

۲. **د ارباب الانواع د عقیدې پیروان**: ددې عقیدې پیروانو پلور درلوده چې هره حادثه او پدیده جلا خدای لري. دغه آیین دینان له مدنیت څخه پیل شوی دی او د روم د مدنیت په وخت کې اعلي درجې ته ورسیده لکه د اورغورځوونکي (اشفشان) خدای، د بریښنا او تندر خدای، دسمندرزنو خدای، د ستورو

خدای، د باران خدایاو داسې نور.
۳ د اسماني دینونو پېروان: دغه دینونه زیاتره اخلاقي اړخ لري او د خدای (ج) عبادت کوي.
چې د هغې د لارښوونې له پاره یې بیلابیل پیغمبران درلودل لکه یهودیت، مسیحیت او اسلام چې تر ټولو کامل دین د اسلام مقدس دین دی.

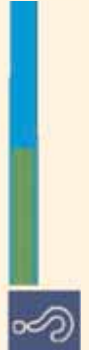
له بیلابیلو دینونو څخه د خلکو پیروي ځینې وختونه په ټولنیز چاپیریال کې د زیاتو توپيرونو سبب ګرځي. مثلاً هندوان د غوايي غوښه نه خوري او د غوايي غوښه خورل په کې منع دي. د هغوي د ژوندانه په قلمرو کې د غوايي د غوښې د خرڅلاو مرکزونه، نه لیدل کېږي. همدارنګه مسلمانان او عیسویان چې خپل مري ښخوي. د هغوی د ژوندانه په ساحه کې هدېرې لیدل کېږي. په هغو ځایونو کې چې هندوان او سپرې، نو هلته د مړو د سوځیدو ځایونه لیدل کېږي، ځکه چې هغوی خپل مړي سوځوي.
د رخصتۍ ورځې هم په بیلابیلو دینونو کې توپیر لري، چې په اقتصادي فعالیتونو او نورو کارونو اغیز لري. دیلاګې په ډول په اسلام کې د جمعې ورځ او په عیسویت کې د یکشنبې ورځ رخصتې وي. په اسلامي سیمو کې د معمارۍ ځانګړی سبک شتون لري او کورونه د حرم ټاکلې ځایونه لري. جوماتونه ګلدستي، رواقونه، منارونه او ګنځې په اسلامي هیوادونو کې ځانګړی سبک لري چې په عیسویت کې دا ډول سبک نه لیدل کېږي.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي په مناسبو ډلو و ویشئ. هره ډله دې دنړۍ ددینونو په نقشه کې دانمیزم، ارباب الانواع او آسماني دینونو دصقیدو دنفوذ ساحه، په نښه کړي اوهره ډله دې راتول شوي معلومات خپلوتولګیوالو ته وښيي.

پوښتني:

لاندو ځوابونه ورکړئ:

۱. دنړۍ دینونه په عمومي ډول په څو برخو ویشل شوي دي؟
۲. انیمیزم څه ډول مذهب دی؟
۳. ارباب الانواع له انیمیزم سره څه توپیر لري؟
۴. کاملترین دین کوم یو دی؟
۵. په یوه سیمه کې د یو ځانګړي فرهنگي سیمې په رامنځته کیدو کې د مذهب د آیین اغیزې واضح کړئ.

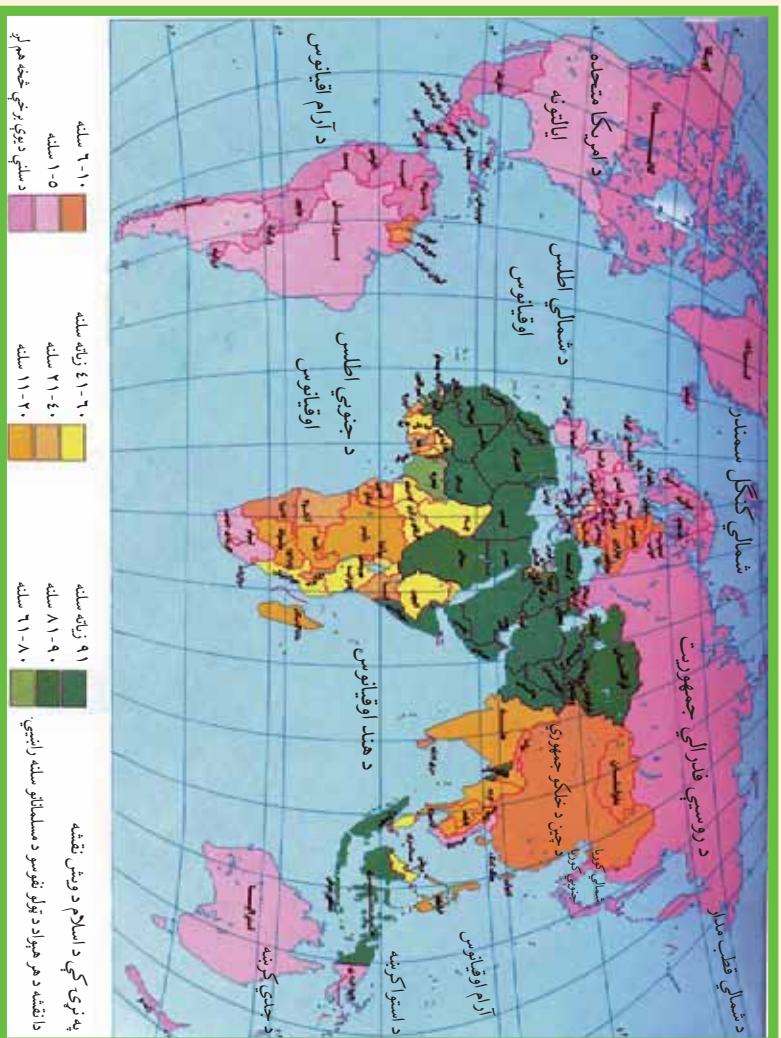
له ټولګي څخه بهر فعالیت:

دنړۍ د دینونو او آیینونو نومونه واخلي او دین او آیین ترمنځ توپيرونه واضح کړئ.

الف: د اسلام سپیڅلی دین

د نړۍ د اسلامي هیوادونو په هکله څه پوهیږئ؟

پو رتنې نقشې ته څیړشئ او و وایاست چې زیات اسلامي هیوادونه د نړۍ په کومه لویه وچه کې پرانه دي؟

د اسلام سپیڅلي دین د الهي و حدانیت او ټولنیز عدالت په بنسټ ولاړ دی، چې د حضرت محمد(ص) په بعثت او دقرانکریم په نازلیدو سره په مکه مکرمه کې انسانانو ته وړاندې شو.

کله چې حضرت محمد(ص) له مکې معظمې څخه مدینې منورې ته هجرت وکړ، له هغې څخه وروسته داسلام مقدس دین په ډیره چټکۍ خپور شو اود ختیځ اولوبدلیخ په افکاروې زياتي او دایمي اغیزې وکړې. زیاترو خلکو دقناعت اوبڼه والي له مخې اسلام و منه او نورې هم اسلام ته دعوت کړل نو ځکه په ډیره لږمه کچه کې په پراخه ساحه کې خپور شو.

اوس د نړۍ په ټولو هیوادونو کې اسلامي دعوت په یوه ډول یا بل ډول وجود لري. نن ورځ مسلمانان د ځمکې په پراخه ساحه کې استوگن شوي دي. تقریباً د نړۍ د نفوسو پنځمه برخه

مسلمانان دي. د آسیالویه وچه دنړۍ د مسلمانانو د استوګني لومړنۍ سیمه ده. ددې لویې وچې اسلامي هېوادونه په منځني ختیځ، منځني، آسیا، جنوبي او جنوب ختیځې آسیا کې پراته دي. د دې اسلامي هېوادونو د خاورې پراختیا ۱۵ میلیونه کیلومتره مربع او نفوس یې د آسیا د لویې وچې د نفوسو دریمه برخه جوړوي. په آسیا کې ۲۷ هېوادونه مسلمانان دي چې د هغو څخه د ۱۸ هېوادونو رسمي دین اسلام دی. د یادوني وړه چې د اسلام سپیڅلی دین د آسیا په جنوب ختیځ کې (اندونیز یا کې) د هند گجراتي او ایراني سوداګرانو په ۱۳ پېړۍ کې له سوداګرۍ سره یوځای د اسلام دین هم خپورکړ، ترڅو چې د وخت حکامانو هغه ومانه او دهغه د خپرولو له پاره یې هڅې وکړې. نن ورځ ددې سیمې زيات مسلمانان په اندونیزیا، مالیزیا، برونې او فلپین کې استوګنه لري.

د افریقا لویه وچه د اسلام دویم مرکز ګڼل کېږي. د افریقا په لویه وچه کې د مسلمانانو داستوګني سیمه ددې وچې په شمال کې پرته ده دغه ناحیه د مدیترانې د سمندرګي په جنوب کې د سواد تحت استوایي سیمې، په ختیځ کې د سره سمندرګي او په لویدیځ کې د اطلس د سمندر پورې غزیدلې ده. په نورو افریقایي هېوادونو کې په مختلفو فیصدي، استوګن دي.

د اروپا او امریکا په لویه وچه کې د پاملرنې وړ شمېر مسلمانان او سپړي. د اروپا په لویه وچه کې په الباني، بوسني او هرگزوني او په امریکا کې سورینام په دواړو لویو وچو کې اسلامي سیمې ګڼل کېږي. د ۲۰۰۰ میلادي کال د احصایې له مخې په ۶۳ نورو هېوادونو کې هم له ۱-۳۸ سلنه پورې مسلمانان ژوند کوي. اوس په نړۍ کې داسې هېواد نه شته چې هلته مسلمانان نه وي د زیاتو معلوماتو لپاره د دې لوست اړوند جدول ته مراجعه وکړئ.

د اسلامي نړۍ هېوادونه د اقتصاد او نفوسو له پلوه یو ډول نه دي، خو په ځینو کارونو کې ګاډې موخې لري. اسلامي زیات هېوادونه د طبیعي منابعو له مخې لکه نفت، طبیعي ګاز، د ډبرو سکاره، مس، ربر او داسې نورو له پلوه ډېر شتمن دي. د نړۍ په ۶۵،۵ سلنه د نفتو زېرمې د فارس په خلیج (په عرب خلیج) کې پرتې دي. د همدغو سرچینو د شتون له مخې د نړۍ د استعمارګرانو د پام وړ څرخیدلې دي. په همدې ډول زیات اسلامي هېوادونه د استعماري هېوادونو د لاس وهنې اود متخصصینو د نشتوالي له مخې له خپلو منابعو څخه هم ګټه نه شي اخیستلای. په همدې دلیل په ارزانه بیه د لومړنیو اوموتوکو دسر چینو (مناېعو) محصولات صادروي او په مقابل کې په لوړه بیه له پرمختللو هېوادونو څخه کالي واردوي. د اقتصاد له پلوه په شتمنو هېوادونو پورې تړلې دي.

لاندني جدول ۲۰۰۰ ميلادي کال د احصايي له مخي ترتيب شوی دی

اضافي معلومات

د مسلمان شميره په سلنه	د اروپا لويه وچه	کچه	رسمي دين	د مسلمان شميره په سلنه	د افريقا د لويه وچه کي	کچه	رسمي دين	د مسلمان شميره په سلنه	د آسيا په لويه وچه کي	کچه
۸۴	اډر يايجان	۱	اسلام	۹۹،۷	الجزاير	۱	اسلام	۹۹،۶	افغانستان	۱
۲۸،۸	الباني	۲	اسلام	۳۵	تاوايا	۲	اسلام	۹۳،۵	اردن	۲
۴۳	سپانيا و هرگزويا	۳	اسلام	۹۸،۹	تونس	۳	-	۷۶،۲	ازبکستان	۳
	د امريکا د لويي وچي هيوادونه سورينام	۱	اسلام	۹۴،۱	چيبي	۴	-	۷۶،۵	اندونيزيا	۴
				۵۹	چاد	۵	اسلام	۸۲،۷	امارات	۵
				۸۷،۶	سنگال	۶	اسلام	۹۹،۲	متحد عرب ايران	۶
				۷۰،۳	سودان	۷	اسلام	۸۲،۴	بحرين	۶
				۹۸،۳	سومالي	۷	اسلام	۶۴،۴	بروني	۷
				۴۵،۹	سيراليون	۸	اسلام	۸۵،۸	بنگلده ديش	۸
				۲۸،۶	ساحل عاج	۹	اسلام	۷۸،۶	تاجکستان	۸
۱۹،۶			-	۱۰۰	صحرا	۹	-	۸۷،۲	ترکستان	۹
				۹۸	کومورو	۱۰	-	۸۷،۲	ترکيه	۱۰
				۸۶،۹	گامبيا	۱۱	-	۹۷،۴	پاکستان	۱۱
				۶۷،۳	گينه	۱۲	اسلام	۹۶	سوريه	۱۲
				۳۹،۹	گينه بيساو	۱۳	-	۸۶،۲	فلسطين	۱۳
				۹۶،۱	ليبيا	۱۴	اسلام	۸۷،۷	قزاقستان	۱۳
				۸۲	مالي	۱۵	-	۴۲،۲	قزاقستان	۱۴
				۸۴،۴	مصر	۱۵	-	۶۰،۸	قزاقستان	۱۴
				۹۸،۳	المغرب	۱۶	اسلام	۸۲،۷	قطر	۱۵
				۹۹،۱	موريتاني	۱۶	اسلام	۹۴	عربستان سعودي	۱۶
				۹۰،۷	نيجر	۱۷	اسلام	۹۶	عراق	۱۶
				۴۵،۹	نيجريا	۱۸	اسلام	۸۷،۴	عمان	۱۷
				۴۸،۶	ولاي عليا (بورکينا فاسو) ارتريا	۱۹	اسلام	۸۳	کويت	۱۸
				۵۰		۲۰	-	۵۵،۳	ليان	۱۹
						۲۱	اسلام	۱۰۰	مالديو	۲۰
						۲۲	اسلام	۶۰،۴۵	ماليزيا	۲۱
						۲۳	اسلام	۹۸،۹	يمن	۲۲

په برما، سرلانکا او فلپين کي يوزيات شمير مسلمانان ژوند کوي او دهند دنفوسو ۱۲ سلنه مسلمانان دي.

د اسلامي نړۍ د کنفرانس غړي ۵۷ هېوادونه دي چي ۲۵ هېوادونه يي په اسيا ، ۲۷ هېوادونه يي په افريقا ۳ هېوادونه يي اروپا او ۲ هېوادونه يي په امريکا کي دي.

په ټولګي کې د زده کونکو فعالیت:

زده کونکو کې دې په مناسبه لار کې تنظیم شي او هره ډوله دې د نړۍ په ټولو لویو وچو کې د اسلام د دین د خپرېدو د علتونو په هکله پخپلو منځو کې مباحثه وکړي او د ډلې استازي دې بحث پایلې په ټولګي کې وړاندې کړي. ښوونکی دې د بحث پایلې له خپل معلومات سره یوځای کړي او زده کونکو ته دې توضیحات ورکړي.

پوښتنې:

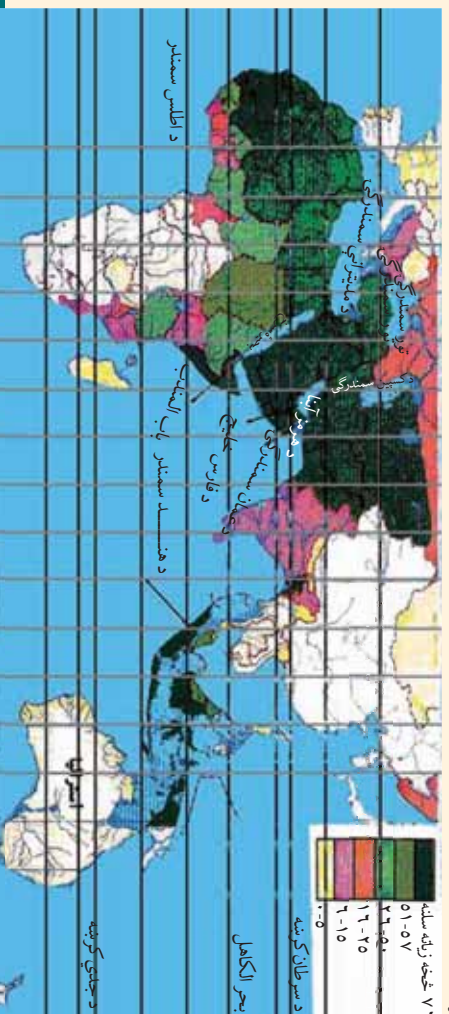

۱. د اسلام د دین بنسټ په څه شي ولاړ دی؟
  ۲. په حضرت محمد (ص) لومړني وحی څه وخت او په کوم ځای کې نازل شو؟
  ۳. ولې اسلامي هېوادونه د نړۍ د استعمارگرانو د پاملرنې وړ دي؟
- سم ځواب په نښه کړئ:
۱. د آسیا د جنوب ختیځ په کوم هېواد کې د نړۍ ډېر زیات نفوس ژوند کوي؟
- الف: مالیزیا ب: اندونیزیا ج: بنگله دیش د: افغانستان

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

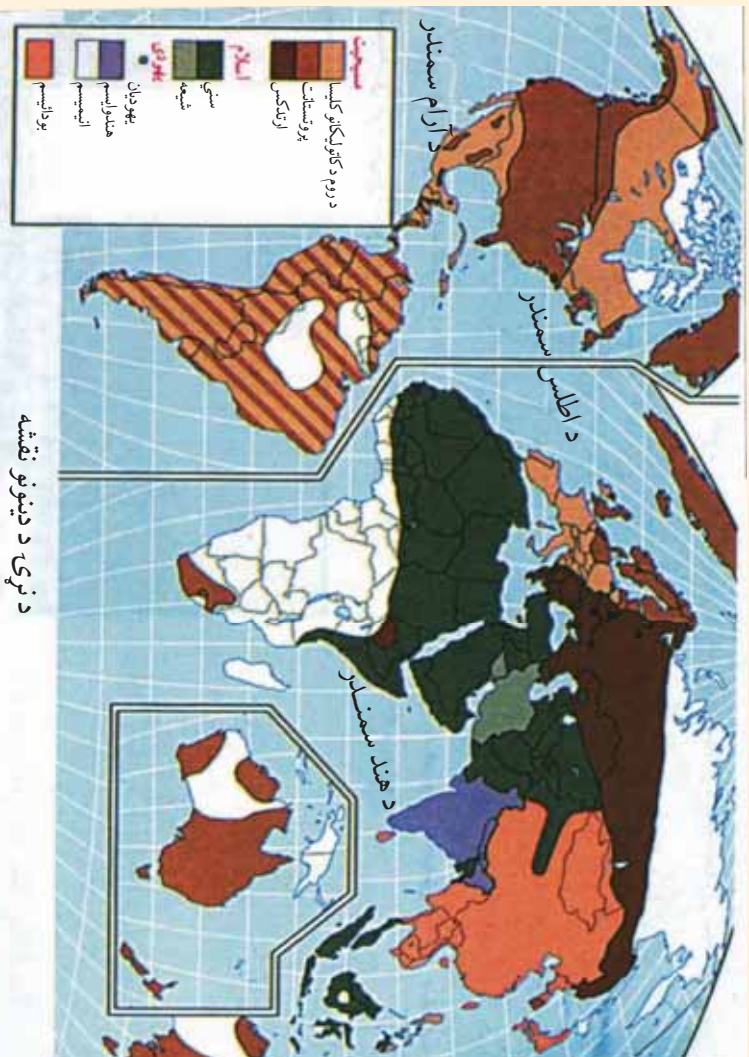

له ورکړ شوي نقشې او د نړۍ د اسلامي هېوادونو دلست څخه په گټې اخیستنې د اسلامي هېوادونو بې نومه نقشه کاپي او بشپړه کړئ او د جغرافیا د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې دلوی وچو په بیلوالی ټولګي کې وړاندې کړئ.

ب - د مسیحیت د دین په باب څه پوهېږئ؟

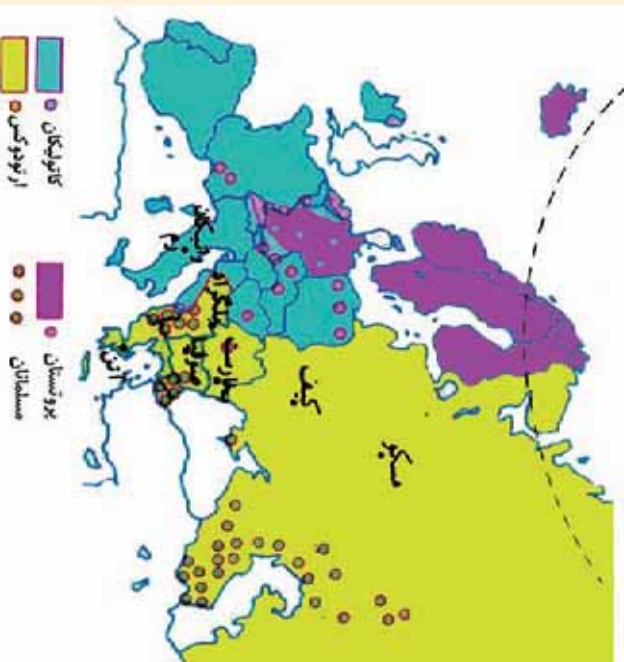
پورتني نقشې ته وگورئ او ووايست چې د عيسويت د دين د پيروانو د نفوذ سيمې د نړۍ په کومو لوبو وچو کې برتې دي؟

عيسويت د آسماني نړيوالو د بڼونو له جملې څخه دی چې زيات پيروان لري او د لومړۍ ميلادي پېړۍ په لومړيو کې څرگند شوی دی او د دويمې ميلادي پېړۍ په پاي کې په ډيره چټکې بڼې پراختيا موندلې ده. دغه دين لومړی د حضرت عيسى (ع) بن مريم په واسطه په فلسطين کې خلکو ته ور وپېژندل شو. څرنگه چې حضرت عيسى (ع) پلار نه درلوده، نو ځکه د عيسى (ع) بن مريم په نوم يا د شوی دی.

پيروان يې دهغه د پيدايښت په هکله ډېرې نظريې لري. آن داچې ځنې هغه د الوهيت په درجه کې هم گوري. له همدې امله دين ورځې عيسويت له توحيد څخه منحرف شوی او شرکونو او زياتو خرافاتو په کې ځای نېولې دی عيسويان په تثليث عقیده لري يعنې په دريو ځاياتو باور لري: خدای، خدای زوی(عيسى بن مريم) او روح القدس يا مريم.

حضرت عيسى (ع) د بني اسرائيلو په انبياوو کې وروستنی پيغمبر دی او د حضرت عيسى (ع) او حضرت محمد(ص) د پيدايښت ترمنځ بل پيغمبر نه دی رالېږل شوی. حضرت عيسى (ع) پخپل ژوند کې واده نه دی کړی او نه يې د استوگنې له پاره کور جوړ کړی دی.

د مسیحیت دین د لومړی کنستانتین په وخت کې له ۳۰۶ څخه تر ۳۳۷ میلادي کلونو پورې رسمي

دین او کلیسا د روم د امپراطور د حکومت د مستقیم نظارت لاندې و او قوانین یې له مسیحیت سره موافق کول، د سان پیترو لومړنی کلیسا په اوسني وائیکان کې جوړه شوه. د مسیحیت د دین دستور څانګو په باره کې څه پوهېږئ؟ د عیسویت مذهب په ۲۵۰ مذهبي فرقو ویشل شوی دی چې له هغې جملې څخه یې درې غوره برخې په لاندی ډول دي:

۱. **کاتولیک**: د کلي اوعمومي په

معنای. دغه اصطلاح دهغې پخوانۍ کلیسا په باره کې چې په نورو څانګو ویشل شوی نه وه او درومي کاتولیک په نوم یادیده، استعمالیده. د کلیسا په راس کې پاپ و. په لاتیني ژبه کې د پاپ اصطلاح د پلار په معناده.

د روم اسقف د دغې برتری له مخې په ټولې مسیحي نړۍ باندې د مستقیم او مرکزي کنترول مدعی شو. د کاتولیکانو له نظره پاپ له ټولو ګناهونو، تیروتو او اشتباګانو څخه مصون دی. د کلیسا کارکوونکي باید واده ونه کړي. دغه مذهب په لومړۍ درجه په ایټالیه، بلجیم، فرانس، اسپانیه، پرتګال او په ځانګړي توګه په لاتیني قوم کې او په دویمه درجه د اتریش، پولینډ، مجارستان، چک، سلواک، کرواتي او سلواني (پخوانۍ یوګوسلاویا) او اقلیتونه یې د بریتانیا په اتحادیه او نورو اروپایي هیوادونو کې په سترګو کېږي.

۲. **ارتودوکس Orthodox**: د کامل او صحیح په معنای. د روم امپراطوري په ۴۷۶ میلادي کال کې په دوو ختیځو او لویدیځو برخو ویشل شوه. په همدې دلیل کلیسا هم د لویدیځ روم په کلیسا(کاتولیک) او یوناني ختیځ روم(ارتودوکس) ویشل شوه. دلویدیځ روم کلیسا هڅه کوله چې خپل نفوذ په سلاوانانو(بلغارستان) کې پراخه کړي. دغه عمل د ختیځ روم کلیسا ناراضه کړه. په همدې ډول مسلمانانو دیرموک په جګړه کې د حضرت عمر(رض) د خلافت په دوره کې ۶۲۶

میلادی کال کې ختیځ روم ته ما ته ورکړه او د سوریې او فلسطین سیمې یې ازادې کړې. د امویانو د خلافت په دوره کې ترکیه هم د مسلمانانو په لاس کې ولویده. د روم امپراطور دریم لیوی د اسلام د دین د نفوذ دمخنیو لپاره ځینې مذهبي اصلاحات یې عملي کړل. په ۶۶۷ میلادی کال کې فرمان صادر شو چې د هغه له مخې دانجورونو او تمثالونو نصبول په کلیسا کې منع شول. دغه عمل یې یو ډول بت پرستي وگاڼه. دغه عمل په ختیځې او لویدیځې اروپا کې عکس العملونه رامنځته کړل. په ختیځ روم کې د نظامي قوې په زور عملي شول، خو د روم په بناړکې دریم پاپ گری گورس مذهبي شورا جوړه کړه او فتوایې صادره کړه چې هر څوک چې په کلیسا کې تصویرونو او تمثال ته احترام نه کوي د ایمان له دایرې څخه خارجېږي.

د دې دواړو مذهبي فرقو ترمنځ لوی اختلاف په لاندې ډول دی:

۱. ارتودوکس په قطعي ډول د دې اصل مخالف دي چې د روم پاپ د مسیحي کلیسا په ټولو ټولنو عمومي ریاست ولري.

۲. د روم پاپ معصوم نه دی، باید په ایماني او اخلاقي مسایلو کې تیروتې ونه کړي. د ارتودوکس د کلیسا کارمندان په واده کولو کې خود مختار دي.

د روسیې، صربستان، رومانیه او یونان زیاتره خلک او په عمومي ډول پر سلاویانو کې د ارتودوکس مذهب زیات پیروان لري.

۳. **پروتستانت**protestant: د اعتراض کونکي په معنایي.

کاتولیکي کلیسا چې زیاتره دسکوه او جلال پسې ګرځیده نو د خپلو اړتیاوو دپوره کولو لپاره یې د ګناهونو د بڅښتې پاتې اولوحي خرڅولې او روحاني مقام یې د پیسو په مقابل کې پلورلو. آلمان کې مارټین لوتر روحاني (۱۴۸۳-۱۵۴۶) میلادی کال پوري ژوندي و د اعتراض لاندې راوستل په ۱۵۱۷ میلادی کال د اکتوبر په ۳۱ اعتراضیه لیک چې ۹۵ مادې یې درلودې ولیکه، په ۱۵۳۴ میلادی کال کې انجیل د لایتني ژبې څخه چې مذهبي ژبه وه په آلماني ژبه و ژباړل شو او د انجیل لوستل اسانه شول. نوزیاتره خلک د لوتري کلیسا پلویان شول. چې شرایط یې اسانه وو او ډېر لږ یې شعارو او رسم و رواجونو ته پاملرنه کوله دغه مذهب دلو ترسرم په نوم هم یادېږي.

د پروتستانت څانګه په اروپا کې په جرمني قومونو کې زیات پیروان لري. ددغه مذهب پیروان په فیلډه، سویډن، ناروې، فنمارک، انگلستان، هالنډ، المان، اتریش او دسوسس، چک، سلواک د هیوادونو په یوه برخه کې او هم د اروپا په نورو هیوادونو کې ځینې کوچنۍ لږه کي ژوند کوي.

د جغرافیایي لویو اکتشافاتو څخه وروسته، په ۱۶ میلادی پېړۍ کې چې اروپایانولویي استعماري

امپراتوری- جوړې کړې، نو په ټوله نړۍ کې یې خپل فرهنگ او مذهب خپور کړ. اوس د اروپا په ټولو پخوانیو مستعمرو کې په بیلابیلو ستنو ددې دین پيروان شته د مثال په ډول د ټولو جنوبي او منځنۍ امریکا د هېوادونو مذهب کاتولیک او د شمالي امریکا د هېوادونو پروتستانت او کاتولیک دی. په همدې ډول هغه افریقایي هېوادونو کې چې یو وخت د اروپا د استعمار لاندې وو دغه مذهبونه شته. ښه مثال یې جنوبي افریقا، ایتوپی او دگینې د خلیج ساحلي هېوادونه دي.

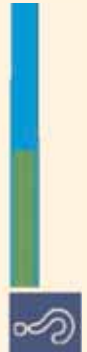
د اسیا او اوقیانوسیا د پخواني استعمار لاندې هېوادونو کې په مختلفو ستنو ددې مذهب پيروان شته دي. سره له دې هم عیسوي دین د جنوبي امریکا په دريوو هېوادونو کې (ارجنټین، بولیوی او پیرو) په یو افریقایي هېواد (لیسوتو) او په دريوو اروپایي هېوادونو (مالت، ناروی او ولېکان) کې د هېوادونو رسمي دین گڼل کېږي.

په ټولگي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دي په مناسبو ډلو وویشل شي او هره ډله دي د نقشې له مخې په نړۍ کې د عیسویت د دین د خپرېدو د لاملونو په هکله پخپلو منځو کې بحث وکړي او دکار نتیجه دي د ډلې استازي خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتي:

لنډ ځواب ورکړئ:

۱. د عیسویت دین ولې په دې نوم یادېږي؟
۲. دنبي اسرا ئیلو په نښانو کې وروستی نبي څوک و؟
۳. د حضرت مسیح(ع) دزېږېدنې په هکله خپل معلومات وړاندې کړئ
۴. د عیسویت د دین مهمې څانگې کومې دي؟
۵. دکاتولیکي او ارتودوکس دکلیسا وو ترمنځ توپیر څه دی واضح یې کړئ؟

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

د اروپا له لویې وچې څخه د باندي دعیسویت د دین د خپرېدو په هکله تبصره وکړئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړئ.

د نړۍ د اديانو نقشه په (۱۲۳) مخ کې ولولې او د تائويزم او شينتويزم د آيين ساحه په کې په نښه کړې. تائو په چيني ژبه کې د لارې او طريقې په معنای دغه ښوونځی يا مکتب د چين په لوی فيلسوف لاوو تزو او يا لاووتان پورې اړه لري. يو افسانوي سړی چې د څېړنې او مطالعې خاوند و، د هغه د ژوندانه د سرگذشت په هکله کوم معلومات په لاس کې نه شته. آن داچې د موجوديت حقيقت يې هم له پوښتنې لاندې دی.

داسې روايات شته چې دغه شخصيت د چو په ايالت کې له ميلاد څخه مخکې په ۶۰۴ کال کې نړۍ ته راغی او ځينې دهغه د زېږون نېټه له ميلاد څخه مخکې ۵۰۷ کاله بولي. د تائويزم فلسفه د کنفسيوس له عصر څخه په چين کې مخکې ده.

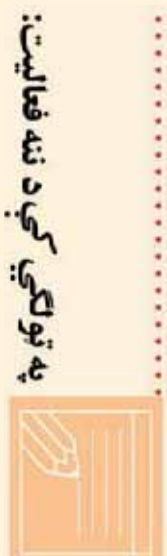
د چين قوم او ملت په دغې عقيدې ولاړ دی. د تائويزم آيين په ۱۶۵ ميلادي کال کې د هوان له خوا د هان د لړۍ خاقدان په واسطه رسمي شو او دهغه په نوم يې معبد جوړ کړ، خو دومره زيات پرمختگ يې ونه کړ. د تانگ د لړۍ بنسټ اېښودونکي په ۶۱۸ ميلادي کال کې په هغه ايمان راوړو. له دې څخه وروسته تائويزم په سزا منلي بڼه رسمي دين شو.

- شينتويزم په لغت کې (د خدايانو د لارې) په معنای او د جاپان د خلکو آيين دی.

ددې آيين له مخې زيات شمېر خدايان شته، چې امپراطور هم د خدايانو له ډلې څخه شمېرل کېږي. دغه آيين د جاپان له ميلاد څخه په مخکې تاريخ پورې اړه لري.

جاپانيان باور لري چې له جاپانيانو څخه پرته، نور بايد په دې هېواد کې ژوند ونه کړي او جاپانيان هم بايد په بل ځای کې مړه نه شي. جاپانيان خپله سيمه الهي هېواد بولي او نور هېوادونه ددې ځانگړتياو لرونکي نه گڼي.

د شينتويزم آيين د جاپانيانو ډېر پخواني آيين دی، چې وروسته يې د کنفسيوس او بودايي آينونو د اغېزو لاندې تحول وکړ. اوسنۍ بڼه يې آداب، عمنعات، د مقدسو ځايو زيارت، جشنونه او عمومي اخترونه دی. دغه مسألې په مذهبي اړخ غلبه لري. ددې آيين پيروان په جاپان او د ختيځې آسيا په زياتو هېوادونو کې ژوند کوي

زده کوونکي دې په دوه نفري ډلو وویشل شي د ټاټوبیزم او شستوبیزم د آینونو د فلسفې په غوره ټکو دې پخپلو منځورکي مباحثه وکړي او د بحث پایلې دې خپلو ټولگيو لورته وړاندې کړي.

۱. د ټاټوبیزم د آیین معناڅه ده او دغه آیین په کوم هېواد کې رامنځته شو؟
۲. د ټاټوبیزم آیین بیروان په کومو هېوادونو کې استوگنه لري؟
۳. د شستوبیزم د آیین معناڅه ده او دغه آیین په کومو هېوادونو کې زیات پیروان لري؟
۴. د شستوبیزم د آیین له مخې د جاپانیانو نظر د خپل هېواد په باره کې بیان کړئ.

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

د ټاټوبیزم او شستوبیزم د آیسونو په هکله خپل نظر په څو کرښو کې ولیکئ.

د- بودايي او هندويزم د آيينونو په هکله څه پوهېږئ؟

په (۱۲۳ او ۱۲۹) مخ کې د نړۍ دندهمونيونو نقشه په غور ولولئ او وروياست چې بودايي دين د نړۍ کومو هېوادونو ته پراختيا موندلې ده؟

بودايي Buddha آيين له ميلاد څخه پنځه پېړۍ مخکې رامنځته شو. د هغه مورس د سیدارانا په نوم يوه شهزاده و چې په (۳۰) کلنۍ عمر کې يې په دې لار کې بریاليتوب تر لاسه کړ او د گوتاما لقب ورته ورکړ شو څرنگه چې پوهې او حقيقت ته ورسيد نو بودا (عاقل او فيلسوف) ونومول شو.

بودا باور درلود چې انسان بايد خپل نفساني تمايلات شھوت او غضب و بېزني او هغه کنترول کړي. بودايي آيين ډير پلويان او کتابونه لري چې له ټولو څخه يې زيات مقدس تری پتيکا(درې ټوکړۍ گل) دی. نن ورځ ددې آيين ډير پيروان په هند، جاپان، چين، مغلستان، تبت، برما، کامبوچ، تایليند بوتان او د نړۍ په نورو سيمو کې ژوند کوي. مقدس ښارونه يې په هند کې بنارس او په تبت کې لھاسا دی. دغه آيين د کامبوچ، بوتان او تایليند په هېوادونو کې رسميت لري. د يادونې وړ ده چې د بودا مجسمه لومړی په گندهارا(د جلال آباد په هډه کې) دکشکا حکومت په وخت کې په افغانستان کې جوړه شوې وه. وروسته په باميانو کې لويې مجسمې په غره کې وتورل شوې او دبوديزم دزيارت کوونکو ډېر ستر ځای گڼل کېده. ددې آيين له سترو فرقو څخه لامائيزم دی. لامائيزم د بوديزم ځانگړی بڼه گڼل کېږي او زيات قلمرو يې په تبت کې دی چې د کار واک يې د روحاني رئيس په لاس کې دی چې لا ما نومېږي.

هندويزمHindusim يو ټولنيز مذهبي سيستم دی چې د ۱۵۰۰ ميلادي کال په شاوخوا کې يې په هندوستان کې رواج درلوده. نن ورځ د هند زياتره خلک ددې آيين پيروان دي. ددې آيين ځانگړتيا دروح تناسخ دی. د هندوانو په باور هر انسان په نړۍ کې د خپلو نیکو او بدو عملونو مسؤل دی. د هغوی په باور که چېرې انسان خپل ژوند په سمه توگه سرته ورسوي، نو روح يې دښه سړي جسم ته او که بد کاره اوسي نو روح يې د مجازاتو له پاره د بد سړي جسم ته آن داچې حيواناتو ته انتقالېږي او تر هغه وخته دې کار ته دوام ورکوي تر څو چې انسان نيک کارونه سرته ورسوي.

هندوان بايد طبقاتي قوانين مراعات کړي او داسې باور ولري چې د هغو په رعایت سره بيا به دې نړۍ کې زېږېږي او د هوسا ژوند خاوندان به شي. د هندوانو آيين درې خدايان لري برهما(د موجوداتو خالق)، ویشنو(د موجوداتو د ساتنې خدای) او شيو(د موجوداتو د له منځه وړلو خدای) ددې آيين مقدس کتاب ويدا(د برهمنيانو ودا Veda)نوم لري. دغه کتاب دهند دارايانو له پاره هم سپيڅلی (مقدس) دی، چې د سانسکريت په ژبه ليکل شوی دی. د هند ددې پخواني دين اصول مذهبي سرودونه او دستورونه گڼل کېږي. چې لرغونتوب يې له ميلاد څخه ۷ پېړۍ مخکې دی.

هندويزم په کاست مذهبي طبقاتو باور لري، چې نوموړي طبقات له برهمنانو، ويشيا، کشتريا او شودرا څخه عبارت دي. چې د هرې طبقې مقام په ټولنه کې ټاکل شوی دی د پاملرنې وړنقطه داده چې دنړۍ ټول لوی دينونه او آيينونه د آسيا په لويه وچه کې څرگند شوی دی او د نړۍ نورو سيمو ته خپاره شوي دي. هر دين او آيين په بيلا بيلو فرقو وشل شوی دی.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي او هر ډله دې د بودیزم او هندويزم د آيينونو په غوره ټکو بحث وکړي او د ډلې استازی دې د فعاليت نتيجه خپلو ټولگيو الوته وړاندې کړي. بنوونکي دې موضوع را ټوله او د خپلو معلوماتو سره دې ټولگي ته وړاندې کړي.

پوښتني:

لاندې ځواب ورکړئ

۱. د بودیزم د آيين بنسټ اېښودونکی څوک و، چېرې رامنځته شو او مقصد کتاب يې څه نو مېرې؟
۲. د بودیزم آيين د نړۍ په کومو هېوادونو کې پيروان لري؟
۳. د هندويزم په آيين کې دروح تناسخ په کومه معنا کارول کېږي؟
- لاندي، جملې بشپړي کړئ:
۱. د هندويزم مقدس کتاب ..... په نوم يادېږي.
۲. د بودايانو مقدس کتاب د ..... په نوم يادېږي.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

گرانو زده کوونکو د بودیزم او هندويزم آيينونو په سياسي فلسفي مسائلو خپله تبصره وليکئ او د جغرافيې د مضمون په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولگيو الو ته ولولئ.

اضافي معلومات

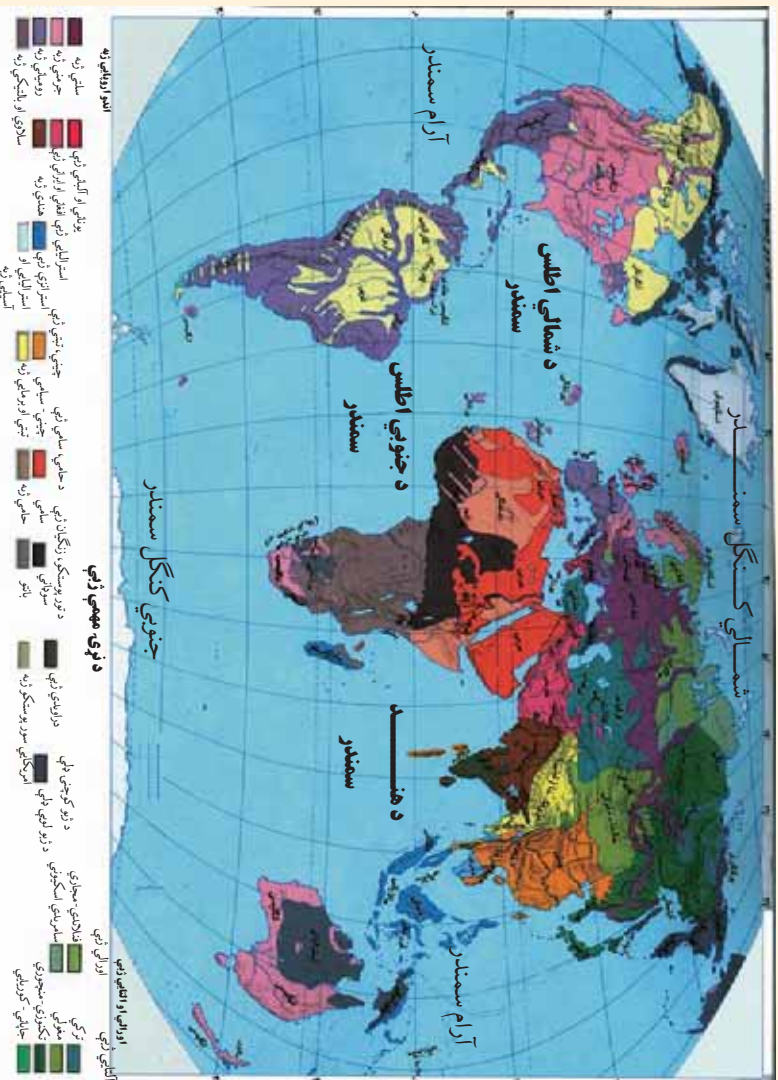
گڼه	هېوادونه	هندو اديرم	بوديزم	ټولو اديرم	شتمو اديرم	گڼه	هېوادونه	هندو اديرم	بوديزم	ټولو اديرم	شتمو اديرم
۱	اندونيزيا	% ۳۴				۱۰	فجې	% ۳۳.۳			
۲	انگېستان	% ۱				۱۱	شمالې گرېټيا				% ۲۲.۸
۳	بنگلې دېش	% ۱۲.۴				۱۲	ماليزيا				% ۱۹.۲
۴	يوټان	% ۲۰.۵	% ۷.۴			۱۳	ميانمار				% ۷.۲۷
۵	تايبوان	% ۴۳.۴	% ۳۳.۵			۱۴	موريس	% ۴۹.۶			
۶	پاکستان	% ۱.۲				۱۵	نيپال	% ۸۰.۶			
۷	جاپان					۱۶	ويتنام				% ۴۹.۲
۸	چين		% ۸.۵	% ۲۰.۱		۱۷	هند	% ۸۷.۳			% ۹.۱
۹	سنگاپور	% ۴.۲									

۶-۲ د نړۍ مهمې ژبې:

شمېر د يرشم لوست

آيا د نړۍ مهمې ژبې پيژنئ؟

پورتني نقشه په غور سره مطالعه کړئ. د دې نقشې مختلف رنگونه د نړۍ د بيلابيلو ژبو ښکارندويي کوي.

ژبه دصوتني سمبولونو دقراردادي کسب کونکي سيستم څخه عبارت ده، چي انسان دهغي په وسيله خپلې تجربې تبادله کوي او راتلونکو نسلونو ته يې انتقالوي. ژبه پوهولو او راپوهولو (د افهام او تفهيم) وسيله اود علايمو سيستم دی، چي دپوهې د انتقال او حاصلولو، معاشرې او دخلکو دتفاهم له پاره کارول کېږي او د انسانانو دکار او فعاليت په پروسه کې منځته راغلې او په تدریجي ډول يې تکامل کړی. خبرې کول انسان ته ددې توان ور بخښي چي خپلې تجربې وساتي او هغه راتلونکي نسل ته انتقال کړي. د دنيا هغه ژبې چي يوه رېښه ولري د ژبو دکورنۍ په نوم ياديږي. د نړۍ د ژبو کورنۍ په لاندي

ډول دي:

الف: انډو اروپايي ژبې: د ژبو دغه برخه د ژبو د ډلو ډیره پراخه ډله ده، چې د انډو اروپايي په بيلابيلو څانگو (لاتين، بالتيک، سلاويک، جرمانیک، اريک او ارمني) ويشل شوي ده.

ب: ډينگرو ژبه کې لاندې دوه ژبې شاملې دي:

۱- د سوډان په جنوب، د چاد په جمهوريت، نایجريا او افریقا په استوايي هيوادونو کې خلک په دې ژبې خبرې کوي.

۲- **د بانټو ژبه:** دکانگو، زمبا او انګولا دحوزې خلک پرې خبرې کوي.

ج: حامي او سامي ژبه: په عربي آسيايي او دافریقا د شمالي برخې په هيوادونو کې اکثريت لري.

• **سامي ژبه:** د عربستان په ټاپو وزمه، د مصر په عربي جمهوريت، لیبیا، الجزایر، مالي او په مراکش کې مروجه ده.

• **دحامي ژبه:** په حبشه، الجزایر، نایجر او دسنگال په يوه برخه کې خلک پرې خبرې کوي. د التايي او اورالي ژبو کې لاندې پنځه ژبې شاملې دي:

۱- دفن په ژبه د الپ، فنلنډ، اويستاک او د اروپايي روسيې شمالي خلک پرې خبرې کوي.

۲- **تورکي:** په ترکیه، ترکمنستان، ازبکستان، قزاقستان، قزغزستان، چین او افغانستان کې پرې خبرې کوي.

۳- **منګوليايي:** په منګوليا (مغلستان) او د چین په شمال کې خلک پرې خبرې کوي.

۴- **د توګوس ژبه:** د سايبريا په شمال کې په تيره بيا د تايگا او تندرا سيمو کې مروجه ده.

۵- **جاپاني او کوريايي ژبه:** دجاپان په ټاپوگانو او د کوريا په ټاپو وزمه کې خلک پرې خبرې کوي.

نوري ژبې:

- ۱- ماليزيائي او پولنزيائي ژبه: ماليزيائي او پولنزيائي ژبه د جاوا، سوماټرا په ټاپوگانو، د کمبوديا په يوه برخه او د بورنيو په ټاپوگانو کې رواج لري.
- ۲- دامريکا اصلي او بومي ژبه د امازون په حوزه کې مروج ده.
- ۳- د دراويډن ژبه: د هند په جنوب کې او د سربلانکا په يوه برخه کې رواج لري.
- ۴- چيني ژبه ديوې کتلې په توگه دچين په هيواد کې رواج لري. آيا پوهيږئ چې د نړۍ زيات خلک په کومو ژبو خبرې کوي؟

اضافي معلومات

د نړۍ مهمې ژبې چې زيات ويونکي لري، (شميرې په ميليون تنو)

د ژبې ټول ويونکي	مورنۍ ژبه	ژبه
۱۲۱۳	۸۵۳	ماندارين چينايي
۴۵۴	۳۴۸	هندي
۴۰۱	۳۴۶	اسپانوي
۴۸۷	۳۳۰	انگليسي
۲۰۴	۱۹۷	بنگالي
۲۳۰	۱۹۵	عربي
۱۸۶	۱۷۳	پرنگالي
۲۸۰	۱۶۸	روسي
۱۲۶	۱۲۵	جاپاني
۱۲۴	۹۸	آلمان
۱۲۶	۷۴	فرانسوي
۱۶۴	۵۴	مالي انډونيزيائي
۶۲	-	ايتالوي
۶۱	-	اردو

- مخامخ جدول په غور ولولئ
- مانداراني ژبه د ختيځې آسيا له پير و معروفو ژبو څخه ده. د نړۍ پنځمه برخه خلک يا تقريباً ۸۵۳ ميليونه چينايي او په مجموع کې په نړۍ کې ۱۲۱۳ ميليونه ژوندکوي.
- انگليسي ژبه چې د اند و اروپايي ژبو يوه څانگه ده چې ميليونه انسانان په هغې خبرې کوي او د نړۍ په ۵۰ هيوادونو کې رسمي ژبه ده.
- عربي ژبه چې دسامي ژبې له کورنۍ څخه ده د نړۍ له ۲۲ هيوادونو څخه په زياتو هيوادونو کې رسمي ژبه ده او په هغې خبرې

کوری. دیادونی وړ ده چې د ژبې پر اخیستله سیاسي حدودو سره مطابقت نه لري. بڼایي په یوه هیواد کې څو ژبې وي. خو د یوه هیواد ټول هغه خلک چې د هغه هیواد په سیاسي حدودو کې ژوند کوي، خپل ځان په یوه واحد پورې تړي او په هغې افتخار کوي. لکه افغانستان. په دې هیواد کې له ۳۰ څخه زیاتې ژبې او لهجې شته خو ټول په دوو رسمي ژبو پښتو او دری لیکل او لوستل کوي او په هغو سیمو کې چې زیاتره خلک یې په اوزبکي، ترکمني، بلوچي، پشه یي، نورستاني او پامیري ژبو خبرې کوي د پښتو او دری سر بېر ه په هغه سیمه کې دریمه رسمي ژبه ده.

• برعکس په نړۍ کې داسې هیوادونه هم شته چې بیل سیاسي حدود لري خو په یوه ژبه خبرې کوي لکه عربي ژبه چې په عربستان، سوریه، عراق، مصر، لیبیا کې مروج او رسمي ژبه ده.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي او د نقشي له مخې دې د نړۍ ډلبرو ژبو سیمې وټاکي. د ډلې استازی دې لاس ته راغلي معلومات خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي. ښوونکی دې وړاندې شوي مطالب د خپلو معلوماتو سره په مناسب ډول را ټول کړي.

پو پښتني:

لنډه ځواب ولیکئ

۱- ژبه یا لسان تعریف کړئ

۲- دسامي او حامي ژبې دنړۍ په کومو هیوادونو کې رواج لري؟

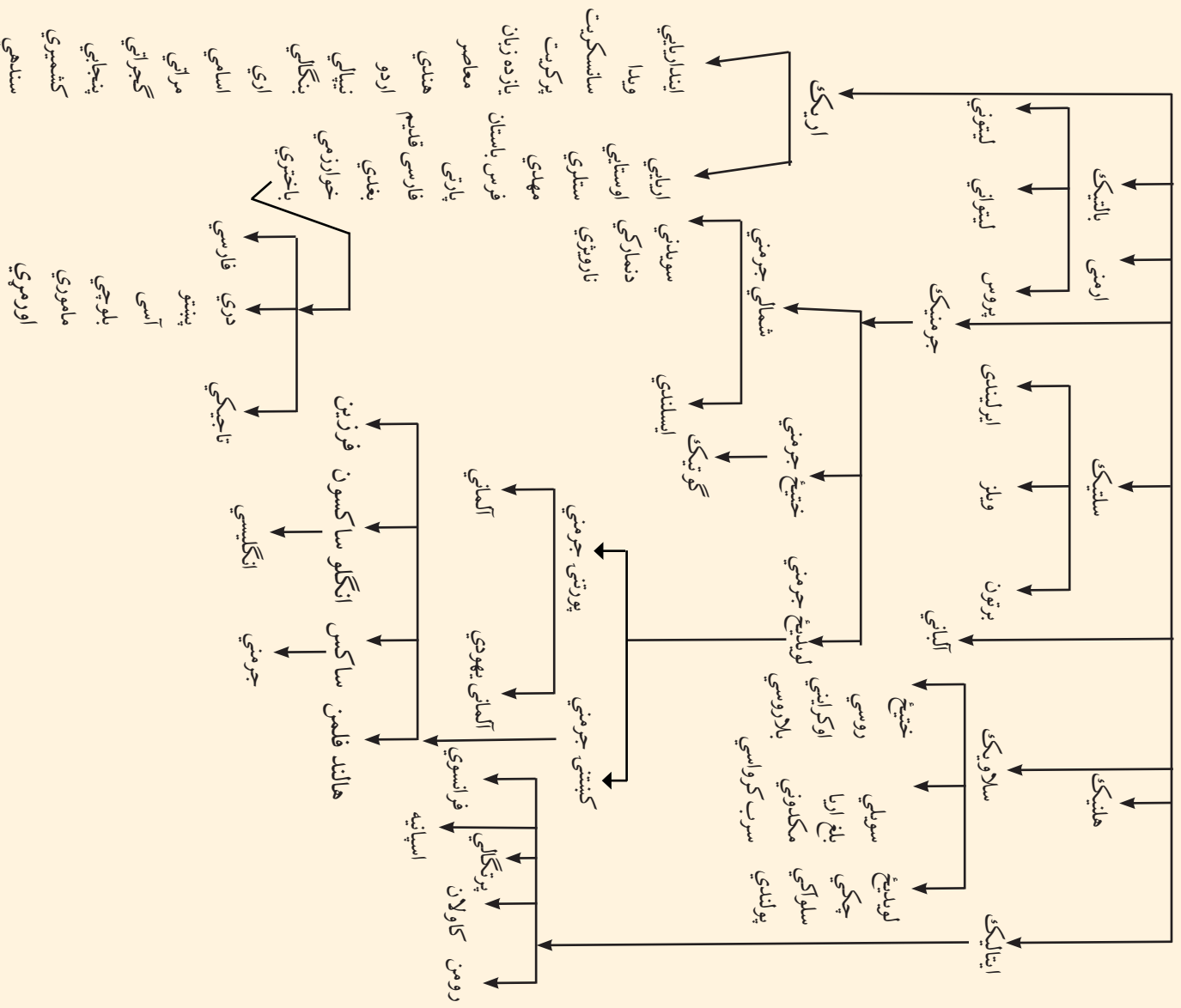
- ۳- د پنځو هغو لویو ژبو نومونه واخلئ چې زیات شمیر خلک پرې خبرې کوي؟
- ۴- ولې په نړۍ کې چینایي ژبه زیات ویرنګې لري؟
- ۵- په انډو اروپایي ژبو کې کومې ژبې شاملې دي؟
- ۶- التایی او اورالی ژبې په کومو ځانګو ویشل شوي دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي د ژبې د اهمیت په باره کې څو کرښې ولیکي او د جغرافیې په بل ساعت کې دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

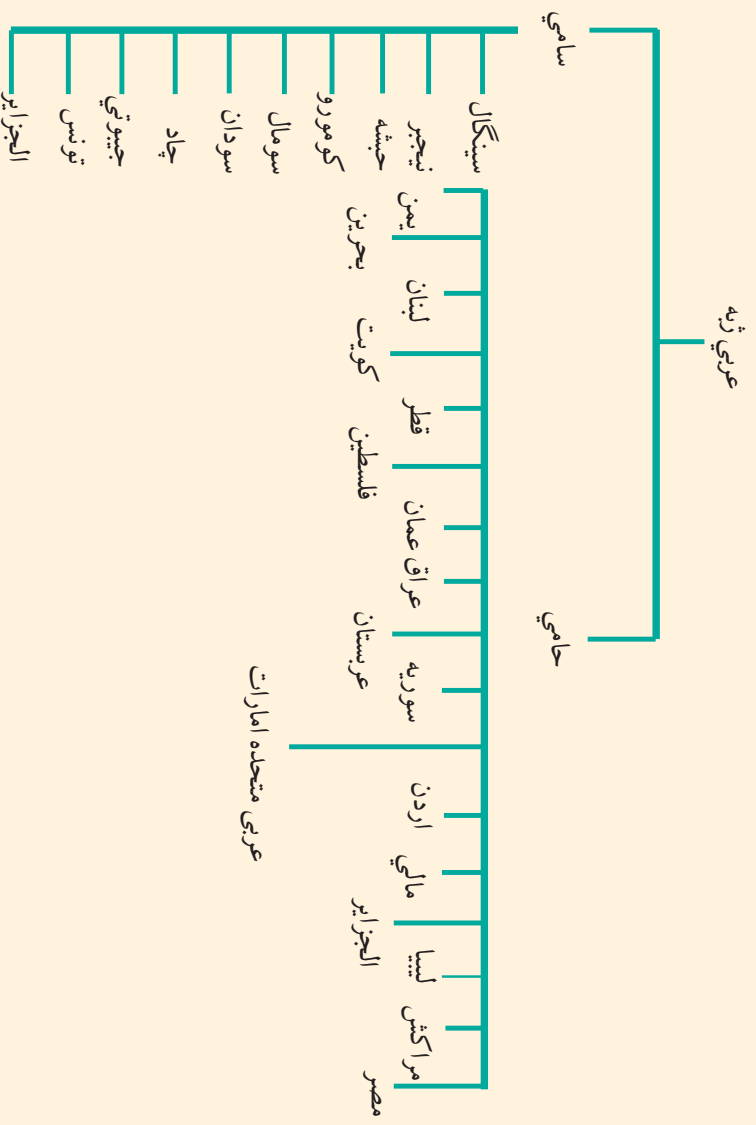
اضافي معلومات:

دانلو اروپايي د ژبو کورنۍ

الف-عربي ژبه

ستاسې په نظر عربي ژبه په کومو هيوادونو کې رسمي ژبه ده؟

په (۱۳۷) مخ کې د نړۍ د ژبو نقشه ولولئ د حامي ژبې د نفوذ ساحه له سامي څخه بېله کړئ.

دا خبره څرګنده ده چې دهيوادونو او ملتونو تر منځ اړيکې د ژبې د پراختيا او د اړيکو نه شتون د ژبې بيلوالی او محصولات منځته راوړي. لکه عربي ژبه چې د اسلام د مقدس دين د خپرېدو او نفوذ له مخې په ټوله نړۍ کې خپره شوې ده.

عربي ژبه د نړۍ د مسلمانانو د مقدس کتاب ژبه ده. نو له همدې امله ځانګړې ارزښت لري. سره له دې چې قرآنکریم په ډيرو ژبو ژباړل شوی دی، خو د نړۍ ټول مسلمانان هغه په اصلي ژبه يعني

عربي تلاوت او زده کوي. نوله همدې امله ټولو مسلمانانو ته په کارده چې د قرآن کریم او نبوي احاديثو د تلاوت او د الهي احکامو څخه دگټې اخېستې له پاره د عربي ژبې قاعدې زده کړي. هغه وخت دعربي ژبې زده کړې دقواعدو تدوين او وضع کولو ته اړتيا پېښه شوه، چې داسلام دين غير عرب هيوادونو او قومونو ته ورسيده او هغه هيوادونه او قومونه دعربي ژبې حوزې ته ورنيوتل او په دوامدار ډول يوبل ته نژدې شول. لږ لږ يې د عربي په زده کړه پيل وکړ، خبرې او ليکل يې پرې کول. ددغو قواعدو ترتيب کولو دوه هدفونه درلودل.

- ۱- په قرآن، نبوي احاديثو او نورو شرعي حکمونو باندې د آسانه پوهېدلو له پاره.
- ۲- د نورو ژبو له تصرف څخه د عربي ژبې ساتنه.

په دې ډول عربي ژبې د اسلامي نړۍ په زياتو سيمو کې د محلي ژبو ځای ونيوه آن دا چې په منځنيو ميلادي پېړيو کې علمي او ادبي کتابونه چې پوهانو ليکل او راټولول، زياتره په عربي ژبه وو. نوله همدې امله عربي ژبه د خپل عصر علمي او نړيواله ژبه گڼل کېده. اوس هم د نړيوالو ژبو په ډله کې ده. عربي ژبه د آسيا او افريقا په لويو وچو سربېره دمسلمانانو دنفوذ په پايله کې د اروپا په جنوب کې تر پرتگال هم ورسيده. تر اوسه د عربي اصطلاحات د ادبي، نظامي، تجارتي، نيرۍ چلونې، ستورو پېژندنې او علومو (په کيميا، رياضي، بيالوژي، طب او درمل جوړولو) کې کارول کېږي. دغه اصطلاحات زياتره په فرانسوي، ايتالوي او اسپانوي ژبو کې رواج شوي دي.

د نړۍ له ۲۲ هيوادونو څخه چې رسمي ژبه يې عربي ده. لس هيوادونه په افريقا او ۱۲ هيوادونه يې په آسيا کې پراته دي.

اضافي معلومات:

د نړۍ هغه شمېر هيوادونه چې رسمي ژبه يې عربي ده په لاندې ډول دي:

آسيایي هيوادونه چې رسمي ژبه يې عربي ده:

۱- اردن
۲- عربو متحده امارات
۳- سوريه
۴- عراق
۵- عربستان سعودي
۶- عمان
۷- فلسطين
۸- قطر
۹- کويت
۱۰- لبنان
۱۱- يمن
۱۲- بحرین

افريقايي هيوادونه چې رسمي ژبه يې عربي ده:

۱- الجزائر
۲- تونس
۳- جيبوتي (عربي او فرانسوی)
۴- چاد عربي او فرانسوی
۵- سوډان
۶- سومالي
۷- کومورو
۸- لیبیا
۹- مصر
۱۰- مراکش

په توگي کې د ننه فعاليت:

- زده کوونکي دي په مناسبو ډلو وویشل شي او هره ډله دي په لاندې موضوعگانو پخپلو منځنو کې بحث وکړي. اويايلې دي د ډلې استازي خپلو ټولو گوا لور ته وړاندې کړي.
- هغه هيوادونه چې رسمي ژبه يې عربي ده لست يې کړئ.
  - ولې د اروپا په لويه وچه کې تر اوسه د عربي ژبې لغات او اصطلاحات په کيميا، رياضي، بيالوژي، طب او داسې نورو برخو کې استعمالېږي.

پوښتني:

لاندې ځواب ورکړئ

- ۱- ولې عربي ژبه په زياترو هېوادونو کې خپره شوې ده؟
- ۲- عربي ژبه د آسيا او افريقا په څو هېوادونو کې رسمي ژبه ده؟
- ۳- د عربي ژبې ريښه معرفي کړې.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

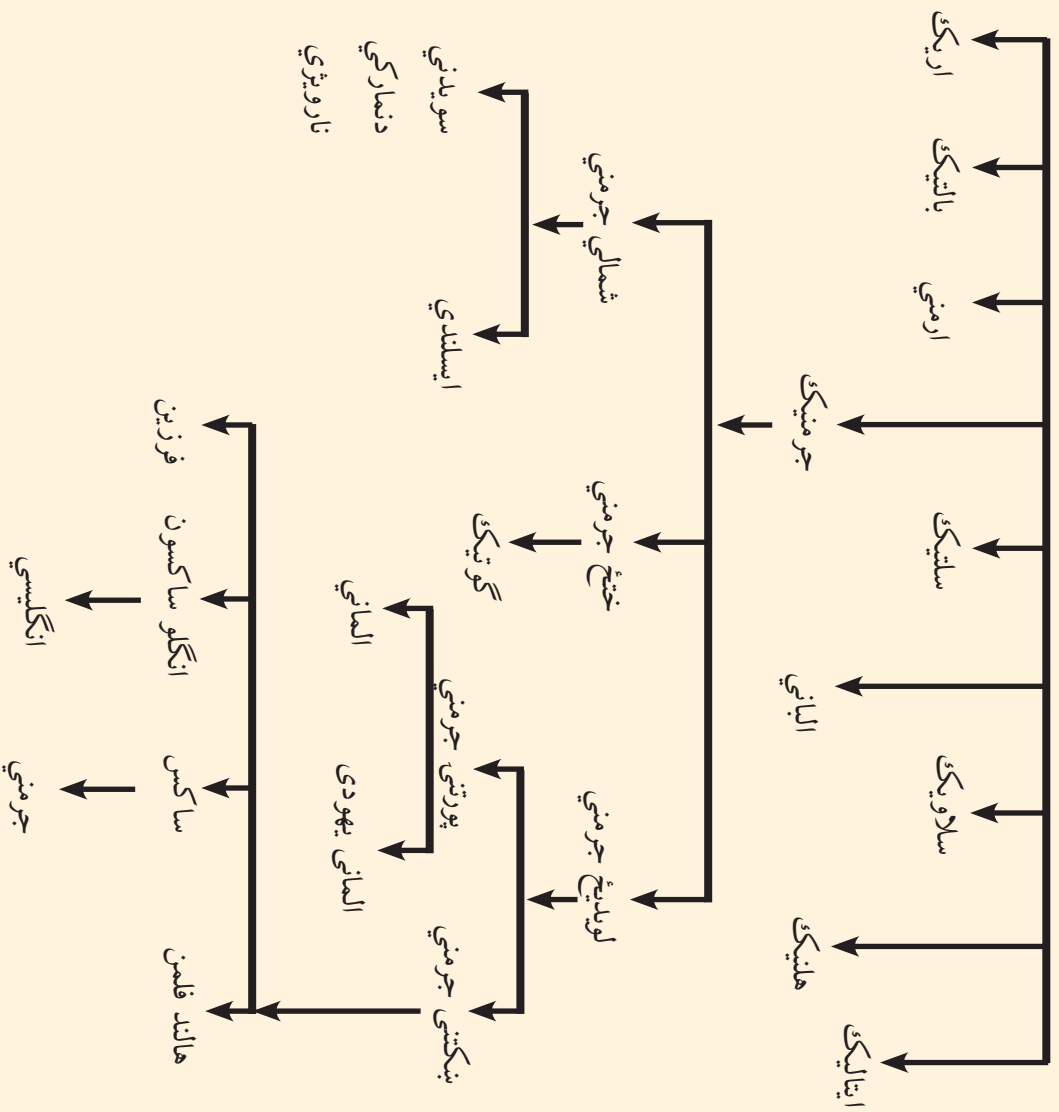

ولې د عربي ژبې زده کړه د نړۍ د ټولو مسلمانانو له پاره اړينه ده؟
تر دې سرليک لاندې مضمون وليکئ او د جغرافيايي په راتلونکي ساعت کې يې خپلو
ټولگيو لوسته وړاندې کړئ.

ب- انگلیسی ژبه

آته د پرشم لوست

دهند او اروپایي ژبي جدول

ولې دنړۍ زياتره خلک د انگلیسي ژبي له یادونې سره مينه لري؟

پورتنی جدول په غور ولولئ او وواياست چې انگلیسي ژبه د اندو اروپایي ژبو له کومې ډلې څخه ده؟

د انگلو ساکسون د استعمار له دورې څخه د فرانسې د نور مانډي خلکو ترفتحې پورې يعني له ۵۰۰

څخه تر ۱۰۶۱ ميلادي كال پورې په انگلنډ كې ډيره پخواني مروجه ژبه انگليسي وه. دغه سوچه توتنيانې ژبه ډيره مشكله او له خولهجو څخه مركبه وه دنور مانديانو پواسطه د انگلنډ له فتحي څخه وروسته فرانسوي ژبه هم مروجه شوه او تر ۱۲۵۰ ميلادي كال پورې انگليسي او فرانسوي ژبه په انگلنډ كې استعماليدې.

وروسته ددې دوو ژبو ديوځاي كېدو او گډيدو پواسطه بالاخره يوه بله ژبه د سوچه انگليسي ژبې په نوم منځته راغله. نوله همدې امله انگليسي ژبه له توتاني Teutonic (پخواني انگليسي) ، لاتيني او فرانسوي ژبې (نورماندي) څخه مركبه ده. بياهم انگليسي ژبه د عمومي خصوصياتو او د صرف او نحوي دجوړښت له مخې په بشپړ ډول توتاني شميرل كېږي.

وروستنی سترتغير چې په انگليسي ژبه كې را منځته شو يوله بل پسي دډېرنيو كلماتوله داخليدو څخه عبارت دی، چې د معاصرو علومو د پرمختگ او د عمومي افكارو د پراختيا پورې اړه لري. يوزيات شمېر كلمې په دې ژبې وړزباتې شوي، چې ډېرې يې يوناني، فرانسوي او ځينې عبراني او لاتيني دي.

انگلستان په ۱۹ پېړۍ كې يوه پراخه مستعمراتي امپراطوري جوړه كړه، چې لمرپه كې نه پېرېوته. په هغو مستعمرو كې د اقتصادي منابعو د بنكيلاك سربيره دخپل فرهنگ په خپرېدو يې هم پيل وكړ. چې غوره برخه يې انگليسي ژبه او مذهب دی. هغه خلك چې مورنۍ ژبه يې انگليسي ده، په نړۍ كې يې شمېر ۳۳۰ ميليونو ته رسېږي. دنړۍ د ۱۵۷ ميليونو نور نفوسو لپاره دويمه ارتباطي ژبه ده.

همدا رنگه انگليسي د بریتاني په پخوانيو ۴۹ مستعمره هيوادونو كې چې اوس يې خپلواكي هم اخیستي ده او دهيواد اصلي ژبې يې ډير انكشاف نه دی كړی، انگليسي ژبه دلومړنۍ رسمي ژبې او په ځينو هيوادونو كې د دويمې رسمي ژبې په توگه منل شوي ده.

د انگليسي ژبې زده كړه ديوې نړيوالې ژبې په توگه د نړيوال تفاهم سربيره په جغرافيه او نورو علومو كې د معلوماتي منابعو او معتبرو ماخذونوپه توگه په انټرنېټ، كتابونو او مجلو كې له انگليسي څخه گټه اخلي.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کورنګي دي په مناسبو ډلو وروستل شي او د انگليسي ژبې د پرمختيا په لاملونو دي پخپلو منځو کې بحث وکړي او د ډلې استازي دي دخپل بحث نتيجه خپلو ټولو لگيو او ته وړاندې کړي. ښوونکي دی د ډلې بحث له خپلو معلوماتو سره را ټول کړي او ټولگي ته دې توضیح کړي.

پوښتني:

لنډځواب ورکړئ

- 1- انگليسي ژبه ولې دنړۍ په ۹ ۴ هيوادونو کې د رسمي ژبې په توگه منل شوېده؟
- ۲- انگليسي ژبه له کومو پخوانيو ژبو څخه ترکيب شوېده؟
- ۳- ولې زياتره ځوانان خواږي انگليسي ياده کړي؟
- ۴- دنړۍ ټولو لويو وچوټه د انگليسي ژبې د خپرېدو لامل توضیح کړئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د انگليسي ژبې د زده کړې د اړتيا په هکله څوکرښې وليکئ او دجغرافيايې د مضمون په را تلو نځکي ساعت کې يې خپلو ټولو لگيو او ته وړاندې کړئ

اضافي معلومات

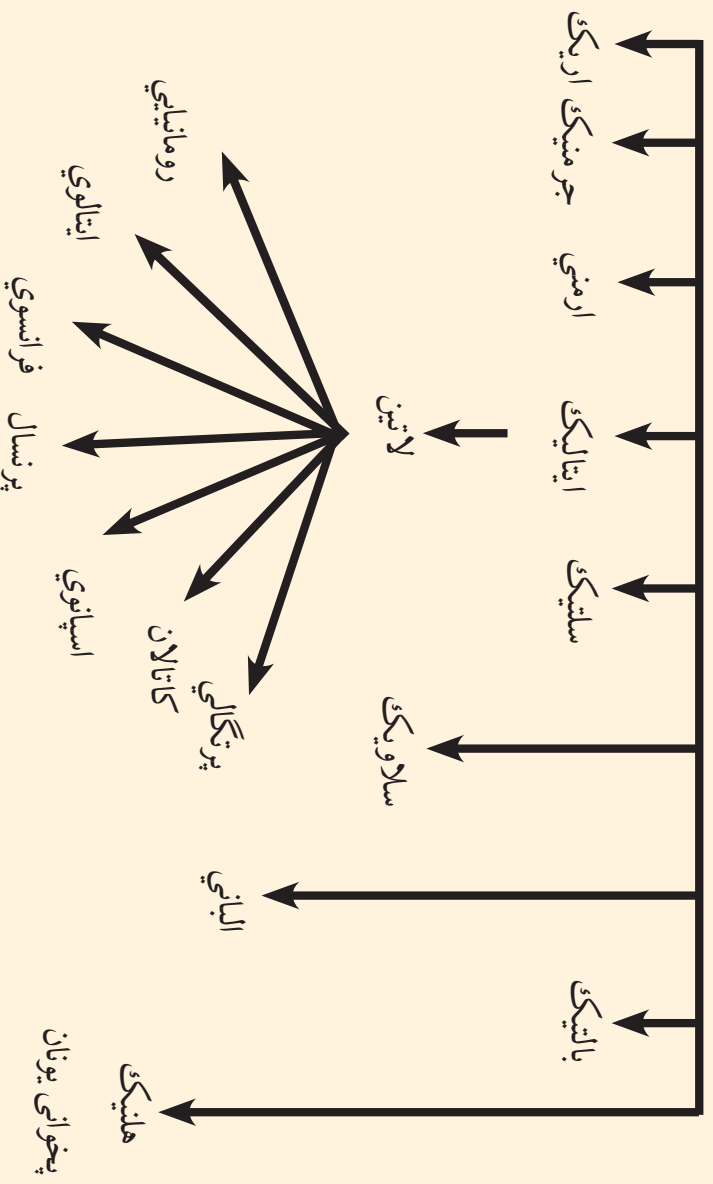
هغه هيوادونه څي په هغي څي انگليسي درسي ژبي په توگه منل شوي ده له انگلستان پرته په ۴۹

هيوادونو څي رسمي ژبه ده)

د اسيا په لويه وچه څي	په اوقيانوسيه څي	د اروپا په لويه وچه	د افريقا په لويه وچه	د امريکا په لويه وچه څي
۱- سينگا پور	۱- استراليا ۲- تونگا	۱- انگلستان ۲- ايرلنډ	۱- اوگانډا ۲- بوتسوانا	۱- انتيگو او باربودا ۲- دامريکا متحده ايالتونه
	۳- تو والو ۴- ساموا دسليمان ټاپوگان	۳- مالنا	۳- تانزانيا ۴- زيمبابوي ۵- ناميبيا	۳- بهاما ۴- باربادوس ۵- بليز
	۶- فيجي ۶- کريباتي ۸- مارشال ۹- ميکرونزي		۶- سوازيلنډو ۷- سراليون ۸- سيشل ۹- گانا	۶- ترينيداد او توباگو ۷- جاميکا ۸- دومينيکا ۹- سنت کيټس او نويس
	۱۰- ټاورو ۱۱- وانو اتو		۱۰- کامرون ۱۱- کينيا	۱۰- سنت لوسيا ۱۱- سنت وينسنت او گرنادين
	۱۲- پا پواگيني ۱۳- پالائو		۱۲- گامبيا ليستو ۱۴- لايبريا ۱۵- ملاوي ۱۶- موريس	۱۲- کاناډا ۱۳- گرناډا ۱۴- گويان
			۱۷- نيجريا ۱۸- زامبيا	
			۱۹- جنوبي افريقا	

ج- لاتیني ژبه (فرانسوي، اسپانوي او پرتگالي)

دهند او اروپايي ژبي کورنۍ

د (۱۳۷) مخ نقشه او پورتنی جدول ولولئ او وویاست چې د لاتیني ژبي څخه کومې ژبي منځته راغلې دي.

رومي ژبه (د ایټالیایانو پخوانۍ ژبه) د اندو اروپايي ژبو د کورنۍ له ډلې څخه ده چې د پخواني روم د امپراتورۍ لاندې سیمو کې پرې خبرې کېدلې. په لویدیځه اروپا کې یې ورو ورو تغیر وکړ او په محلي لهجو تبدیله شوه لکه د اسپانيې، پرتگالي او فرانسې او په ختیځ کې د ارومانیې او البانیې دخلکو ژبي د بېلگې په توگه یادولای شو. د رومیانو پخواني آثار له میلاد څخه مخکې په شپږمې پېړۍ پورې اړه لري، خو د لاتین ادبیات په درېمې پېړۍ کې پیل شول. فرانسوي، اسپانوي او پرتگالي ژبي د ژوندیو ژبو له ډلې څخه دي چې د استعمار او

نورو لاملونو له مخې د ژبې د اصلي وینونکو له حوزې څخه د باندې بې رواج و موندنه او پراخ گرامر لري. اسپانيه، پرتگال او فرانسه هغه هیوادونه دي چې د جغرافیایي اکتشافاتو ورسته یې وکولای شول چې د امریکا، افریقا، آسیا او اوقیانوسیه کې لوېې مستعمري لاس ته راوړي په هغو سیمو کې یې خپل کلتور او فرهنگ هم مروج کړ، چې ددغه کلتوري نفوذ یوه مهمه برخه ژبه گڼل کېږي.

د اروپا د استعمار لاندې هیوادونو کې د څو پېړیو د تسلط په پای کې د مستعمره هیوادونو محلي ژبو وده ونه کړه. سره له دې چې خپلواکه هیوادونه هم دي، خو د پخوانیو استعماري ژبو د نفوذ له مخې یې خارجي استعماري ژبه دخپل هیواد د رسمي ژبې په توگه منلې ده. لکه فرانسوي ژبه د نړۍ په ۲۶ هیوادونو کې، اسپانوي ژبه د نړۍ په ۱۹ هیوادونو کې او پرتگالي ژبه دنړۍ په ۶ هیوادونو کې رسمي او لومړنۍ ژبه او په ځینو هیوادونو کې دویمه رسمي ژبه ده. د زیاتو معلوماتو له پاره هغه جدول چې ضمیمه دی ولولئ.

په ټولګي کې د زده کونکي فعالیت:

زده کونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي او هر ه ډله دې د لاتیني ژبې د یوې څانګې ربرنگالي، اسپانوي، فرانسوي او نورو) په باره کې پخپلو منځو کې بحث وکړي. چې ولې دنړۍ په زیاتو هیوادونو کې نوموړې ژبې تر اوسه پورې رسمي ژبې دي؟ د بحث پایلې دې د ډلې استازي ټولګي ته بیان کړي او ښوونکی دې د ډلې د بحث پایلې له خپلو معلوماتو سره را ټول کړي او ټولګي ته دې وړاندې کړي.

پوښتنې:

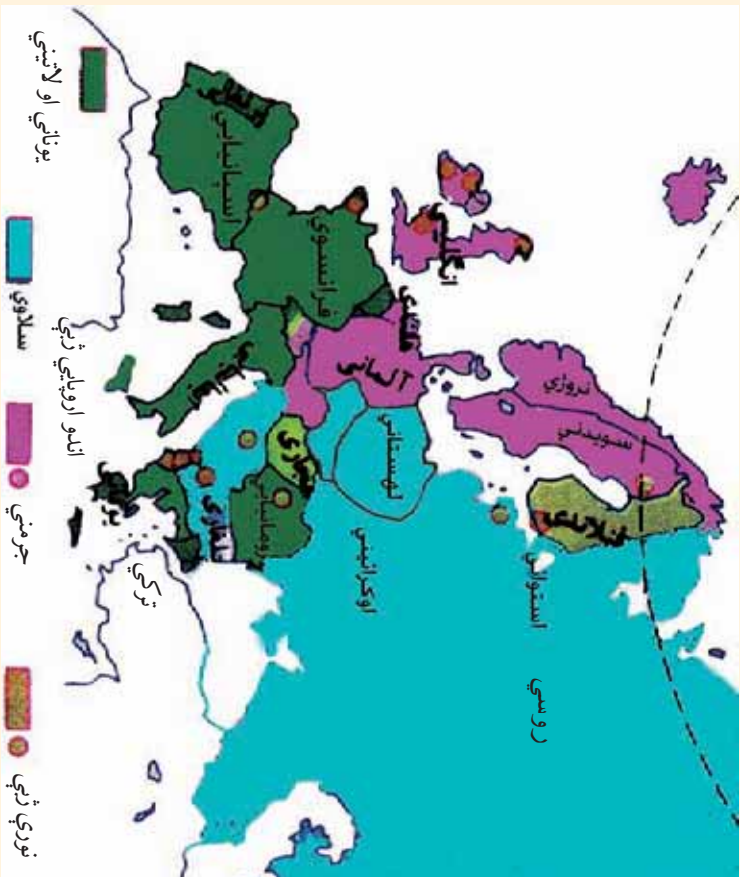
لنډ ځواب ورکړئ:

- ۱- د لاتیني ژبې دکورنۍ څانګې معرفي کړئ.
- ۲- فرانسوي ژبه، له فرانسې پرته دنړۍ په څو هیوادونو کې رسمي ژبه ده؟
- ۱- فرانسوي ژبه دلاندې ژبو د کورنۍ یوه څانګه ده
- الف: جرمنیک ب: لاتین ج: سلاوي د: سنسکرت
- ۲- اسپانوي او پرتګالي ژبې د لاندې ژبو څانګه ده.
- الف: سلاوي ب: پخواني یونان ج: لاتین د: جرمنیک

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د هغه جدول په مرسته چې دهیوادونو رسمي ژبه پکې فرانسوي، پرتګالي او اسپانوي ده د نړۍ په نقشه کې تثبیت کړئ او د جغرافې د مضمون په را تلونکي ساعت کې یې خپلو ټو لګیوالو ته وړاندې کړئ.

د جرمني ژبې د جغرافيايي ویش نقشه ولولئ او په نقشه کې د جرمني ژبې د نفوذ ساحه تثبیت کړئ، د زياتو معلوماتو لپاره اړونده جدول هم ولولئ.

یوې قبیلې له میلاد څخه مخکې د لومړنۍ زرکلنې دورې په منځنۍ برخې کې د المان په شمال اود سکندیناوي دټاپووزمې په جنوب کې ژوند کاوه او له دویمې میلادي پېړۍ څخه وروسته یې نورو سیمو ته مهاجرت وکړ، چې اوس، هلته استوګن دي.

دجرمني ژبه د اندو اروپایي ژبو له ډلې څخه ده چې انګلو ساکسون ژبې (الماني، هالنډي او انګلیسي)، د ایسلینډ دخلكو ژبه او د سکندیناوي ژبې (دناروي، سویډن او فنمارک د خلكو ژبې) اوګوتیک ژبه Gothic احتواکوي. د ګوتیک د ژبې اثار دمیلاادي څلورمې پېړۍ را پدېخوا موجود دي.

جرمني ژبه په دوه محلي لهجو ويشل شوې ده:

۱- د لورو سيمو جرمني ژبه، چې په جنوبي برخه کې پرې خلک خبرې کوي او د جرمني ژبې رسمي ادبيات جوړوي.

۲- د اوارو سيمو جرمني ژبه چې د هيواد په شمالي جاکو کې پرې خبرې کېږي. له دې ژبې څخه فلامندي او هالنډي ژبې مشتق شوي دي. الماني ژبه د المان د هيواد سربيره د اطريش، لختين شتين اوسويس (الماني، فرانسوي او ايتالوي رسمي ژبې دي). د لوکزمبورگ ۷۰ سلنه خلک او د هالنډ يوشمېر خلک په الماني ژبه خبرې کوي.

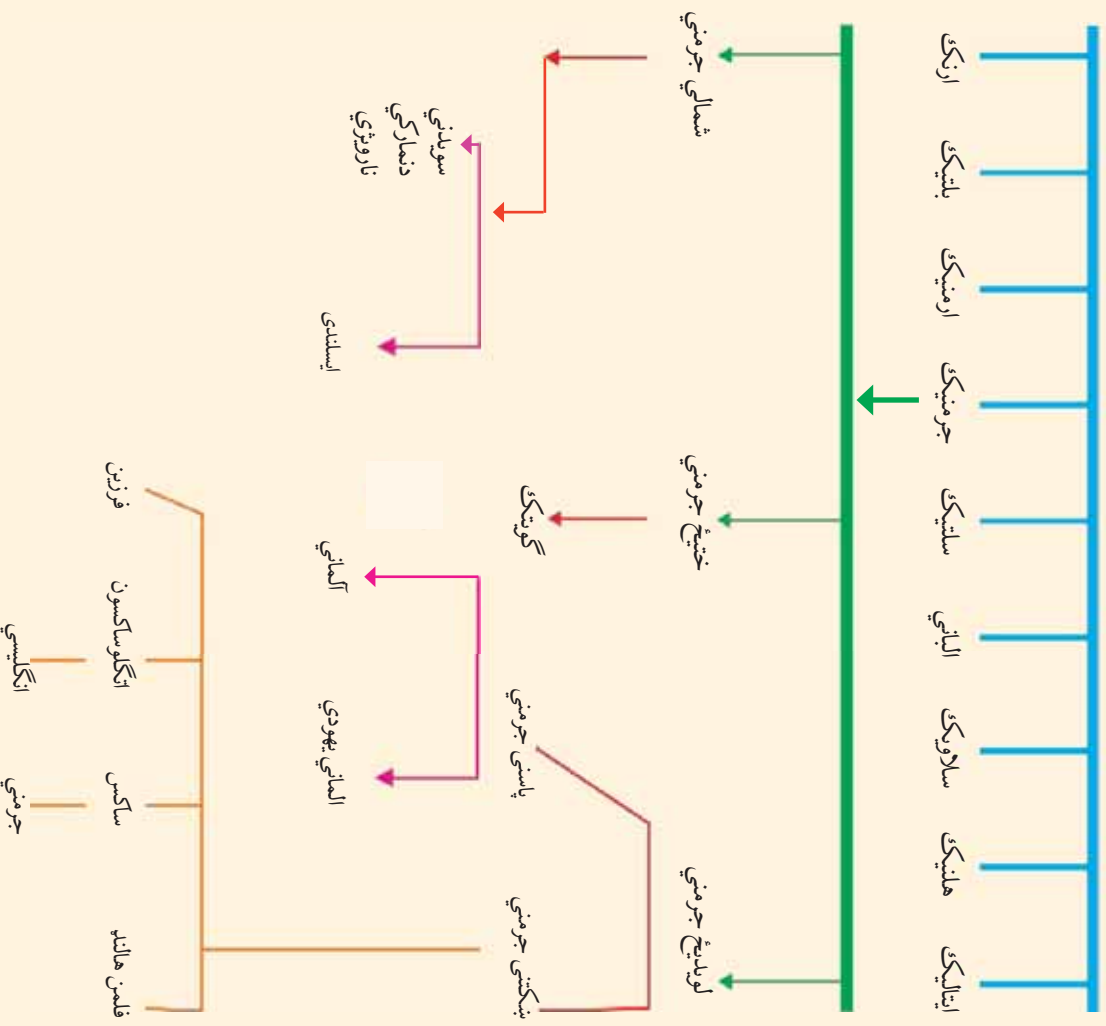
د يادني ورده چې انگليسي ژبه هم د جرمني د اوارو سيمو دخلکو د ژبې يوه څانگه ده چې د انگلو ساکسون Anglo Saxon د قبيلې د خلکو پراسطه په شپږ مه ميلادي پېړۍ کې انگلستان ته يو وړل شوه او وروسته د فرانسوي تورو سره گډه شوه. د انگلستان خلک او د ايرلينډ ديوي برخې خلک په هغې گډېږي.

په ټولګي کې د زده کړو فعالیت:

ټولګي دې په مناسبو ډلو وویشل شي او هره ډله دې د نقشې له مخې د جرمني ژبې سیمې په نښه کړي او د ډلې استازي دې هغه هیوادونه چې په هغې کې الماني ژبه ډېره مروج ده خپلو ټولو لګیوالو ته ور وپېژني.

د انډو اروپايي کورنۍ ژبې

پو پښتني:

لنډځواب ورکړئ

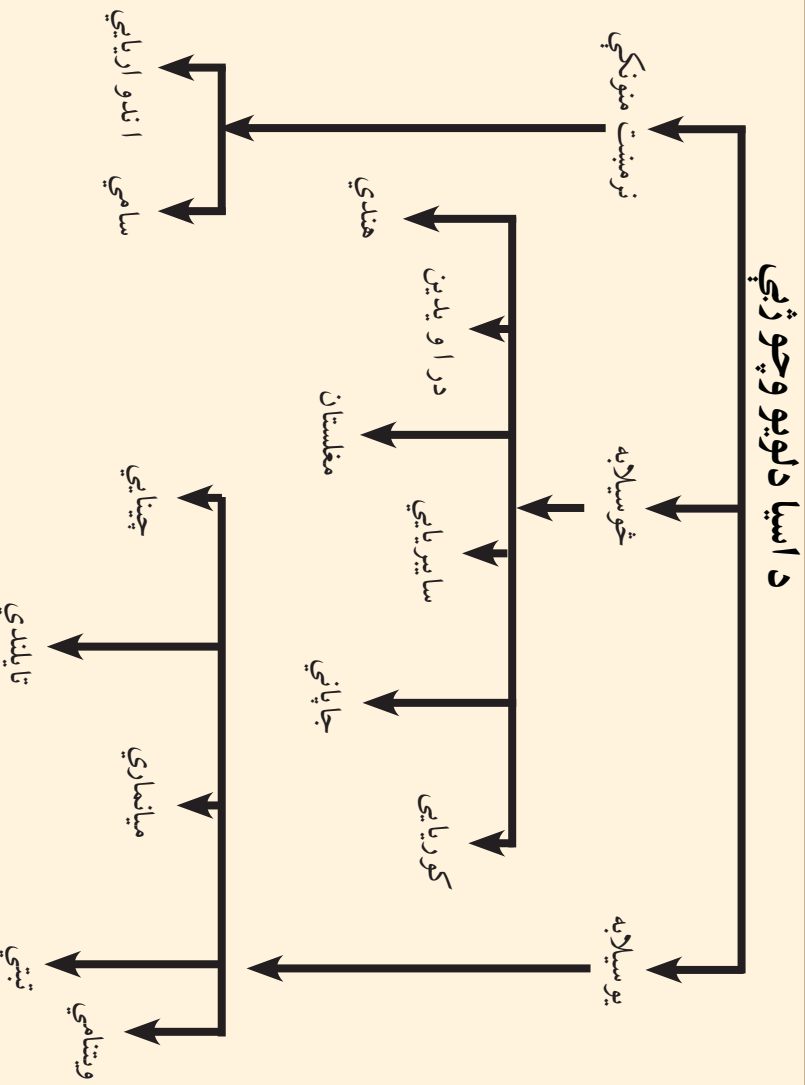
- ۱- د اروپا کومې ژبې د جرمني ژبې یوه برخه ده؟
- ۲- د جرمني ژبې څخه کومې ژبې را بیلې شوي دي؟
- ۳- د سکندزوي ټاپو وزې هغه ژبې چې جرمني رېښه لري نوم واخلي؟
- ۴- الماني ژبه د کومو هېوادونو رسمي ژبه ده؟

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

د اروپا د لويې و چې نقشه يې ليکنې رسمه کړئ. د ژبو د عمومي جدول په مرسته د جرمنيکي (لويديځ، ختيځ او شمالي جرمني) د هند او اروپايي ژبو د کورنۍ سيمې او ځانگې په بيلابيلو رنگونو رنگ کړئ او د جغرافيې د مضمون په راټولونکي ساعت کې يې خپلو ټولو لگيو لوسته وړاندې کړئ.

هـ- د چینایي، جاپاني او اندونزیایي ژبو په باره کې څه پوهیږئ؟

د (۱۳۷) مخ نقشه او چارټ ولولئ او ووايست چې چينايي ژبه له جاپاني څخه توبير لري؟

چينايي ماندرين ژبه لکه د ويتنامي (نامي)، تبتې، تایلندي او میانماری(برومي) ژبو په څیر د ژبپوهنې د اصطلاح له مخې یو هیچایي (یوسیلابه) ژبو دي. د دې ژبې کلمې جلا سیلابونه لري. دکلماتو صرف فیر لږ دهغو دتغیر سبب گرځي.

چينايي ژبه ډیره پخوانی او د پراخو ادبیاتو لرونکی ده. د دې ژبې الفبا څلور سوه توري لري او مصوره ده او څوسوه فرعي نښې هم لري. نو له همدې امله د هغې زده کړه سترزمنه ده او هر څوک هغه نه شي زده کولای او د ولس د بیسوادۍ سبب گرځیدلی وه. له همدې امله دهغې د اسانولو له پاره هڅې شوي دي. ددې ژبې ویونکي پخپلو منځو کې ژادې اړیکې لري او دشمبر له مخې د آسیا د لوېې وچې نیم نفوس جوړوي او دنفوذ ساحه یې د آسیا په ختیځ کې ده.

• په څو سیلابه ژبني ډله کې کوریایي، جاپاني، د سائیریا د خلکو زیاته برخه، منځني آسیا، د راویدي او هندي ژبې شاملې دي. چې په دې ژبني ډله کې د پسونډ او یتشوند ډوېرې پیچلي کلمې موجودې دي.

• هغه ژبې چې نرمښت منونکي دي د جلاصوانو تر سرليک لاندې مخکې معرفي شوي دي. انډونزیايي ژبه: چې د مالایي ژبې (د مالیزیا د هېواد د جنوبي برخې) څخه بېله شوي ده د انډونزیا د هېواد رسمي ژبه ده. په ۱۹۲۸ میلادي کال کې د ملي ژبې په توګه وټاکل شوه. د وخت په تیریدو د عربي، چيني، هالنډي، پرتګالي، سانسکرټي، تامیلي، فرانسوي او انګلیسي ژبې کلمې په دې ژبې کې شاملې شوي دي. دېلګې په توګه په دې ژبې کې تقریبا د هالنډي ژبې ۷۰۰۰ کلمې شته دي.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دي په مناسبو ډلو وویشل شي. د ژبو د کورنۍ نقشه دي په (۱۳۷) مخ کې په غور ولولي او بیا وروسته دي د زېږو ستو خلکو ژبې د هغو د اړونده هېوادونو سره یو د بل په مرسته وټاکي ښوونکي دي د فعالیت پایله د خپلو معلومانو سره را ټول کړي

پوښتي:

لنډ ځواب ورکړئ

- ۱- د ماندرین چينايي ژبې ځانګړتياوې و وياست.
- ۲- آسيایي يو سيلابه ژبې کومې دي؟
سم ځواب انتخاب کړئ
- ۱- چينايي ژبه په کومه کورنۍ پورې اړه لري:
الف: يو سيلابه ب: څو سيلابه ج: نرمښت منونکي د: ټول ځوابونه سم دي

سم ځوابونه غوره کړئ.

- ۱- انډونزیايي ژبه له مالایي ژبې څخه بېله شوې ده.
- ۲- ماندرین چينايي ژبه ۴۰۰ توري او څوسوه نښې لري؟
- ۳- د ويتنامي، تبتي، تایلنډي او برمايي ژبې څو سيلابه ژبې دي؟

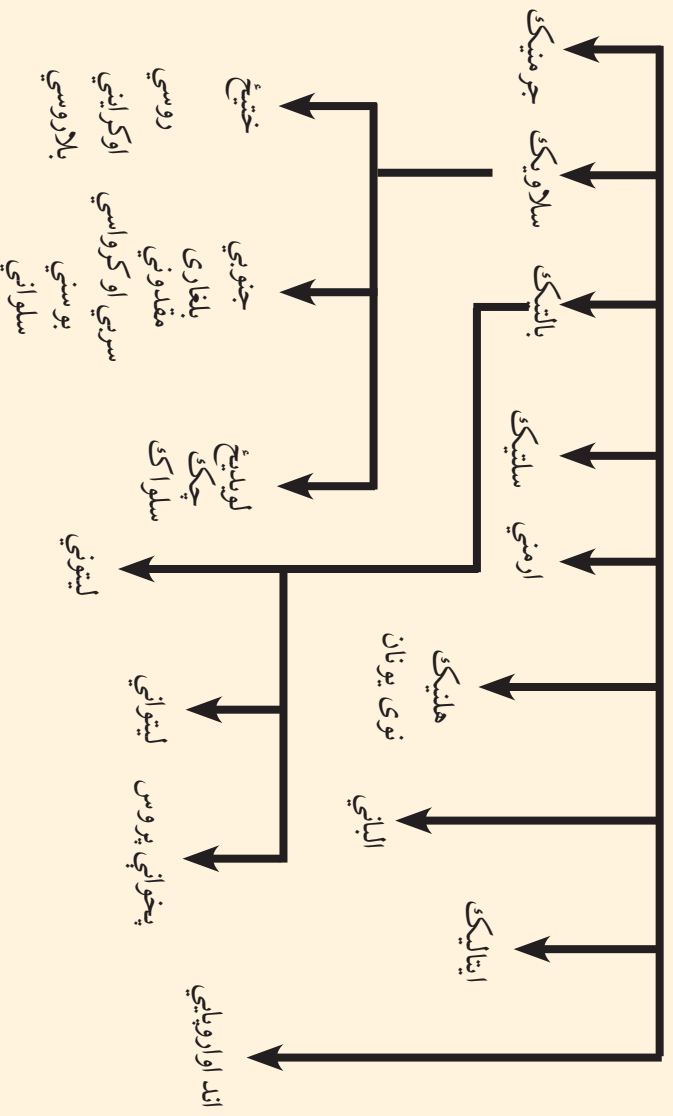
له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د آسیا د لرینې وچې نقشه یې لیکني رسم کړئ او یو سیلابه او څوسیلابه ژبې په جلا رنگونو رنگ کړئ او په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولو لګیوالو ته وړاندې کړئ.

و- د بالټیک- لیتواني او سلاوي ژبې

دهندو اروپايي ژبو کورنۍ

د (۱۳۷) مخ نقشه او پورتنی گراف په غور ولولئ او ووايست چې سلاوي ژبه په کومه ژبنۍ کورنۍ پورې تړلې او کومې څانگې لري؟

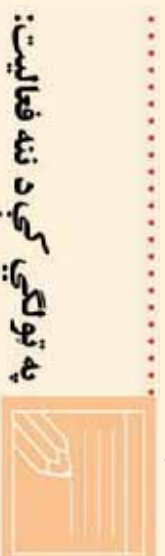
سلاوي ژبه د هندو اروپايي ژبو له څانگو څخه ده چې په ختيځه اروپا او د بالکان په نورو سلاوي هېوادونو کې مروجه ده.

د مسيحيت د لومړۍ پيړۍ پيل کې بالټيکي او سلاوي قبيلو د ختيځې اروپا لويه برخه نيولې وه، چې په لويديځ کې يې د جرمني قبيلې او په جنوب کې يې اريايي قبيلو استوگنه درلوده د پنځمې پيړۍ څخه وروسته سلاويانو د خپل نفوذ سيمه په بېلابېلو خواوو کې پراخه کړه او اس سلاوي ژبې د ختيځې اروپا په پراخه ساحه کې رواج لري.

سلاوي ژبه زياتې محلي لهجې لري چې ډېره مهمه يې روسي ژبه ده، چې دسايبريا په ټايگا، د ترانس سايبريا د اوسپنې کرښې په دواړه اړخونو، آذربايجان او اوکراين کې مروجه ده.

سلاوي ژبه په څو محلي لهجو هم ويشل کېږي، چې د هنگري او بالکان يوڅه خلک او همدا رنگه چکيان، سلواکيان، پولنډيان، سربيان، بوسنيان، کرواټيان، بلغاربان او دمقدوني خلک په هغې خبرې کوي.

دبالتیک دسمندرگی د سواحلو د خلکو ژبه د سلاوي له ژبي سره ورته والی لري او لیتوانیایي ژبه هم د سلاوي ژبي د کورنۍ څانگه گڼل کیږي.

په ټولگي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي په مناسبو ډلو وویشئ چې د سلاوي ژبي د غوره څانگو په باره کې پخپلو منځو کې بحث وکړي او د بحث پایله دې خپلو ټولو لگړو ته وړاندې کړي. ښوونکی دې بحث موضوع را ټوله او له خپلو معلوماتو سره یو ځای دې ټولگي ته وړاندې کړي.

پوښتني:

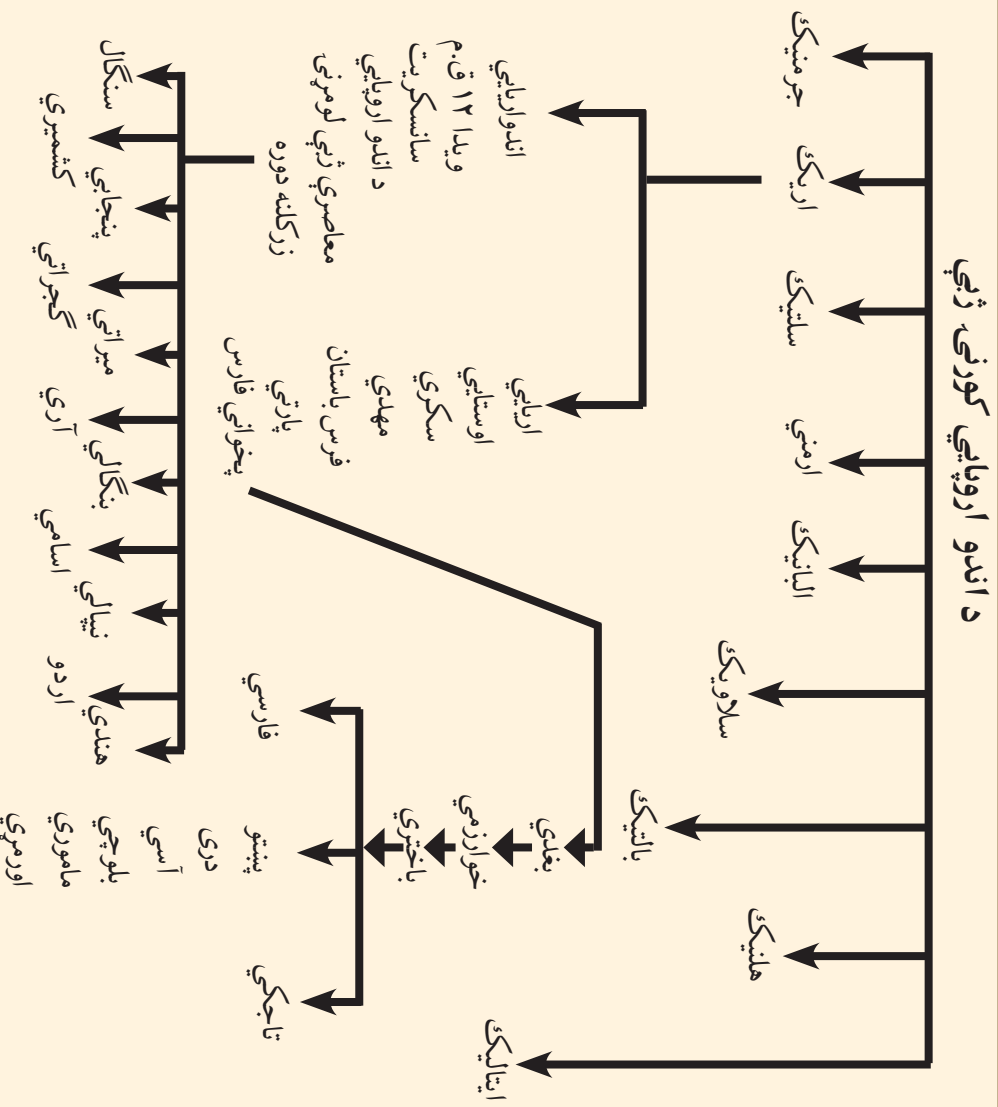
لنډ ځواب ورکړئ

- ۱- سلاوي ژبه د کومې ژبې لویې کورنۍ څانگه گڼل کیږي؟
- ۲- سلاوي ژبه د اروپا په کومه برخه کې زیات وینونکي لري؟
- ۳- دسلاوي ژبي مهمې څانگې معرفي کړئ.
- ۴- د بالتیک ژبه په کومو څانگو ویشل شوې ده؟
سم ځوابونو په نښه کړئ
- ۱- سلاوي ژبه د انډو اروپایي ژبو څانگه ده ( )
- ۲- سلاوي ژبه زياتره په ختيځه اروپا او د بالکان په نورو هېوادونو کې مروج ده؟ ( )
- ۳- د سلاوي ژبي مهمه څانگه روسي ژبه ده ( )

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

د اروپا نقشه یې لیکنې رسم کړئ او د سلاوي ژبي د نفوذ سیمه په یوزنگ په نښه کړئ او د جغرافیې د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولو لگړو ته وړاندې کړئ.

ز-هندي او اردو ژبي

د (۱۳۷) مخ نقشه او پورتنی جدول په غور ولولئ او ووايست چې د اردو ژبه د کومې ژبې ډلې پورې اړه لري.

هندي ژبه د هند اصلي او رسمي ژبه ده. اردو د پاکستان او بنگالي د بنگله ديش اصلي او رسمي ژبي دي.

اردو په تاريخي لحاظ د سانسکریت څخه مشتق شوي ده له فارسي سره گډه شوي او له هغې څخه يوه نوي ژبه د اردو په نوم جوړه شوي ده. په پاڼي کې ډيپلايلو لاملونو له مخې د پاکستان، بنگله ديش او هند د يوې برخې گډه ژبه گڼل کېږي. دغه ژبه د شاه جهان د حکومت په دوره کې ۱۶۲۷-۱۶۸۵ ميلادي کال پورې (په هند کې د تيموريانو دکورنۍ بنسټ ايښودونکي د ظهرالدين بابر لمسی چې دهند د مغلانو په نوم هم يادېږي) د اردو ژبي په نوم ونومول شوه.

د اردو ژبه د پخواني فارسي، ترکي او هندي ژبو څخه جوړه شوې ده. لومړني بنسټونه يې په هند کې د مسلمانانو فاتحينو په راتلو سره ايښودل شوي دي. څرنگه چې دسلطان محمود غزنوي او د هغه د زوی د سلطان مسعود د حکومتونو په دوره کې هند يانو ته د غزنيانو په دربار کې لورې شوې وړکړل شوي وي. په هند کې د غزنيانو د دربار ژبه هم فارسي (دري) او د هند مسلمانو حاکمانو په همدې ژبې خبرې کولې. نو له همدې امله دري ژبې اغيزې په اردو ژبه کې را منځته شوې. د اردو اصطلاح ترکي ده او معنایې عسکر او د عسکرو قرارگاه ده.

څرنگه چې ترکي، فارس او هندو عسکر په يوه عسکري غونډه ځای کې يو ځای وو، نو د اردو ژبه له دريو ژبو ترکي، دري او هندي څخه جوړه شوه او د اردو په ژبه ياده شوه، چې وروسته د انگليسانو د څو پېړيو د واکمنۍ په واسطه انگليسي اصطلاحات پرې هم وزيات شول.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کونکي په دوه نوري ډلو ورشي هره ډله دې د اردو ژبې په تاريخچه پخپلو منځو کې بحث وکړي او د بحث موضوع دې خپلوتو لگيو لو ته وړاندې کړي. د مضمون ټيرونکي دې د بحث موضوع را ټوله کړي او لاس ته راغلي معلومات دې له زده کونکو سره شريک کړي.

پوښتي:

لنډ ځواب ورکړئ

- ۱- د انډو اريايي معاصرې ژبې کومې دي؟
- ۲- د اردو ژبه ولې په دې نوم يادېږي؟
لاندې جملې بشپړې کړئ.
- ۱- د اردو ژبه د.....، ..... د حکومت په دوره کې د اردو په نوم ياده شوه.
- ۲- د اردو ژبه له.....، ..... څخه جوړه شوې ده.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

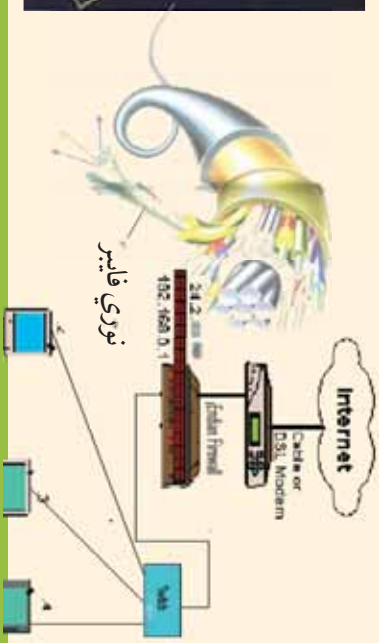

زده کونکي دې د جنوب ختيځې آسيا نقشه يې ليکنې رسم کړي او اردو ژبې هيوادونه دې په جلا رنگ، رنگ کړي او د جغرافيې د مضمون په راتلونکي ساعت کې دې په ټولگي کې زده کونکو ته وړاندې کړي.

اووم څپرکی

څلور څلوېښتم لوست

۱-۷ اړیکي او نړیواله کېدنه Globalization

آیا د نړیوال کېدو له موضوع سره آشنایی؟

هغه پرمختګونه چې د پوهنې په بیلابیلو برخو کې رامنځته شوي.

لکه مخابرات، په تیره بیا هغه معلومات چې د مصنوعي سپوږمکيو، رادار او انټرنېټ او داسې نورو څخه لاس ته راځي، نړۍ يې له پخوا څخه ډیره نژدې کړې ده دهېوادونو ترمنځ اړیکي يې ټينګې کړي دي. له ليرې څخه معلومونو Remote sensing په سوداګرۍ، صنعت، ترانسپورت (ځمکنۍ، هوايي اوسمنډرۍ)، فرهنگ او د هېوادونو او له يوې سيمې څخه بلې سيمې ته د مالونو او کاليو په لېږدولو کې آسانتيا را منځته کړې ده. نو همدې ټولو مسائلو نړیوال کېدنه، په تیره بیا په جغرافیه کې الکترونیکي مخابراتو او د مصنوعي سپوږمکيو اړیکو خپل حقيقي اړخ غوره کړی دی. د یادوني وړ آسانتياوې يې د جغرافيه په بیلابیلو برخو کې برابر کړې دي او په دې اساس يې نړۍ په یوه لوړ مقیاس د انسانانو ګډوګور جوړ کړ دساینس او ټکنالوژۍ د پرمختګ، فضا ته د انسان سفر، فضايي تم ځایونو شتون او مصنوعي سپوږمکيو لېږل دځمکې شاوخوا ته انسان وکولای شول چې د هغو په مرسته په بیلابیلو برخو کې اړیکي یوله بل سره نژدې کړي. دمثال په ډول د مصنوعي سپوږمکيو په مرسته انسان کولای شي له کابل څخه نیویارک، کاناډا او دنړۍ نورو لېږیو سیمو ته، له مکاني واټن سره سره په ډیر لږ وخت کې تماس ونیسي. په دې سربېره په سوداګرۍ، بانکي چارو، د اسعارو تبادلي او راکړې ورکړې، فرهنگي او ترانسپورتي چارو او نظامي چارو کې دنړۍ ټولې سيمې د معلوماتو د پوښښ لاندې راولي. نو زماني او مکاني واټن د تماس لپاره نژدې شوي دي، چې د نړیوالوېب Globalization مفهوم افاده کوي

د اړیکو پرمختګونه یا Telecommunication لکه پرمختللي رادار، تېلفونونه، موبایل، انټرنېټ، فېکس او د نړۍ د سپوږمکيو سیستمونه د نړۍ هېوادونه یو بل ته نژدې کړي او هغه واټن چې دنړۍ د هېوادونو ترمنځ موجود و، له منځه لاړ.

د ارتباطي او اطلاعاتي وسیلو چټکه وده لکه فېکس، کمپیوتر، انټرنېټ، تېلفون، ټلویزیون او داسې نورو د هېوادونو د نژدې کولو لپاره زمینه برابره کړې ده د مثال په ډول که چېرې د وادراتي مالونو واردوونکي وغواړي له جاپان څخه زیات سوداګریز مالونه او کالي نیویارک او دوی ته وارد کړي. واردوونکي د انټرنېټ

په مرسته د ارزندو و کمپنیو څخه د مالونو دلبر دول غوښتنه کوي. په لومړي پړاو کې فرمایش اخیستل کېږي او وروسته صادر وونکي کمپنۍ د مالونو بیه، کرایه او د مالونو بیمه کولو اطلاع ورکوي. واروونکي د الکترونیکي اویز په واسطه د مالونو بیه د انټرنېټ په واسطه مقابل لوري بانکي حساب ته استوي. او وخت پر وخت د انتقالاتي وسایلو خط السیر د مصنوعي سپور، مکيو، انټرنېټ، موبایل په واسطه کنټرولېږي، ترڅو چې مالونه اخیستونکي ته ورسېږي. دغه انتقالاتي پروسه د نوري فایبر یا الکترونیکي اسانتیا و په مرسته اسانه شوي ده او د زرگونو کیلو مترو واټن په یوه دقیقه کې تنظیموي. دغه په نړۍ کې د ارتباطي مسایلو دنړیوالتوب گټه ده.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

ګران زده کوونکي په دريو ډلو له ویشلو څخه وروسته دنړۍ د دريو مهمو وسیلو لکه راديو، تلویزیون او تیلیفون په باره کې بحث وکړي او دبحث پایله دي د ډلې استازي خپل ټول لګیوا لو ته بیان کړي او ښوونکي دی له خپل معلومات سره د فعالیت نتیجه را ټوله کړي.

پوښتنې:

له څلور ځوابونو څخه سم ځواب غوره کړئ

- ۱- ګلوبالایزیشن عبارت دی له:
الف: اړیکې   ب: نړیوالتوب   ج: سیاسي نظام   د: د اړیکو نشتوالی
- ۲- تیلیفون دلاڼدي موضوعاتو لپاره کارول کېږي:
الف: د کالیو تبادلې   ب: د سوداګریزو کالیو تسلیمول   ج: د موسسو او افرادو ترمنځ د اړیکو تامینول   د: هېڅ یو سم نه دی
- ۳- جمله بشپړ کړئ:
انټرنېټ په نړۍ کې   ښه وسیله ده.
لاندې ځواب ووايست:
- ۴- د عصري پرمختللو ارتباطي وسایلو نومونه واخلئ:

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

ارتباطي وسایل کوم مفهوم افاده کوي او ارزښت یې په کومه برخه کې دی؟ مهریاني وکړئ هغه په کتابچو کې ولیکئ او دجغرافي په راتلونکي ساعت کې یې شرح کړئ.

د اړیکو د غوره وسیلو ډولونه:

د اړیکو څو ډوله وسيلې بهترې؟

د پیغام په انتقال کې د جغرافیایي حقایقو موندل، د نورو علومو په څیر، د اړیکو د وسیلو پورې اړه لري. نوله همدې امله د اړیکو د وسیلو غوره ډولونو زده کړه د جغرافیایي څانګې د زده کوونکو لپاره حتمي او اړین کار دی. په تیره بیا د نن ورځې څېړنې د لمریز نظام، مصنوعي سپوږمکیو او د هغه تڅولاتو او د حقایقو د موندلو په هکله لکه کانزونه، کریز زیانونه او داسې نور او همدا رنگه نوي پرمختګونه د کایناتو او دسیارو په هکله د حقایقو موندل او د هغو اړیکې له ځمکې سره هغه اړینې مسألې دي چې د مخابراتي وسیلو پواسطه سرته رسېږي.

انسانانو د ژوندانه له لومړیو وختونو څخه په ځمکه کې له اشارو، نینو او ساده وسیلو څخه ګټه اخیستله. همدا رنگه ډول (دهل) او نغاړه به یې وهله او بیا وروسته یې له اهلي حیواناتو څخه ګټه اخیستله او په پای کې له موټر، سیم لرونکي تېلفون موندلوګ او بې سیم تېلفون، رادیو، تلویزیون، انټرنېټ او رادار څخه یې ګټه اخیستله.

ډیجیټل تېلفون او موندلوګ څخه ګټه اخیستنه په اوسني وخت کې مخابراتي ستونزې حل کړې او یوله بل سره یې اړیکې ټینګې کړې.

په هوائوردی، سمندري ترانسپورټ او د حمل وقل په ډیرو نورو برخه کې بنسټیز تغیرات رامنځته کړي. لوی بدلونونه په تیره بیاله دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته اختراعګانې چټکې شوي. ډله ییزې اړیکې (مېلپا) په اروپا او امریکا کې د اړیکو معاصرې دستګاوې جوړې شوي.

د ارتباطي وسیلې په توګه د رادیو را منځته کېدلو، وکولای شول چې انسانان یوله بل سره تړدې کړي او د رادیو منځنۍ، لنډې، اوږدې او FM څپې لېرې واټنونه د څو د څیر ولو پواسطه تړدې کړي. دسوداګریز و مالونو اخبار خپرول، د تولیدي، صنعتي او تخنیکي مالونو اعلانول، ورځپاڼې، تلویزیون، انټرنېټ سپوږمکۍ د اړیکو ډېرې لویې وسیلې شمېرل شوي، چې په جغرافیایي څېړنو کې ورڅخه زیاته ګټه اخیستل کېږي. د ګوګل Google د انټرنېټ سايټ کې هغه پروګرام چې د (PC Glob) یا د نړۍ د اطلس په نوم یادېږي، ځای پر ځای شوی دی چې اقتصادي او فزیکي، اوبو او هوا او داسې نورو په

باره کې معلومات انسان ته ورکوي. فضايي او کیهاني سفرونه او د مصنوعي سپوږمکیو او ځمکې تر منځ د اړیکو ټینګول په پرمختللي ډول بدل شوي دي او معاصرې کیهاني څېړنې وکولای شول چې د طبیعت د ځینو رازونو په پېژندلو او کشفولو کې له انسان سره په ډیره ښه طریقه مرسته وکړي. په مصنوعي سپوږمیکو کې د پرمختللو کمرو وصول د ځمکې د کرې او سمندرو په باره کې د ځینو حقیقتونو د روښانه کولو سبب شوي دي او نوي موضوعګانې یې دځنګلونو، کانونو، سمندرونو او د ژوندانه د چاپېریال په هکله سپړلي دي.

د انسان د ژوندانه په ټوله موده کې د اړیکو عمده وسیلو پر مختګ کړی دی چې لاندې برخې لري:

- ۱- لومړنۍ وسیلې: لکه الوتوونکي (هدهد او کوترې) او اهلي حیوانات لکه آس، اوبن، خر، قاطر.
- ۲- عصري وسیلې: لکه د مېلېا د اړیکو وسیلې (رادیو چې منځنۍ، لنډې، اوږدې او FM څپې لري)، تلوېزیون، موبایل، کمپیوتر، انټرنېټ، مصنوعي سپوږمۍ چې پاس ورڅخه یادونه وشوه.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي په بیلو ډلو وویشئ، چې د اړیکو د وسیلو نومونه واخلي او د سپوږمکیو نقش دفضا او ځمکې په نورو کشفیاتو کې بیان کړي.

پوښتي:

سم ځواب وټاکئ:

۱- مېلېا عبارت دی له:

الف: اخبار   ب: ډله ییزې اړیکې   ج: رادیو   د: هېڅ یو

۲ - د سپوږمکیو څخه د جغرافیه په کومو مسالو کې ګټه اخیستل کېږي؟

۳- د اړیکو اصلي وسایل _____، _____، او _____، احتو کوي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

ګرانو زده کوونکو د ټیلي کمونیکیشن په باره کې لنډه معلومات ورکړئ او له موبایل څخه ګټه اخیستنه پخپلو کتابچو کې ولیکئ او د جغرافیه د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې ټولګي ته وړاندې کړئ.

الف: پُست Post په نړۍ کې.

ايا د پُست په باره کې معلومات لرئ؟

له ډيرې پخوا زمانې راهيسې په نړۍ کې پُستې شتون در لوده، چې نوموړي فعاليتونه په چين، مصر، يونان او د پخواني روم په امپراتورۍ کې له حيواناتو او الوتو نځو څخه په گټه اخيسته ليکونه او پيغامونه انتقاليدل. کله چې په اقتصاد کې مختلف شغولونه منځته راغلل نو د پُستي خدمتونو په واسطه يې خپلې اړتياوې يې د اړيکو په برخه کې پوره کولې. په هغه وخت کې پُستي تشکيلات نيم دولتي وو، چې دغه حالت د منځنيو پېړيو ترنيمایي پورې دوام وکړ. خودغه کار ورو ورو تغير موند. کله چې غوښتنې زياتې شوې، پُست غوره پرمختگ وکړ.

همدا رنگه د اوميانو او عباسيانو د امپراطورۍ په دوره کې د پُستي سيستم څخه گټه اخيستل کيده او هغه يې د ښارونو او هېوادونو د امنيت لپاره ډيره ښه وسيله گڼله. د هارون الرشيد په زمانه کې خالد برمکي د امپراطورۍ د پُستي متصدي په توگه مقرر شو چه د البريد په نوم ياديد.

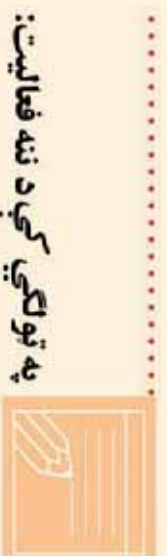
د چاپ د ماشين اختراع او په بيلابيلو هېوادونو کې د ليک لوست او لومړنيو زده کړو زياتيدل، دنورو لويو وچو کشفيدل، د حمل و نقل د وسيلو زياتوالي دنگ او راټگ لپاره اسانتياوې او دهغو تر منځه يې اړيکې زياتې کړې چې په پای کې په اړيکو کې وده زياته شوه.

په شپاړسمې ميلادي پېړۍ کې پُست د هېوادونو له سرحدونو څخه بهر شو او د فرانسوا تاګسي په همت لومړي ځل لپاره پُستي خدمتونه رامنځته شول او په اروپاکې څو هېوادونه د پُستي موادو چې يوازې ليکونه يې احتواکول، په تبادلې لاس پورې کړ.

په ۱۸ مې پېړۍ کې پُستي ساحه پراخه شوه او وېې کولای شول چې د اړيکو د يوې باوري وسيلې په توگه خلکو ته وسپارل شوه. هېوادونو خپل منځي د پُستي تبادلې لپاره دوه اړخيزې سراسرې موافقتنامې لاسليک کړې. دبخار د بېړيو اختراع او د اوسپنې کرښې د منځته راتلو سره پُستي فعاليتونه چټک شول. نړيواله پُستي راکړه ورکړه د وخت د حمل و نقل له وسيلو څخه گټه اخيسته، د پُستي تشرېفاتو د ساده کولو او د اجرتونو په باره کې د يوډول توب له را منځته کېدلو پرته ممکن نه وه. نوله همدې امله راولانډ هل انگليسي Mr Rawland Hill په ۱۸۴۰ ميلادي کال کې ترڅنامه او د هيواد د سرحداتو په دننه کې يوښې پُستي ټکټونه رواج کړل.

لومړي ځل د نړۍ د پُستي اتحاديه د ټولرمتمدنو هېوادونو ترمنځ په ۱۸۶۸ ميلادي کال کې د المان د هيواد د پُست د ادارې دکارکونکي هانري پراسطه طرحه شوه او خپل دولت ته يې

ورائيز وڪر چي په پورتنی طرحه په يو ه کنفرانس کې چي د دولتونو استازي په کي گاون ولري بحث وشي، وروسته د ۱۸۷۴ ميلادي کال د ستمبر په ۱۵ نيټه د ۲۱ غړو هيوادونو ترمنځ د کنفرانس په پايله کې پرېکه چي د برن د معاهدي په نوم يادېږي لاسليک شوه، نوموړي پرېکه په حقيقت کې دېستي د اتحاديې بنسټ گڼل کېږي. کله چه د پست دصموهې اتحاديې سره ډېر شمېر هيوادونه يو ځای شول د پست د جهاني اتحاديې په نوم ونومول شوه چه په ۱۹۹۶ م کال کې يې دغړو شمېر ۱۸۹ هيوادونو ته ورسېد.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي او هر ه ډله دې دپست د اسانتيا و و په باره کې بحث وکړي او د خپل بحث پايلې دې منظمي کړي او تنظيم شوي معلومات دې په ټولگي کې وړاندې کړي

پوښتني:

لنډ څواب ورکړئ:

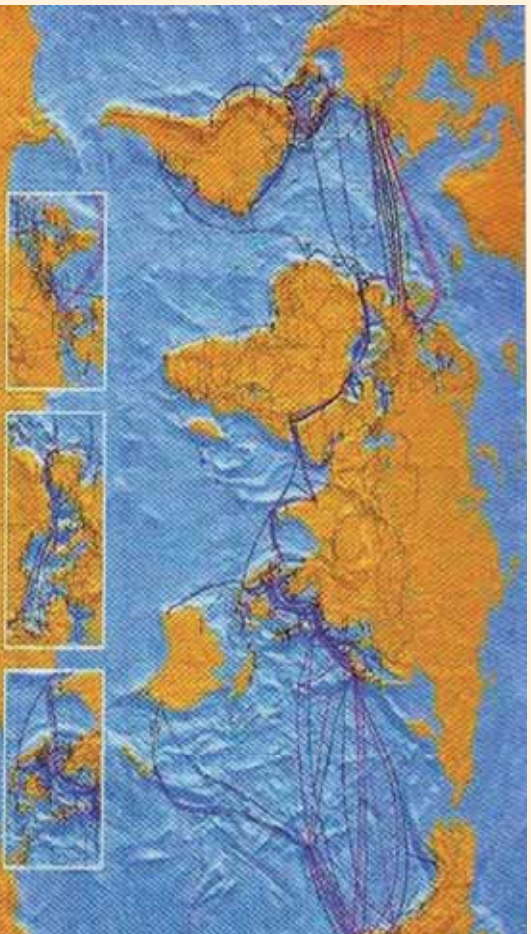
۱. فرانسوا تااکسي، څوک دی؟
- ۲- د بخار بېړيو او داوسپني کرښې اختراع په نړيوالې پستي کې کوم تحولات را منځته کړل؟ لاندې جملې بشپړې کړئ
۳. دنړۍ پستي اتحاديه د لومړي ځل لپاره د ټولو هيوادونو تر منځ په____ کال کې د ____ له خوا په سويس کې جوړه شوه.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د پستي رول د انسانانو په ژوند باندې تشریح کړئ، چي له يوه مخ څخه زيات نه وي.

ب: په نړۍ کې تېلېفون او موبایل موبایل Telephone and Mobil

د نړۍ په سطحه د الکاټل (Alcatel) د سمندر لاندې د کیبلونو نقشه.

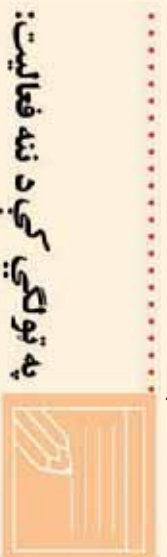
آیا کولای شئ د تېلېفون او موبایل پراسط مختلف پیغامونه خپل د نظر ورشخص ته ولیږئ.

په عصري ټکنالوژۍ کې تېلېفون Telephone او موبایل Mobil په ډله ییزو رسنیو کې د اړیکو ډیره مهمه برخه لري او له هغو څخه په جغرافیایي مسایلو کې د اړیکو د نیولو په برخه کې د یوې وسیلې په توګه ګټه اخیستل کېږي لکه: آب و هوا، زلزلې، اورلګیدنې، د سوداګریزو او اقتصادي معلوماتو په برخه کې... نو له همدې امله د تېلېفون او موبایل څخه ګټه اخیستنه په جغرافیایي موضوعګانو کې د ټولو زده کوونکو لپاره مهم او اړین دي. لکه چې مخکې ورڅخه یادونه وشوه، د لومړي ځل لپاره ګرام هام بل Graham Bell تېلېفون اختراع کړ، چې د انسانان په ژوند کې لوی قدم وو. وروسته یې سیمه تېلېفون اختراع شو، چې په ۱۸۹۷ میلادي کال کې لومړنی پیغام د ګلیمو مارکوني Guglielmo Marconi پواسطه له اروپا څخه د اطلس د سمندر څخه هغه خواته مخامخه شو. دغه آزمایش و بنودله چې د راډیوي څپو پواسطه د اړیکو نیول امکان لري، چې دغه عمل د شفاهي پیغام د لیږلو پیل دی، چې له یوه سړي څخه بل سړي ته د کوچني ماشین پواسطه استول کېږي. نولسمه پیړۍ د اړیکو او رسنیو په برخه کې د ډیرو اختراعاتو شاهده ده، چې یې سیمه اړیکې د ملګري هوانوردۍ او جوي څپونو په برخه کې مهم تغیرات را منځته کړي دي.

د دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته ډیږي او چټکۍ اختراعاتګانې را منځته شوي او عصري تېلېفونونو د زړو تېلېفونونو ځای ونیوه. ملګرو ملتونو په ۱۹۷۰ میلادي کال کې یې پرې مخامخې مرکز جوړ کړ. د ملګرو ملتونو نماینده (مک براید) لومړنی پیغام دپارس له یونسکو څخه د ټولې نړۍ هېوادونو ته خپور کړ. په ۱۹۴۷ میلادي کال کې د ترانسستور Transistor اختراع د نړۍ د مخامخاتو په برخه کې زیاتې اسانتیا وې رامنځته کړې. د Mobile Radio Communication د لنډې تاریخچې

څخه دا را څرگنديږي چې د مخابراتي د انفرادي خدماتو پروگرام په پوليز ژوندانه کې د اړيکو د زياتويز مستگوزو سبب شوی دی. د انفرادي مخابراتي له تخنيک څخه گټه اخيسته چې په ۱۹۶۰ ميلادي کال ۶۲ سلنه وه په ۱۹۷۰ ميلادي کال کې ۷۲ سلني ته زياته شوه. اوس د شخصي مخابراتي خدمات (Personal Communication service) (PCS) په چټکۍ مخ په زياتيدو دی.

بي سيمه تېلفون چې لامين نوم يې سيلولر Cellular دی، هغه ډول پرمختللي تېلفون ته ويل کيږي چې د دوه تنو تر منځ اړيکي ټينگوي او هرځای ته د انتقال وړ وي. د سيلولر کلمه Cells يا حجروي له کلمې څخه اخيستل شوي ده، چې د موخو له مخې لويه يا کوچنۍ ساحه د موبایل دپوشن لاندې راولي. چې دغه کار د موبایل د کمپني په ظرفيت پورې اړه لري او ټاکلې ساحه د پوشن لاندې راولي. موبایل مخابراتي محرميت هم لري چې هره کمپني په هر هېواد کې ځانگړی نمبر هم لري چې د کور د نمبر د دايروول پرته اړيکي نيول نا شوني دي.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

د لومړي ځل لپاره تېلفون دکوم مخنځ پراسطه رامنځته شو او په انسانانو کې دکومو تحولاتو لامل شو؟ مهرباني وکړئ په دې برخه کې خپل معلومات يوله بل سره شريک کړئ.

پوښتني:

- ۱- د تېلفون مخنځ له لاندنيو مخترعينو څخه کوم يودی؟
الف: گراهامبل ب: انتوني ج: ماريا د: گگليمومارکوني
- ۲- سيلولر عبارت دی له:
الف: يو ډول پرمختللي تېلفون دی چې د دوو کسانو تر منځ اړيکي ټينگوي ب: انترنيټي ساحه ده ج: د انالاگ تېلفون ساحه ده د: هيڅ يو
- ۳- ځواب په نښه کړئ
۳- ملگرو ملتونو په ۱۹۷۰م کال کې له تراو پرته مخابراتي مرکز جوړ کړ.
- ۴- ترانزيستور په نړۍ کې زياتې مخابراتي اسانتياوې منځته راوړي.
لنډځواب ورکړئ
۵- PCS اصطلاح تشریح کړئ

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

له مېايل څخه گټه اخيسته په خپلو کتابچو کې وليکئ او د جغرافي له ساعت کې يې په ټولگي کې بيان کړئ.

ج- فکس FAX په نړۍ کې

د فکس ماشین په جغرافیایي موضوعگانو کې څه مهم نقش لري؟

د جغرافیې په ټولو څانگو کې یو له مهمو اړتیاوو څخه یوه له فکس څخه گټه اخیستنه ده چې دهغې یو اسطه پیغامونه لېږي او نژدې سیمو ته استول کېږي. له فکس څخه گټې اخیستنې د اړتیاوږ حقیقتونو دهمستند کولو لپاره په جغرافي په نورو برخو کې ډېرې آسانتیاوې رامنځته کړي دي، لکه صنعت، سوداگری، تولیدي وسایل، صادرات، واردات او داسې نور.

فکس نوی تکنالوژي ده چې په ۱۹۲۴ میلادي کال کې چې د ریچارد زنجر 'Rechar H Ringer' پواسطه اختراع شو او لومړنی پیغام یې له نیویارک څخه لندن ته واستوه.

په ۱۹۷۰ میلادي کال کې د ماشین په جوړښت او اجزاو کې دسمون لپاره بدلونونه رامنځته شول.

فکس د لیکلي پیغام د انتقال وسیله ده، چې د کاغذپر مخ لیکلي پیغامونه او گڼاړشونه دي ماشین ته ننه باسي او په څو ثانیو کې ټاکلي ځای ته رسېږي.

فکس میخانیکي وسیله ده چې دهغې یو اسطه اطلاعات او اسناد په لیکلي ډول د یوه سند په توگه انتقالېږي.

د فکس د ماشین له اختراع څخه وروسته تجارتی او صنعتی اسانتیاوې رامنځته شوي. د فکس د ماشین په مرسته حقایق ثبتیږي، سوداگریز فرمایشو اخلی اسناد لېږدول کېږي، صادراتي او وارداتي اقلام او رسمي او شخصي اسناد استول کېږي فکس نه یوازې په سوداگریزو او صنعتي موضوعاتو کې په کار وړل کېږي. بلکې په مصنوعي سپوږمکيو کې هم ورڅخه کار اخېستل کېږي. محرم اسناد او نوي کشفیات له ځمکې څخه فضايه او له فضا څخه ځمکې ته لېږل کېږي. نوله همدې امله فکس له ډله ییزو رسنیو څخه دی چې د هغه پواسطه شخصي او رسمي پیغامونه، سوداگریز، حقوقي او صنعتي معاملات او داسې نور په لنډ وخت کې لیرې او نژدې سیمو ته سملاسي استول کېږي.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دي په څو ډلو ووېشل شي او هر ډله دي د فکس د کار په څرنگوالي، فعالیت او اهمیت باندې د ژوندانه په بېلابېلو برخو کې کار وکړي. دهرې ډلې استازی دي د خپل بحث پایله په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتي:

لنډ ځواب ورکړئ:

- ۱- فکس څه شي دی؟
- ۲- له فکس څخه دگټې اخېستې ځایونه په نښه کړئ. سمس ځواب خوره کړئ.
- ۴- د فکس پواسطه لاندې مهم مفاهیم استول کېږي. الف: جغرافیایي ب: صنعتي ج: صادراتي او وارداتي د: ټول سم دي.

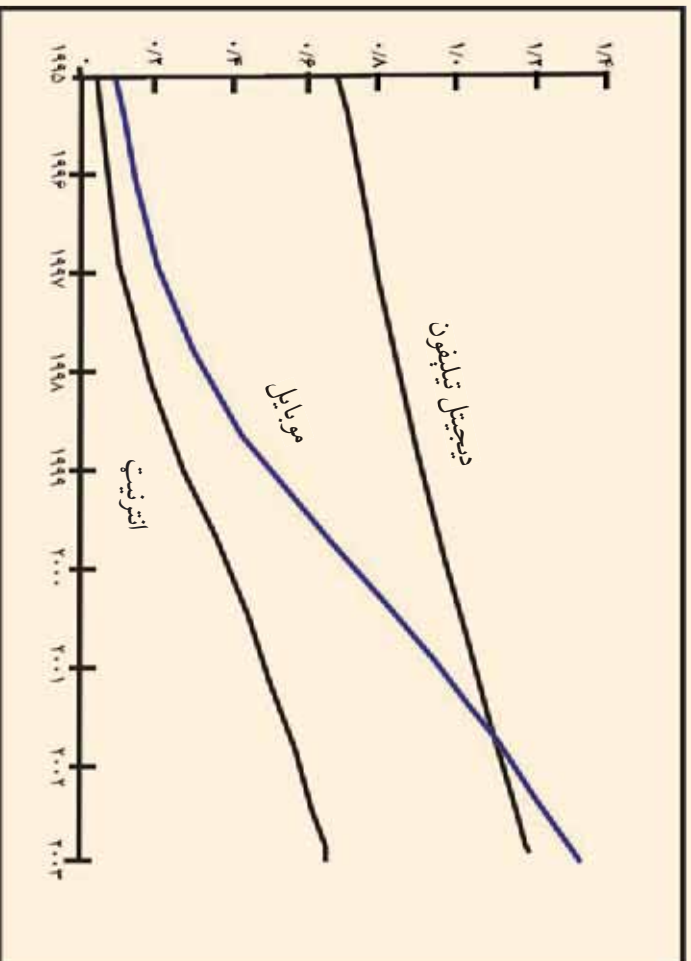
له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دي د فکس د اسانتیاوو په باب لنډه مقاله ولیکي او د امکان په صورت کې دي په ټولګي وړاندې کړي.

د- انټرنېټ او ایمیل mail Internet and E.

له انټرنېټ او ایمیل څخه څرنگه گټه اخیستل کېږي؟

په نړۍ کې اېډېکو او څېړنېاو ته د لاس رسي نسبت

د مخابراتو ډېره نوي وسيله انټرنېټ او ایمیل دی، چې په جغرافيې او نورو علومو او د ژوندانه په نورو برخو کې ځانگړې دندې سرته رسوي. جغرافيه پوهان د څېړنو په ټولو مرکزونو کې د پيغامونو د انتقال لپاره له دواړو وسيلو څخه گټه اخلي له ټولو مهمه څيره داده چې د پيغامونو اخیستل او په ځانگړي او محرمانه ډول د هغې لېږل، په هره اندازه چې و خوارو، په لاس وخت کې سرته رسيږي. له دواړو وسيلو څخه گټه اخیستنه په ټولو دولتي سوداگريزو مؤسسو او شخصي ډول سرته رسيږي.

کمپيوټر د نولسمې پېړۍ په نيمايي کې په کار پيل وکړ. له ۱۹۴۴ - ۱۹۵۱ ميلادي کلونو کې يې زياته وده وکړه. کله چې ويليم شاگلي ډيجيټل Digital ماشين کشف کړ، کمپيوټر نوره هم وده وکړه. انټرنېټ د کمپيوټر ځانگړې پروگرام دی، چې د يوې بېلې شبکې په واسطه د کمپيوټر سره نېټول کېږي او بيل بيل پروگرامونه لري. چې نه يوازې پيغامونه انتقالوي. بلکې تصويرونه، علمي متنونه او نور ټولنيز، سوداگريز،

سیاسي ۰۰۰ او داسې نور د کمپیوتر له لارې د انټرنټ پواسطه د پام وړ شخص ته رسوي. هر څوک او هره موسسه کولای شي په بیلو ادرسونو خپل ځانګړي سایټونه برانيزي او د هغو څخه ګټه واخلي. انټرنټ یو تنظیم شوي سیستم دی چې د بشر په نننۍ تکنالوژۍ کې د پیغامونو او اطلاعاتو په انتقال کې د چټکې او بڼې منځ په توګه کارول کېږي.

ټول اسناد چې د انټرنټ له لارې په کمپیوتر کې شامل شي، له چاپ وروسته لاس ته راځي. انټرنټ ارتباطي ډبره ښه وسیله ده، چې د نړۍ ټول هېوادونه په دې پروګرام کې شامل دي. له ۱۹۹۰ میلادي کال څخه مخکې د کمپیوتر پواسطه هیڅ ډول اسانتیاوې نه وې لومړنۍ څانګه یا دیارتمنت چې د کمپیوتر ماشین پواسطه یې د مخابراتو اړیکې جوړې کړې د امریکا د متحده ایالتونو پوځي څرنیز مرکز وو (DOD). په ۱۹۶۷م کال کې ACM د کمپیوټري ماشینری مؤسسه د امریکا په متحده ایالتونو کې یاد ARP A دفتر و یو کورچنی ماشین یې جوړ کړ چې له یو کمپیوتر څخه بل کمپیوتر ته معلومات انتقال کړي. له یوه کمپیوتر څخه بل کمپیوتر ته د پیغام انتقال په دې پورې اړه لري چې لومړی دغه پیغام د IMP (Interface Message Process) پواسطه په کمپیوتر کې داخل شي.

د کالیفورنیا او لاس انجلس پوهنتونونو وکولای شول چې د انټرنټ پواسطه د یوتا Utah له پوهنتون سره اړیکې جوړې کړي. د انټرنټ پروګرام په ۱۹۹۰ میلادي کال کې دنړۍ په سطح په کار پیل وکړ. په کایناتو کې او سني فضايي پروګرامونه څېړي او د رازونو د کشفولو لپاره د انټرنټ پواسطه په ډیره آسانۍ له یوه ځای څخه بل ځای ته لېږدول کېږي

په جغرافیه کې د انټرنټ نقش د جغرافیایي حقایقو موندل دی. په دې ډول د قطبونو د کنګلونو، د ځمکې ډکړې د تودوخې، د اوزون د طبقي نازک کیدل او د انرژۍ د سرچینو د موندلو لکه نفت، ګاز او داسې نورو، طبیعی سرحدونو، په سمندر کې د کبانو د استوګنې د ځای د معلومولو، د ځنګلونو د ساتنې، د آب و هوا وړاندوینه، د تودوخې او سرو د درجې ټاکنه، د خاورې پېژندنه او داسې نورو برخو کې ورڅخه کار اخیستل کېږي. چې خبروګوونکو په وب سایټ کې اچولې دي او وروسته د انټرنټ، په مرسته هغه

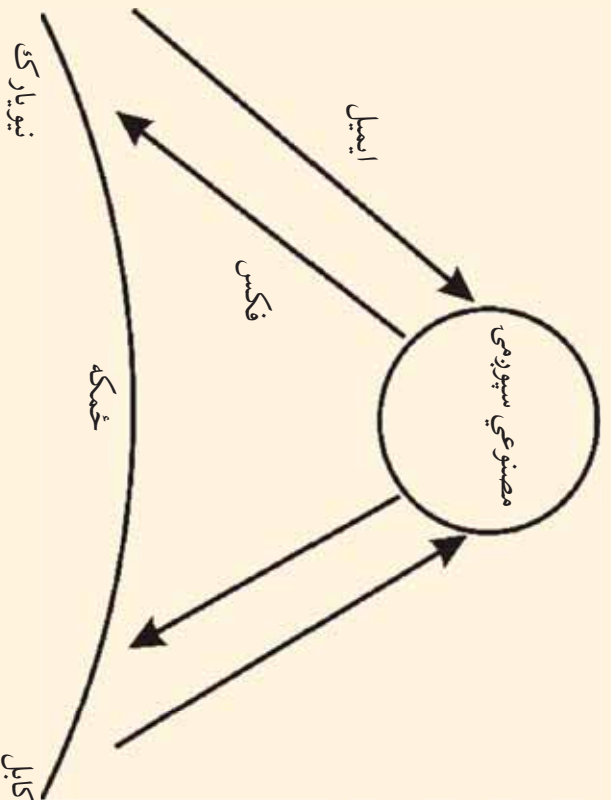

اخلي. له انټرنېټ څخه معلومات د دوه تنو، يا دوه دولتي يا شخصي مؤسسو ترمنځ تبادله کېږي په دې شرط چې دهغه بل لوري د ايميل کورته معلوم وي. دمثال په ډول (<http://www.google.com>).

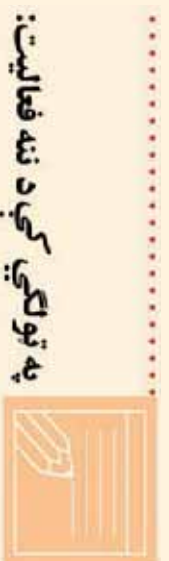
د انټرنېټ اړيکي دسيپروميکو او د نوري فايبر سره دي زياتره پيغامونه او کرنيزا، اقتصادي معلومات او داسي نور په دقيق ډول د ځمکي څخه اخلي او دوهم ځل يې خپل اړوند مرکز ته مخاېره کوي .

ايميل Electronic Mail هم نوي تکنالوژۍ شمېرل کېږي. چې د سوداگريزو، صنعتي، سياسي، فرهنگي او انفرادي پيغامونو په لېږلوکې ډيرې سترې دندې سرته رسوي او د همدې ماشين په مرسته

- سملاسي دلېري او
- ژردي وائين ترمنځ
- ډېر ژر ارتباطات
- تامينيږي. لنډيزي
- ايميل (e-mail)
- دي.

يميل پيغامونه راڊيويي څپو په مرسته اخلي او لېږي چي د ايميل ډيويي دستگاه د مرکز څخه د بلې دستگاه په آدرس پيغام استول کېږي او په خوځانوي کې اړونده آدرس ته رسېږي.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کونزکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د انټرنټ او د هغه د استعمال په هکله په خپلو منځو کې بحث وکړي د بحث پايلې دې خپلو ټولگيوالو ته ووايي.

پوښتي:

لنډ ځواب ورکړئ:

- 1- د ډيجيټل د ماشين اختراع د کومو لوبو تحولاتو سبب شوه؟
- 2- د کمپيوټر پواسطه پيغامونه په څه ډول استول کېږي؟
- 3- ايميل څه ته وايي؟ تعريف يې کړئ .
جمله بشپړه کړئ:
- 4- انټرنېټ په لومړي ځل په ( ) په کارپيل وکړ.

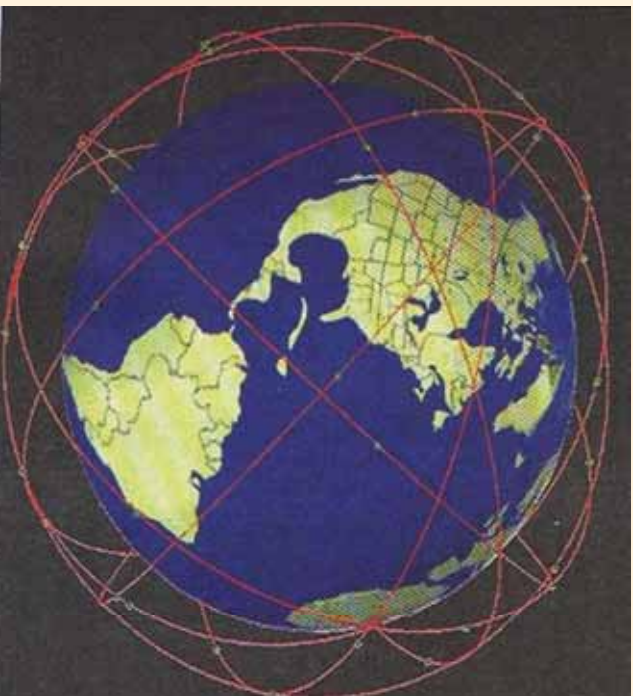
له ټولگي څخه بهر فعاليت:

له کمپيوټر څخه د گټې اخېستني څرنګوالي وليکئ او د جغرافيايې د مضمون په ساعت کې يې په ټولگي کې بيان کړئ.

۷-۲ د سپوږمکيو شبکه Satellite Network

د نړيوالو سپوږمکيو د اړيکو سيستم

ايا د مصنوعي سپوږمۍ په باره کې معلومات لري؟

امصنوعي سپوږمۍ او ريموټ سنسنگ *Remote Sensing* د نوي ټکنالوژۍ ډيره عصري وسيله ده، جغرافيه پوهان يې د ډي وړکړي چې د جغرافيې اړونده ځمکې په کرې او فضا کې مسایل چې تر اوسه نه دي کشف شوي، کشف کړي او انسان وکولای شي هغه رازونه وپېژني چې تر اوسه ندي کشف شوي. د مصنوعي سپوږمکيو څېړنو *Satellite Network* د ځمکې او فضا په هکله معلومات زيات کړي دي. د هغو رول په جغرافيه کې څرگند دی لکه دکرنې، کانونو، طبيعي زېرمو په هکله څېړنې، د آب و هوا وړاند وینه، د ځنگلونو شتون، د کبانو د بنکار سيمې د بېرېو لار ښوونه د سوداگريزو مالونو انتقال اوداسي نور همدارنگه د کيهان وردانو لپاره يې د فضايي مسافرت شرايط برابر کړي دي، چې د سپوږمکيو په مرسته فضا ته سفرو کړي.

د سپورمکي مخابراتي سيستم د کمپیوټر او ټيليفون په مرسته سرته رسيري، چي د سيلو لږ ټيليفون cellular phone يا cell په نوم ياديري. د سپورمکي مخابراتي سيستم د نوي ټکنالوژي بيجلي سيستم دي چي له فضا څخه ځمکي ته اطلاعات ليري، چه د Down Link او هغه پيام چه له ځمکي څخه فضا ته ليري Link up په نوم ياديري. سپورمکي په فضا کي د استوا په کرښي، عمود، مايل يا موازي په ټاکلو مدارونو کي د ځمکي په شاوخواځای پر ځای شوي دي. ځيني مصنوعي سپورمکي د ځمکي څخه په يوقظه کي ثابتي ساتلي کيري چي دا حالت د جيو سشنري Geo Stationary په اصطلاح ياديري.

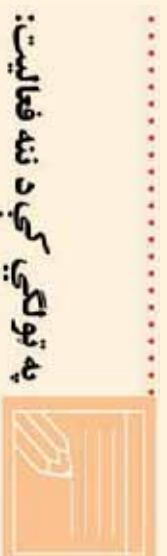
انسانان کولای شي چي د سپور مکيو په مرسته د لمریز نظام او دهغه اړونده سيارو او دهغو څخه د ځمکي په برخه کي زيات معلومات حاصل کړي لکه د ځمکي لوړې برخي، د ځمکي پر مخ رواني اوبه، د اور بنست اندازه او داسي نور. تازه څيړنو بنودلي ده چي سپور مکيو انسان ته د دې وس ورکړی دی چي د طبيعت ځيني رازونه پيدا کړي او دزياتو معلوماتو لپاره دغه ډول څيړني په چټکي دوام لري هغه هيوادونه

چي سپورټرمکي لري په لاندې ډول دي: د امریکا متحده ایالتونه، روسیه، چین، هند او داسې نور ځینې نور هیوادونه هم غواړي چې دغه نوي ټکنالوژي ولري. ټول مخابراتي مسائل د سپورټرمکيو له لارې تنظیمي لکه راديو، ټلويزون او داسې نور، زياتې سپورټرمکي په فضاکي د بیعا موند لیرلو او رادیويي څپو لپاره فعالیت کوي او ټولې نړۍ ته د راديو ځانگړې څپې لیردوي. په ځینو نورو مخابراتي برخو لکه نظامي، استخباراتي او داسې نوروکې هم فعالیت کوي.

يادونه:

سپورټرمی په فضاکي د فعالیت پر وخت د دوه وزرو په واسطه چې دهغی دواړو خواو کې دي خپله د اړتیا وړ انرژي له لمر څخه اخلي.

زده کوونکي په مناسبو ډلو وویشئ او په جغرافیه کې دي د مصنوعي سپورټرمکيو د اهمیت دآب وهو د وړاند وینې، د اقتصادي، کرنيزو او پوځي موضوعگانو په هکله دي بحث وکړي او د بحث پایلې دي د ډلې مشر خپلوټو لگړواو ته بیان کړي.

پوڻيڻي:

لنڊ ڄواب و رکړئ

۱- جيو سٽيٽري Geo Stationary کوم حالت ته ويل کپري؟

۲- Satelit Network په جغرافيه کي کوم خدمتونہ سرته رسوي؟

لانڊي جملہ بشپړه کړئ:

۳- هغه پيغامنه چي له مصنوعي سپورمي څخه ځمکي ته رسپري ..... او هغه پيغامنه چي له ځمکي څخه مصنوعي سپورمي ته استول کپري.....په نوم يادپري.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د مصنوعي سپورز مکيو د ډولونو او دهنو لپاره د اړتيا وړ انرژي په باره کي مقاله وليکئ او د جغرافي د مضمون په راتلونکي ساعت کي يي خپلو ټولگيالو ته وړاندي کړئ.

اتم څپرکی

د ژوندانه د چاپیریال نړیوالې ستونزې

یوه پځوسم لوست

۸-۱ د سون د مواد و لوگي او غازونه

په هغه ځای کې چې اوسېږئ، آیا دکرمي دستگانه لوگي او غازتاسې ربروي؟

د بدن سلامتې او روغتیا د انسان لپاره د ژوندانه اصلي اړتیاوې گڼل کېږي. هر هغه لامل چې د انسان سلامتیا او روغتیا ته تاوان اروي، مضر دي. نو له همدې امله باید د انسان د ژوندانه ځای له هر ډول ککړتیا او مضره مواد و څخه پاک وي. له دې پرته به زموږ د ژوندانه چاپیریال متضرر وي، باید هغه بڼه وپېژنو او د حل لاره ورته ولټوو. طبیعت په فطري ډول پاک دی او د څښتن تعالی له تحفو څخه دی نو له همدې امله د چاپیریال پېژندنه چې د جغرافیا لویه برخه ده باید په بشپړ ډول وپېژنو.

د ژوندانه چاپیریال د ژوندانه د ټولو پدیدو یوه ټولگه Complex ده چې انسان، حیوان او نبات لپاره یې د ژوندانه شرایط برابر کړي دي. مهمې برخې یې ځمکه، داستوگنې ځای، خاوره، اوبه، نباتي پوښښ، حیوانات او اتموسفیر تشکیلوي.

د وخت په تیریدو سره انسانان په دې پوهیدلي چې همدغه چاپیریال کولای شي چې زموږ ټولې اړتیاوې پوره کړي نو په چټکي له خپل چاپیریال سره اړیکې ټینګې کړې. په دې برخه کې یې زياتي تجربې لاس ته را وړلې، د طبیعت له ښکلا او ستونزو سره اشنا شول او د هغه له تهديدونو سره یې مقابله وکړه. انسانانو پوهنه حاصل کړه چې هر چاپیریال کې باید له طبیعت سره اړیکې ټینګې کړو چې د هغه له امکاناتو څخه ګټه واخلو. تودې او وچې سیمې د کرنې او د خوړو د برابرولو لپاره مناسبې نه وې. هغه شني سیمې چې د سیندرونو او جهیلونو په څارو کې پرتې وې ټول شرایط یې د ژوندانه لپاره برابر کړي وو. نو د همدې سیندونو په څارو کې لوي تمدنو نه رامنځته شول.

په هر ځای کې انسان هڅه کوي چې د طبیعي چاپیریال شرایط و پېژني او خپل ژوند له هغو سره برابر کړي او یا چاپیریال ته د خپلو اړتیاوو له مخې بدلون ورکړي.

هغه چاپیریال چې موږ په کې ژوند کوو ځانګړی نظم او قانون لري چې د خدای(ج) له خوا تنظیم شوي دی، د باران اوریدل، د باد لګیدل، دنیا تاتو وده، ټول دیوه قانون د بنسټ له مخې فعالیت کوي. موږ باید طبیعي قوانین وپېژنو او دهغورعالیت وکړو او خپل چاپیریال پاک وساتو له هغې پرته زموږ طبیعي ژوند اغیزمن کوي او د ټولو موجوداتو لپاره ژوند ستونزمن کوي.

متاسفانه له صنعتي تاسیساتو، فابریکو، په ځمکې باندې صنعتي پاتې شونو او ګلخانه یي مضرو غازونو پورته کیږي د ځمکې اتموسفیر ګډروي او دانسان، حیوان اوزیات ژوند له خطر سره مخامخوي. د هوا د ګډ تیا په باره کې باید دیوه ځای د آب و هوا په باره کې مستند او دقیق معلومات ولرو. اتموسفیر د انسانانو، حیواناتو، او نباتاتو لپاره د ژوندانه یوه مهمه پدیده ده. نو له همدې امله دغې حیاتي سرچینې ته باید پوره پاملرنه وشي اوله دې سرچینې څخه باید په ښه توګه ګټه واخیستل شي. هغه لوګي او غازونه چې دسون له موادو څخه پورته کېږي په ټوله نړۍ کې یې هو اکوړه کړېده ککه فضا د انسان اوزورو حیواناتو پر تنفسي سیستم په مستقیم ډول ناوړه اغیزه کوي او د کاربن ډای اکساید او کاربو مونواکساید، د متان غاز، کلوروفلوروکاربن او د نایتروجن اکساید تعاملات دویني په دوران، او تنفسي جهاز او نورو باندې روغتیايي ناوړه اغیزه لري د ځمکې پر مخ د غازونو او دودونو سرچینه د ډیبرو سکاره، نفت اورلګېدنې او صنعتي کارخانو څخه عبارت دي.

د کابل د بناري فضاء حمل و نقل د وسیلو او د نفوسو د زیاتوالي او د بناري ککر تیا پواسط غیر صحي او ککره شویده چې زموږ د بناريا نو په روغتيايي نا وړه اغيزه کړي ده. هغه مواد چې په مجموعي ډول د هوا د ککر تیا سبب گرځي په لاندې ډول دي:

۱. زهري مواد
۲. کيمياوي مواد
۳. دغږونو خپرېدل
۴. د اضافي غیر صحي مواد راټولېدل
۵. د مصنوعي او اتومي مواد وپاتې شوني
۶. د مضر و اجسامو له راټولېدل
۷. سوځېدنې
۸. د مناسب کانا ليزسيون نه شتون او داسې نور.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

ز ده کوونکي په د لو ووښی. دمضرو غازونو په باره کې دې چې زموږ په روغتيا ناوره اغيزه کوي بحث وکړي او دهغو بابلې دې خپلوتو لگيو او ته بيان کړي.

پو پښتني:

لنډو خواب وړکړئ:

۱. د ژوندانه چاپيريال تعريف کړئ
۲. کوم مواد د ژوندانه د چاپيريال د ککړتيا سبب گرځي.
سمه جمله په نښه کړئ
۳. آيا په فضا کې مضره غازونه د وښي په دوران او تنفسي سيستمونو باندې مستقيمه اغيزه لري ( )
۴. د مضرو لوگيو او غازونو اصلي منبع د ځمکې پر مخ اور لگېدنې گڼل کېږي ( )

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي چې د کابل د ښار د هوا د ککړتيا او د هنې د ضرر په باره کې معلومات راټول کړي او په ټولگي کې دې وړاندې خبرې وکړي.

الف - د وړلو- راوړلو (حمل او نقل وسيلې):

د ژوند پر چاپيريال باندې د نقلیه وسایلو غاړونه او لوگی څه منفي اغيزې لري؟

نقلیه وسایل د انسان له اړتیاوو څخه گڼل کېږي چې د کالیو او خلکو په انتقال کې ډېرې اسانتیاوې برابرې. خو دلته نقلیه وسایل په ښارونو کې، د هوا د ککړتیا د لامل په توگه څېړل کېږي. نقلیه وسایل په فضا، ځمکه او اوبو کې د انتقال لپاره کارول کېږي. انقلابي شبکې په ټوله نړۍ کې د حمل و نقل ستونزې حلوي، خو د دې ترڅنګ د لوګي او غاړونو څپورول د ژوندانه چاپيريال ککړوي او د انسان، حیوان او نبات لپاره تنفس ستونزمن کوي.

د نقلیه وسایلو مضر لوګي او غاړونه هوا اککړوي او د ټولو ژوندیو موجوداتو د روغتیا لپاره ناوړه هوا منځته راوړي د اوسنیو څېړنو له مخې نقلیه وسایل هوا اککړوي. د هوا دککړتیا غاړونه، لوګي، کاربن ډای اکساید، نایتروجن اوکساید، سلفر، سرپ او داسې نور دي.

. نوره لامل چې د چاپيريال د ککړتیا سبب گرځي د Pollution په نوم یادېږي. په نړۍ کې د نفوسو زیاتوالی ډیرو نقلیه وسیلو ته اړتیا لري. د دې وسایلو ککړوونکي مواد د هوا د ککړتیا سبب گرځي.

د وروسته پاتې هیوادونو د ژوند چاپیریال په ښاري او صححي معیارونو سمبال نه دي. پر مختلفي هیوادونه په دې توانیدلي دي چې تریوي اندازې د نقلیه و سیلو د مضر موادو منځه ونیسي، ځکه چې پدې هیوادونو نوي تکنالوژي او د نقلیه ښی وسیلي د دې سبب شوي دي چې د مضر غاړونو منځه ونیول شي هغه نقلیه وسیلي چې د لوګي او غاړونو لامل گرځي، اجازه نه ورکول کېږي چې تگ او راتگ وکړي.

په دې وروستيو کالوکې زموږ گران هيواد افغانستان د زياتو تقليه وسيلو په لرلو په تيره بيا د کابل ښار چاپيريال د ککړ تيا له مخې له ډيرو ستونزو سره مخامخ دی. د کابل دښار ښکلې فضا مضر وغازونو او د زرومو تړو لوگيو اوډبې کيفيته تيلو په استعمال سره چې په هواکې د سلفرو او سړيو د زياتوالي سبب کيږي خرابه کوي ده. کولای شو د تقليه وسيلو ککړ تيا په ځمکني، سمندري او هوايي برخو وېلېدې او مطالعه کړو. چې هرې برخې پخپل وار سره ځمکه، سمندر او فضا ککړه کړي ده طبيعته صافه او طبيعي هواککړه نه وي خو دا انسان دی چې د نوي تکنالوژۍ څخه په گټه اخيستي سره په ډېرو منظمو کي چاپيريال ککړ وي.

په تو لگي کې د ننه فعاليت:

ټولگي په خود لو وويشي او هره ډله دي د هوا د ککړ تيا Pollutin د لاملونو په باب يو له بل سره بحث وکړي او د بحث پايله دي د ډلې استازي خپلو ټولگيو او ته وړاندې کړي.

پوښتي:

لنډ ځواب ورکړئ:

۱. پر مختلفو هيوادونو څرنگه د هوا د ککړ تيا مخه نيولې ده؟

۲. د تقليه وسيلو د افزائزو ککړ تيا په هواکې د کومو ستونزو لامل گرځي؟

جمالي بشپړي کړئ:

۳. تقليه وسيلې..... د ککړ تيا لامل گرځي.

۴. د انسان روغتيا مستقيماً له..... سره اړيکې لري.

۵. هغه لاملونه چې د ککړ تيا سبب گرځي..... په نوم يادېږي.

د سم ځواب انتخاب کړئ:

۶. کوم غازونه د هوا د ککړ تيا سبب گرځي:

الف: اوکسيجن ب: نايټروجن اکسايډ ج: کاربن مونواکسايډ د- ب او ج سم دي.

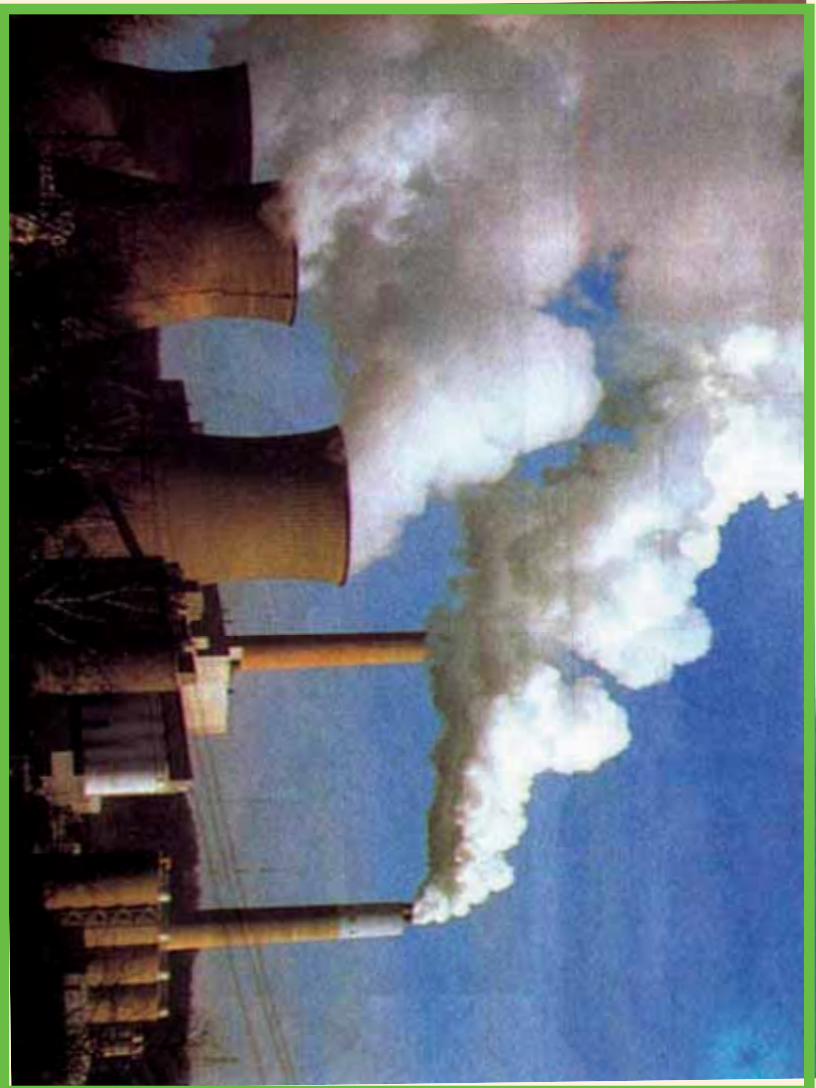
له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د تقليه وسيلو په هکله فکر وکړئ چې ولې چاپيريال ککړوي په دې هکله مقاله وليکئ او د جغرافيايي په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولگيو او ته بيان کړئ.

ب: د ژوند په چاپير يال باندې د کار خانو اغيزې:

کله صنعتي فابريکې ته تللي یاست؟ کوم ډول مضر غازونه له فابريکې څخه خارجېږي او د ژوندانه چاپيريال ککړوي؟

د ژوندانه چاپيريال په مجموعي ډول د جغرافيه پوهانو پاملرنه ځانته جلب کړی ده.

اوسنۍ څېړنې ښيي چې د کارخانو په پراخه پيمانه جوړول د هوا د ځمکې د روانو اود ځمکې لاندې اوبو د ککړولو لامل گرځي.

صنعتي انقلاب له اروپا څخه پيل شو. چې اصلي زانگړي د انگلستان، هيواد دی او له هغه ځايه څخه نړۍ ته خپور شو او په شمالي امريکا په تيره بيا د امريکا په متحده ايالتو نوکې يې په پراخه پيمانه پراختيا ومونده او د موټر جوړولو، بېړۍ جوړولو، الوتکو جوړولو او په نورو برخو کې په سلونو فابريکو په کار پيل وکړ.

د آسیا د لویې وچې هیوادونو لکه جاپان، چین، هند او داسې نوروهم د بیلا بیلو کار خانو په جوړولو پیل وکړ او نورو زیاتره هیوادو نو لکه د افریقا لویې وچې او استرالیا هم لویې فابریکې په ځانگړو برخوکې جوړې کړې. دغو ټولو تاسیسات په بیلا بیلو څانگوکې د ژوندانه د چاپیریال په ککړو لوکې زیاتې ستونزې رامنځته کړې، لکه د کاربن ډای اکساید CO_2 ، د متان CH_4 ، کلورو فلورو کاربن غاز CFC ، نایترجن ډای اکساید زهرجن غازونه، د اوبو براسونه او د اتومي زرو آیونونه او داسې نور په هراکې دا ځلېږي چې د هوا فزیکې او کیمایي خواص تغیروي. په مجموعې ډول مضر غازونه له فابریکو څخه خارجېږي څېنې ډېر پورته ځي او هوا ککړ وي. د مثال په ډول د کلورو فلورو کاربن (chloro fluoro carbon) (C.F.C) غاز له فابریکو او سروونکو سرچینو څخه خارجېږي چې د هوا په لوړو پوړیو کې د اوزون په قشر کې کیمایي ترکیبونو سره تعامل کوي. د اوزون طبقې ویجاړوي او په پای کې د ځمکې د تودیدو سبب گرځي.

مضر غازونه په ټولیزه ډول د هوا د ککړتیا لامل گرځي او ژوند له خطر سره مخامخوي چې په پای کې د بیلا بیلو ناروغیو سبب کېږي لکه د زړه، رنوي (تنفسي)، جلدي او داسې نورو. په همدې ډول اتومي کارخانې رادیو اکتیف Radio Active waster پاتې شوني د لاندینو ستونزو لامل گرځي.

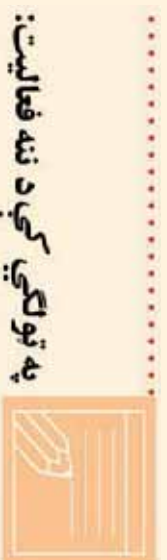
- اتومي وړانگې (تشعشعات) د یو کیلومتر مربع په ساحه کې تخریبات کوي.
- په کرنه، کښت او کار منفي اغېز لري.
- فضا ته دا ځلېږي.
- حیوانات، انسانان او نباتات په مرگ تهدیدوي.
- د چرنوبل اتومي چاودنې چې پراخه ساحه له منځه یوړه. د دې مطلب بڼه بیلاگه ده.
- د کاربن ډای اکساید د غاز د تولید سبب گرځي.

• د پوستکي سرطان رامنځته کوي.

• د خوړو موادو تاسيسات اغيزمن کوي.

دکارخانو ناوړه اغيزي، نه يوازي په ځمکه بلکې په فضا او سمندر کې هم د احساس وړ دي. د فابريکو ناوړه اغيزي د ځمکې اتموسفير هم ککړه وي.

هغه سيندونه چې د فابريکو ترڅنگ بهيري، د فابريکو د اضافي موادو پواسط اغيزمن کېږي. اټومي اضافي مواد هم د سمندر او په ککړي کې دي. د نفتو له پير يو څخه په سمندر کې د نفتو توييلو هم د سمندر او په سمندري ژوند يې متاثر کړی دی.

ټولگي په مساوي ډلو وویشئ او هره ډله دي د فابريکو د ضرر په باره کې فکر وکړي او د اټومي دستگاؤ ناوړه اغيزي دي توضیح کړي او د ډلې استازی دي خپلو ټولو لگيا لو ته وړاندې کړي.

پوښتي:

سم ځوابونه انتخاب کړئ:

۱. له لاندنيو هيوادونو څخه يو هيواد د صنعتي انقلاب زانگو وه.
الف: جرمني   ب: انگلستان   ج: فرانسه   د: ايتاليا
۲. چرنوبل د برېښنا د توليد اټومي دستگاه په کوم يورلاندني هيواد پورې اړه لري؟
الف: اکراين   ب: قزاقستان   ج: ترکمنستان   د: ارمنستان
۳. مضر غازونه کومې منفي اغيزي لري؟
الف: د اوزون طبقه ويجاړوي   ب: د ژوندانه لپاره گټور دي

ج: د تنفس لپاره گټور دي   د: يوازې د بڼا تاتو لپاره گټور دي.
لنډځواب ورکړئ:

۱. کوم غازونه د ژوندانه چاپيريال ککړوي؟
۲. د فابريکو مضر غازونه د کومو ناروغيو لامل گرځي؟
۳. د اتومي فابريکو تاسيسات کومې ستونزې رامنځته کوي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د هغه مضر غازونو او مواد ولست وليکئ، چې په پخلنځي کې شته او دانسان په ژوندانه باندې د هغې نا وړه اغيزې واضح کړئ.

۸-۲ د صنعتي مواد و پاتې شوني:

د ژوندانه دځاي د ککړتيا په هکله مو فکر کړې دى او د صنعتي پاتې شونو په ضرر پوهيږئ؟

د ژوندانه چاپيريال هغه ځاى دى چې انسان په کې ژوند کوي او ټول صنايع او فابريکي د انسان د اړتيا وو د پوره کولو لپاره دي. خو د هغو تر څنگ روغتيا او پاکي اساسي اړتيا ده. چې د ژوندانه ځاى په مجموع کې پاک و ساتو نو له همدې امله هغه صنعتي پاتې شوني چې کار ځاني او صنايع توليدوي د هغو د ضرر مخنيوى وشي چې چاپيريال ککړ نشي، پاتې شوني په لاندې برخو ويشل شوي دي.

۱. فزیکي پاتې شوني: Physical state لاندې برخې لري: د کورونو پاتې شوني، ناولې اوبه او داسې نور.

۲. حیاتي عضوي پاتې شوني.

۳. خدماتي سکتورونه: چې ځمکنې، هوايي او سمندري نقلیه وسپلې دي.

۴. د خورواو پاتې شوني: د دودۍ او پخلنځي پاتې شوني.

۵. بناري پاڻي شوني: چي معمولاَ د وروستو مواد و پاڻي شوني د متان غاز توليدوي.
۶. اټومي توليدي منابع: د هوا د اټومي ايونونو دترکيب ککرتيا.
۷- صنعتي توليدات: چي له هغو خځه د کلوروفلورو کاربن C.F.C. غاز ورڅخه توليد يږي.
پاڻي شوني معمولاَ دکيمياوي او فزيکي تعاملاتو پواسط د چاپيريال اصلي خواصو ته تغير ورکوي او دغه تغيرات په وچه، اوبو او هوا ناوړه اغيزې لري. چي په فضاکي د اوزون طبقه ويجاړ وي او له بنفش خځه اخوانه وړانگي مستقيماً په ځمکه لگېږي چي د انسانانو اونورو ژونديو موجوداتو په روغتيا او په همدي ډول د ځمکي دکري د آب و هويا پرتغير منفي اغيزه کوي. د پاڻي شونو شتون د انسان لپاره ستره ستونزه جوړه کړي ده چي د ټولو ژونديو ژوند تهديدوي. اوس وخت د انسان د ژوندانه چاپيريال غير صحي شوي دي او د زياتو ستونزو د رامنځته کولو لامل گرځيدلي دي. له بله پلوه صنعتي پاڻي شونو سمندرونه ککر کړي دي او هغه حيوانات چي په سمندرونو او سيندونو کي ژوند کوي متضرر کړي دي. لکه په اروپاکي تايمز او راین سيندونه. صنعتي او کيمياوي فابريکي چي ددي سيندونو په غاړو کي جوړې شوي دي، د دي فابريکو اضافي مواد سيندونو ته ځي او د

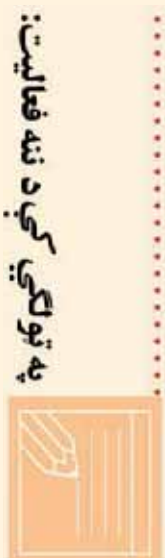
د الاسکا په سواحلو کي د نفتي ککرتياو پاکول

حيوانانو د ژوندانه چاپيريال ککړ وي.

د راين سيند له سر چيني څخه تر مصب پورې ۱۳۰۰ کيلو متره اوږدوالي لري. دغه سيند د سويس له هيواد څخه سرچينه اخلي او د فرانسې، المان او هالنډ څخه تيريږي. سمندرونه د اتومي او نفتي موادو پواسطه هم ککړيږي، چې د سمندري حيواناتو د له منځه تللو سبب گرځي. انسانان د نفتي موادو پواسطه د سمندرونو د زياتو ککړتياوو شاهد دي، چې يوازې د امريکا په متحده ايالتونو کې ۷۰۰۰ واقعي ثبت شوي دي. همدا رنگه په ډيرو نور و سيمو کې هم د نفتو بارورنګې بېړۍ د تخنيکي ستونزو په سبب په سمندر کې د نفتو د انتقال پر وخت سمندرونه ککړوي. نو له همدې امله د ځمکې په کره باندې صنعتي پر مختګونه که له يوې خوا د انسان د اړتياوو د پوره کولو په برخه کې ګټور وو. په هغه اندازه يې ځمکه، سمندر او هوا ککړه کړې هم ده، چې مهمې نمونې مو مخکې وړاندې کړې، يعنې د انساني فعاليت پاتې شونو په ټوله نړۍ کې ستونزې رامنځته کړې دي، چې تر اوسه پورې موز له دې ستونزو سره لاس او گريوان يو.

د راين دسند حوزه او د هغې د شاوخوا صنعتي مرکزونو

زده کوونکي په مناسبو ډلو وویشئ او د فابریکو د تاسیساتو او ددغو د ضررونو په هکله دې د ژوندانه په چاپیریال باندې بحث وکړي او د بحث پایله دې د ډلې استازي خپلو ټولگيو لور ته بیان کړي.

لاندي جملې بشپړي کړئ:

۱. صنعتي پاتې شوني په نړۍ کې د انساني نانوچاره ډیر لوی ..... دی.
۲. د اروپا کوم سیندونه ډیر ککړ دي:

الف: زلین   ب: ټایمز   ج: دنیوب   د: الف او ب سم دی
لنډ ځواب ورکړئ

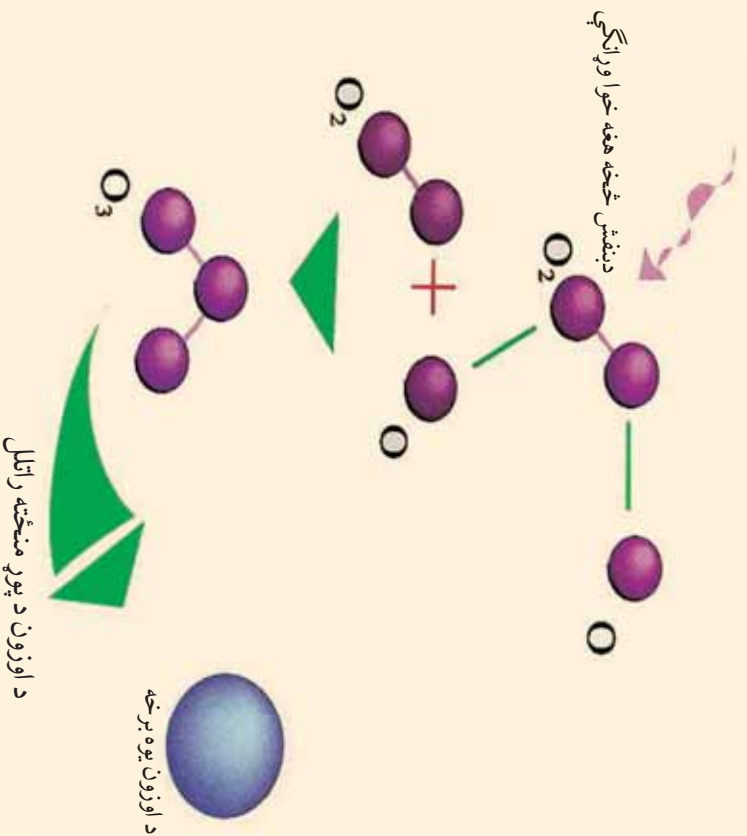
۱. ولې په ښار کې د ننه د فابریکو شتون ضرر لري؟
۲. پاتې شوني څه ته وايي؟
۳. په کوم هیواد کې صنعتي پاتې شوني زياتې دي؟
۴. د سمندر د حیواناتو د ژوندانه چاپیریال کوم پاتې شوني تهدیدوي؟

د ژوندانه د چاپیریال په باره کې معلومات ورکړئ او د مضرو پاتې شونو لاملونه ولیکئ: اوبه ټولگي کې یې وړاندې کړئ.

۸-۳. د اوزون د طبقي د نړۍ کیدلو خطر ونه:

یا پخواد اوزون د طبقي له کلمې سره اشنا وی؟

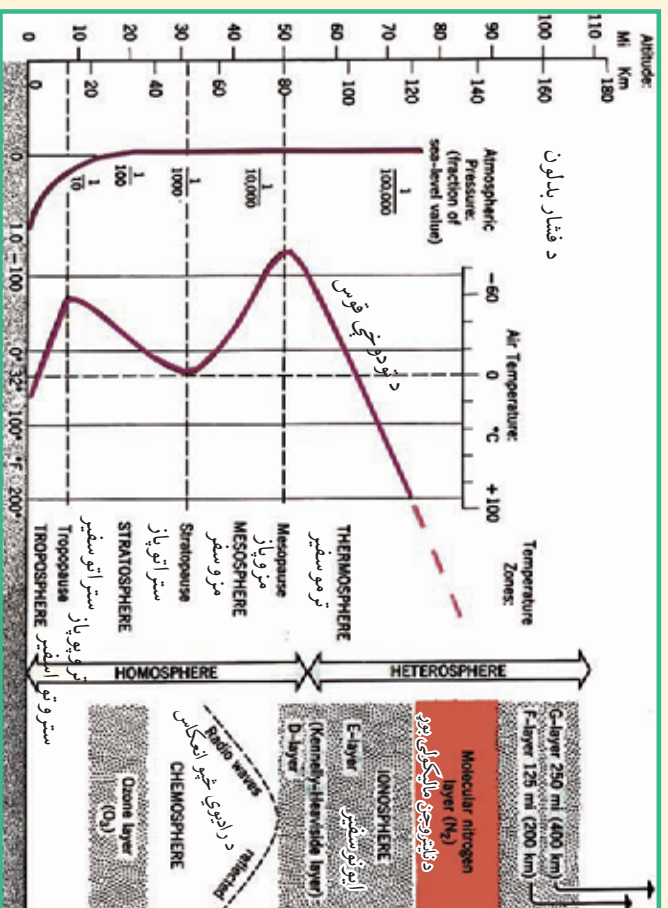
د اوزون O_3 طبقه د تروپو سفیر د طبقي له پاسه د سمندر له سطحې څخه د ۱۵ کیلو مترو په لوړوالي د بنفش څخه اخوانه د وړانګو یا UV په وړاندې د یو ځنډ په توګه عمل کوي. دغه وړانګې بشپړې ډیوسټکي د سرطان د سترګو د عدد سببې د نا بینایي او همدارنګه کرنیزو محصولاتو او دسمندر د کبانو د له منځه تللو او د نوري ترکیب د فوتوسنتز د عملیې د کمښت سبب ګرځي د ژوند لپاره ډیره ضروري ده. له بنفش څخه اخوانه وړانګې په درې ډوله دي:

۱. له بنفش څخه اخوانه هغه وړانګې (UV-C) چې د څپو اوږدوالي یې له ۲۰۰ – ۲۸۰ نانو متر په توان وي. (یو مایکرون متر له زرو نانومترو سره او یو میلیون نانومتره د یو ملي مترو سره مساوي دی.)

د دې وړانګې اغيزې په ځمکه او دهغې په او سیدونکو باندې د بري نېې دي، چې ځمکه له بنفش څخه له اخوانه وړانګو څخه ساتي. په تيره بيا هغه ژوندي موجودات چې انسان ورته اړتيا لري او انسان ته د خوړو په توليد کې گټور دي. که چېرې د اوزون طبقه په بشپړ ډول تخرېش شي دغه وړانګې (UV-C) بيا هم خپله دنده په نښه ډول سرته رسوي يعنې د اوزون د طبقي تخرېب UV په اشعه او دنډو اغيزه نلري.

۲. له بنفش څخه اخوانه وړانګې (UV-A) چې د څپو اوږه دوالي يې ۲۸۰ - ۳۲۰ نانو متره وي. هغې ته فعالې وړانګې هم وايي چې د تل لپاره د وخت په تيرېدو سره ژوند تخرېبوي يعنې د ځمکې د اوسيدونکو لپاره خطرناکې وي. اغيزې سملاسي نه وي، خو د وخت په تيرېدو د هغې منفي اغيزې په ژوند باندې خطرناکې وي.

۳. له بنفش څخه اخوانه وړانګې (UV-B) چې د څپو اوږه دوالي يې له ۳۲۰ - ۴۰۰ نانو متره وي.

د اوزون پور

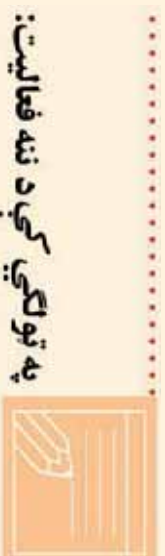
دغه وړانګې د ځمکې د ټولو اوسیدونکو لپاره مضرې دي. د انسان او د ځمکې د نورو حیواناتو ژوند په مرګ تهدیدوي. لکه چې مخکې موبادونه وکړه د سترګو د زیندو او د پوستکي د سرطان سبب ګرځي.

ځمکه د استوګني د ګډې سیمې په توګه د ټولو ژونديو مو جوداتو د استوګني ځای دی. باید له ټولو ککړتیا و وڅخه وساتل شي. د تریوسفیر په طبقه کې د اوزون ګډور غاړچي ۱۱ کیلو متره پیروالی لري ځمکه چاپیره کړي ده.

د نایتروجن او اکسیجن غازونه په ژوند باندې مستقیمې اغېزې لري. په دې سر بېره د هغو ترکیب په ټولیز ډول د تریوسفیر طبقه د بنفش څخه اخوانه وړانګو څخه ساتي.

د اوزون طبقه O_3 د لمر د نور د وړانګو او د ځمکې د تریوسفیر Troposphere د هوایي طبقې ترمنځ یوه حیال طبقه ده چې د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو د ژوند لپاره د هر ډول فعالیت زمينه برابروي او د ځمکې حیاتي کره یا بایوسفیر Biosphere تمثیلوي.

نو له همدې امله د اوزون د طبقې نري کیدل او یا تخریب اوله منځه تلل، د ځمکې پر مخ ژوند له تهدید سره مخامخ کوي.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

- ز ده کورونکي په مناسبو ډ لو وویشتی او په لاندې موضوعاتو دي پخپل منځ کې بحث وکړي او د بحث پایله دي د ډلې مشر خپلوټو لګیو لو ته وړاندې کړي:
۱. د اوزون طبقه څه حیاتي ارزښت لري؟
  ۲. له بنفش څخه اخوانه C-uv وړانګې څه ارزښت لري؟
  ۳. له بنفش څخه اخوانه uv-B وړانګې څه ځانګړتیاوي لري؟
  ۴. له بنفش څخه اخوانه uv-A وړانګو ضرر توضیح کړی.

پوښتني:

لنډه ځواب ورکړئ

۱. له بنفش څخه اخراونه کومې وړانګې د پوستکي د سرطان او د سترګو د ړنډیدو لامل ګرځي؟

۲. بایو سفیر څه معنا لري؟

له څلورو ځوابونو څخه سم ځواب په نښه کړئ:

۱. له بنفش څخه اخراونه د UV-C د وړانګو ځانګړتیا وی څه دي.
- الف: د ژونديو ژوند تايمينوي   ب: د ځمکې پرمخ په ژوند باندې ناوړه اغېزه لري.
- ج: هيڅ ډول اغېز نلري.   د: د پوستکي د سرطان لامل ګرځي.
۲. له بنفش څخه اخراونه UV-B وړانګې:
- الف: د ځمکې د مخ ګټورې وړانګې دي   ب: هيڅ اغېزه نلري
- ج: منفي اغېزې نلري   د: د ځمکې پرمخ د ژوند لپاره ضرر لري.

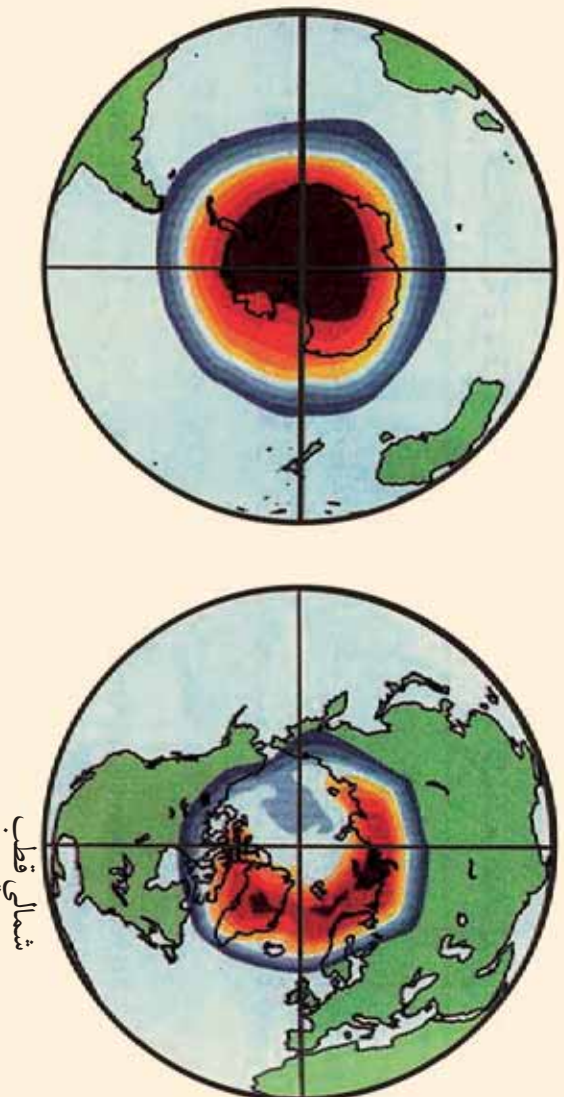
له ټولګي څخه بهر فعاليت:

له کتابتون او انټرنېټ څخه په ګټه اخیستنه د اوزون د طبقې د اهميت تر سرليک لاندې معلومات راټول کړئ او د جغرافيه په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولو لګیوالو ته بيان کړئ.

د اوزون د طبقي زيانمن کيدل.

سويلي قطب

شمالي قطب

د اوزون طبقه د څمکې په کره کې د ژوند د دوام لپاره څه ارزښت لري؟

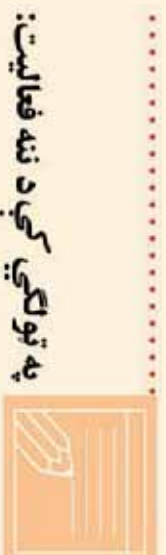
فضا او د هوا طبقاتو په باره کې نوي مطالعات د ريموټ سنسنگ Remote sensing پواسط سرته رسيدلي دي. جغرافيه پوهانو وموندله چې د څمکې د مخ د ساتنې قشر د گلخانه اي او C.F.C غازونو د زياتوالي پواسط په جنوب قطب کې زيانمنه شوی ده. د اوزون طبقه انسان له هغو وړانگو څخه چې له بنفش څخه اخوانه دي ساتي او د هغو شتون لازم او اړين دی. لکه چې په تېرلوست کې ورباندې بحث وشو، د اوزون طبقه د اتموسفير Atmosphere د طبقې ساتونکې قشر دی چې ژوندي موجودات د لمر د وړانگو څخه چې له بنفش څخه د اخوانه وړانگو په نوم يادېږي، ساتي. په ۱۹۴۷ ميلادي کال کې ځينو پوهانو و موندله چې گلخانه يي غازونه لکه کاربن ډای اکسايډ، متان غازونه او د نايټروجن اکسايډ) او د کلورو فلورو کاربن غاز چې د اوزون د غاز د طبقي زيانمن کيدلو سبب گرځي، چې له سپروونکو دستگاوو Air condition لکه يخچالونه، ايړکنو پيش، سپروونکي ماشينونو او داسې نور و څخه را

وځي چې په پوره اندازه د فلوروکلورو کاربن غازونه خارجوي او هوا ته پورته کيږي. دغه غاز دانمو سفیر په ټیټه طبقه کې د درند غازونو سره تعامل نکوي. کله چې د اوزون طبقې ته ورسېږي کیمیايي تعامل کوي اود اوزون د طبقې د تخریب سبب گرځي. همدا رنگه پوهانو په ۱۹۸۷ میلادي کال کې وموندله چې د جنوبي قطب ۵۰ سلنه د اوزون طبقه زیانمنه یا Deplete شوی ده یاله منځه تللي ده او بیروالی یې لږ شوی دی. چې پوهانو هیڅکله په دې اندازه د اوزون د طبقې د زیانمن کیدلو فکر نه کاوه. نوله همدې امله پوهانو په ۱۹۹۵ میلادي کال کې د کاناډا مونتریال بنسار کې راتول شول چې د اوزون د طبقې د نوز زیات زیان منځه ونیسي او همدغه موضوع د نړیوالو غوږ ته ورسوي. نوله همدې امله په دې لویه علمي غونډه کې پرېکړه وشوه چې د جنوب قطب د اوزون طبقې د نور لا زیات زیانمن کیدلو مخنیوی وکړي او هغه ترمیم کړي او د کلورو فلورو کاربن د غاز د نوز زیات تولید منځه ونیسي. خو متاسفانه ټول گلون کونکي هیواد ونه د مونتریال پرېکړې ته ژمن پاتې نشول.

په پای کې د نړۍ د ۱۲۴ هیواد ونو استازي د لندن په بنسار کې راتول شول او دکلورو فلورو کاربن د زیات خطر او د تولید په باره کې یې بحث وکړ او په قاطع ډول یې پرېکړه وکړه چې د مونتریال د غونډې په پیروي، په لندن کې د گلخانه یي غازونو او دکلورو فلورو کاربن غاز د تولید څخه په جدی توگه منځه ونیسي. په ۱۹۹۸ میلادي کال کې ونسول شوه چې په جنوبي قطب کې لوی سوری منځته راغلی دی چې پراخوالی یې ۲۶ میلیونه کیلومتر مربع دی چې دغه پراخوالی د شمالي امریکا له پراخوالي سره مساوی دی. Van Alan چینایي پوه د نوموړی په کشفولو بریالی شو. له ۱۹۹۹ څخه تر ۲۰۰۱ میلادي کال پورې د امریکا د متحده ایالتونو پوهانو د NOAA او NASA ټولنو د فضایی څېړنو په مرکز کې وموندله چې دوران الڼ کشفیات په واقعي ډول صحیح دي. په ۲۰۰۳ میلادي کال کې د اوزون د طبقې د زیانمن کیدلو اندازه ۲۸ میلیون کیلومتره مربع پراخوالی ته ورسیده.

پوهان په دې لټه کې شول چې په بیړني ډول د O_3 د تخریب څخه وساتي. په پای کې په دې بریالي شول چې په جنوبي قطب کې د اوزون د طبقې د زیانمن کیدلو منځه ونیسي. ځکه چې د اوزون د

- طبعي تخريب په ځمکه کې د لاندنيو زياتونو سبب گرځي:
- په ځمکه کې د پخچالونو ويلي کيدل.
  - د سمندر ونو د اوبو د سطحي لوړيدل.
  - دوچکالي رامنځته کيدل او په ځمکه کې د کرنيزو محصولونو کمښت.
  - له مخکينيو کلونو څخه د تودوخې د درجې زياتيدل.

زده کوونکي په مناسبو ډلو وویشئ او د ځمکې پر مخ د ژوندیو اجسامو لپاره د اوزون د قشر د ارزښت او کله چې د اوزون طبقه تخریب شي د هغې عواقب دي د ځمکې په کره کې تر بحث لاندې ونیسي او د بحث پایلې دي د ډلې مشر خپلو ټولو لگږو لارو ته بیان کړي. ښوونکي دي د بحث پایله د خپلو معلوماتو سره یو ځای کړي او زده کوونکي ته دې وړاندې کړي.

پوښتني:

لنډه ځواب ورکړئ:

۱. د اوزون د طبقې په باره کې لنډه معلومات وړاندې کړئ.
۲. د کلورو فلورو کاربن CFC غاز په کومو صنایعو کې کارول کېږي او د اوزون د طبقې لپاره څه ضرر لري؟
۳. ولې د اوزون طبقه تخریبېږي؟
۴. ګلخانې یې غازونه کومو غازونو ته ویل کېږي او ولې په دې نوم یادېږي؟

لاندي جملي بشپري کړی:

۱- د لندن د ۱۹۹۵ ميلادي کال په غونډه کې کې پرېکړه وشوه چې د _____ او _____ غازونو مخنيوي دي وشي.

۲. په ۱۹۹۸ ميلادي کال کې يو چينايي پوه چې..... نومېږي وموندله چې د اوزون د طبقي زيانمن کېدل..... کيلو مترو مړيو ته رسيدلی ده.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د ښوونځي له کناټون، مجلو او نورو منابعو څخه د گلاڅا نه يې غاز ونو او هغه لاملونو په هېکله چې له هغو څخه يې سرچنه ښولي ده، څوکرښي وليکئ او د جغرافياي د مضمون په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولگيو لار ته وړاندې کړئ.

۸-۴ د ځنگلونو پریکول:

اووه پنځوسم لوست:

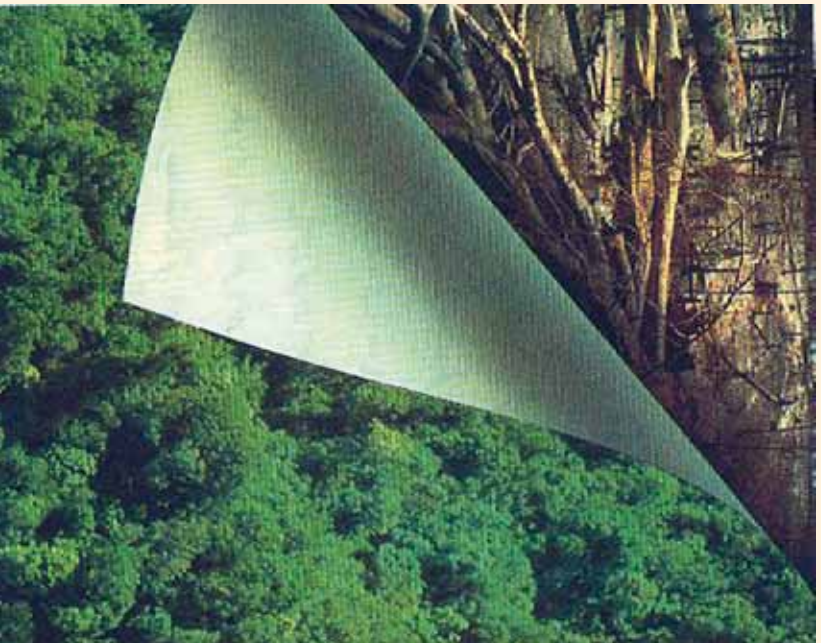
ایا پوهیږئ چې د ځنگلونو پریکول د ژوندیو موجوداتو لپاره څه ارزښت لري؟

ځنگلونه او د هغو طبیعي وده د خدای (ج) د نعمتونو څخه گڼل کېږي چې انسانانو ته یې ور بخښلی دی. ځنگلونو د ځمکې کړې ته بڼکلا ، صحتي او اقلیمي رونق ورکړی دی. ځکه چې د ځنگلونو شته والی د هوا په چاپولو کې چې موږ یې تنفس کوو ځانگړی نقش لوبوي مضر غازونه لکه کاربن ډای اکساید جزیرې او اکسیجن ازاد وي. اکسیجن حیاتي ماده ده چې موږ یې تنفس کوو. ځنگلونه د طبیعت د نظم په برابرولو، د ژوندانه د بڼو شرایطو په ساتلو او د ځمکې ډکړې د تودوخې د زیاتوالي د مخنیوي لپاره، چیر اهمیت لري. په همدې ډول ځنگلونه د فوټوسنتز photosynthesis په عملي نباتات د ریښو په واسطه ځمکې څخه اوبه او مالګې، جنوبي او پاتو ته یې انتقالوي، پاتې کاربنډای

اکساید له هوا جنډیږي اود لمر دروښنښايي په شتون کې کاربو هایدريد تولیدوي او د ورځي اوکسیجن آزاد وي. چې د ژوندیو موجوداتو د تنفس لپاره حیاتي ارزښت لري او برعکس د شپې له خوا اکاربنداي اکساید خارجوي او اوکسیجن اخلي یعنی د کاربن او اوکسیجن د غازونو توازن تنظیموي.

د ځنگلونو موجودیت د انسان لپاره لاندې گټې لري:

- د میوې او نباتاتو رښې د ځینو انسانانو خواړه جوړوي.
- د ونو لرگي په ودانیو، د کور د سامانونو او کاغذ په جوړولو کې استعمالېږي.
- د ونو سیوری انسان له ډېرې تود وځي څخه ساتي.
- ځنگلونه د سیلابونو مخه نیسي، ځکه چې باران د ونو په پاتو او څانگو لگېږي او چټکتيايي وړوکي، د ځنگلونو خاوره په ونو، ښاخونو او

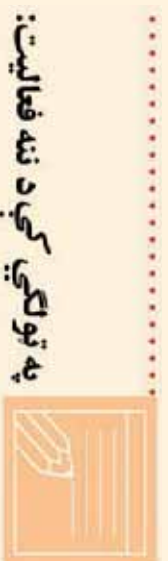
- پاتو پوښلې وي چې اوبه جنډیږي او له اوبو څخه ډکې ويايي جوړوي.
- د ځنگلونو له حاصلاتو څخه د درملو لپاره گټه اخلي.
- ځنگلونه د تفریح او ساعت تیرۍ لپاره مناسب ځاي گڼل کېږي.
- ونې د موټرو، فابریکو او الوتکو غبرونه کموي.
- د وحشي ژوو د ژوند چاپېریال جوړوي.
- د نړۍ په زیاترو سیمو کې د خوروا، د کورونو د سامانونو او سونگ توکو او نورو اړتیاوو د پوره کولو لپاره ځنگلونه پري کوي د ۱۹۸۰

د ځنگلونو له منځه وړل د ژوند له منځه وړل دي

میلادی کال پہ لسيزه کي د نړۍ په زياتو سيمو کي د ځنگلونو د پربړکو لو شاهديو. د احصايي له مخي يوازي د ځمکي په تودو استوايي سيمو کي، هر کال د ۱۰۵ ميليونو هکتارو په اندازه ځمکه له ځنگلونو څخه پاکېږي. د ځنگلونو پرې کول د ځمکي په کره کي د گټي پر ځای جبر تاوان لري او اقليم گډوډ وي. ځکه چي د نفوسو زياتوالي او د صنعت زيات پرمختگ او فابريکو په اروپا، امريکا، افريقا، آسيا او اوقيانوسيه کي ځنگلو نه محدود کړي. په دې وروستيو کلونو کي د ملگرو ملتونو شين سازمان جوړ شو. د دې خوځښت پلويان د دې ځنگلونو د پربړکو محه نيسي، خو تر اوسه بريالي شوي نه دي.

د ځنگلونو پرې کول په شمالي اوسوبلی دواړو کرو کي يو شانته دي. د ځنگلونو پرې کول دنړۍ په زياترو هيوادونو کي ليدل کېږي چي د اور لگيدني او صنايعو لپاره قطع کېږي او د طبيعي زيرمويوه برخه له لاسه ورکوي په پايله کي صحرايي سيمي په چټکي پراخېږي. لاندې لاملونه د ځنگلونو له منځه وړلو کي زياته برخه لري:

۱. دکورونو جوړول او په نړۍ کي صنعتي پرمختيا.
۲. د ځنگلونه تبديلول په کرنيزه ځمکه.
- ۳- اور لگيدني.

زده کوونکي په مناسبو ډلو ووېشي. يوه ډله دې د ځنگلونو د موجوديت په گټو او بله ډله دې د ځنگلونو د پربړکو په ضرر يوله پل سره بحث وکړي او نتيجه دې د ډلې استازي خپلوټو لگيو او ته بيان کړي.

پوښتنې:

لاندې ځواب ورکړئ:

۱. د فوټو سټیریمپه د هوا په پاکوالي کې څه اغېزې لري؟
۲. له ځنګلونو څخه کومه اقتصادي ګټه اخیستل کېږي؟
- ۳- د ځنګلونو له منځه تلل د ژوندانه په چاپېریال څه اغېز لري؟

سم ځوابونه د (س) په توري او ناسم ځوابونه د (ځ) په توري په نښه کړئ:

۱. ځنګلونه د اتموسفیر دورې او خاورې له منځه وړي.
۲. د اړکسیجن او کاربن توازن په هوا کې تنظیموي.
۳. د ځنګلونو پریکول زموږ د ژوندانه لپاره دومره ګټور نه دي.
۴. د ځنګلونو تخریب په شمالي او جنوبي نیمه کره کې یو ډول دی

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

په ډېر څېر سره د ځنګلونو د بېرې کولو اغېزې دانسانانو د ژوند په آره وڅېړئ و پایله یې په کتابچو کې ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکې ساعت کې په ټولګي کې ولولئ

اصطلاحات

- ۱- اتموسفیر Atmosphere: هغه هوا چې ځمکه يې چاپيره کړې ده. اتموسفير بيلا بيلي طبقې غاږونه او مواد لري. د اتموسفير عناصر O_2 ، N_2 ، CO_2 ، هيلوم، He، ميثان CH_4 او کريتون kr دي. تروپوسفير Troposphere له ۰-۱۲ کيلو متروپوري دی. ستراتوسفير Stratosphere ۱۲-۴۸ کيلو متروپوري دی. ميزوسفير Mezosphere ۴۸-۹۸ کيلو متروپوري دی. ترموسفير Thermosphere ۹۸-۶۸۹ کيلو متروپوري دی. اگزوسفير د Exosphere ۶۸۹ کيلو مترو څخه زيات
- ۲- اجباري مهاجرتونه: هغه مهاجرتونه چې په خپله خوښه او رضا نه کېږي لکه د جگړو او طبيعي افتونو په سبب مهاجرت کول.
- ۳- استرونومي Astronomy: د لمر، ستورو، سيارو او نورو اسماني اجرامو تحقيقي علم دی.
- ۴- اسناد Document: تحقيقي رسمي او داسې نور اسناد.
- ۵- انټرنېټ Internet: تنظيم شوی سيستم دی چې د تجارتي، صنعتي، رسمي او تحقيقي اطلاعاتو او پيغامونو په چټکو لېږدولو کې ورڅخه کار اخېستل کېږي او د اطلاعاتو د انتقال نوی سيستم گڼل کېږي.
- ۶- اقليم Climate: په يوه اوبه موده کې (له ۳۰ څخه تر ۴۰ کلونو کې) د ځمکې د آب و هوا منځني حالت ته ويل کېږي.
- ۷- اقتصادي فعاله نفوس: د يوه هېواد هغه نفوس ته ويل کېږي چې په توليدي او غير توليدي اقتصادي ساحو کې بوخت دي. (د ۱۵ څخه تر ۶۴ کلنې پورې)
- ۸- اکسيجن (O_2): کيميايي غاز دی چې د ژونديو موجوداتو لپاره گټور دی.
- ۹- ايکولوژي Ecology: چې د انسانانو نباتاتو او حيواناتو اړيکې د طبيعي چاپيريال سره مطالعه کوي.
- ۱۰- ايمل E.mail يابښنالیک: يو تنظيم شوی سيستم دی چې په اوسني ټکنالوژۍ کې ديوې ښې

۲۰۹

منبع په توگه په چټکۍ د اطلاعاتو او پيغامونو په انتقال کې کارول کېږي.

۱۱- بهرني مهاجر تونه: هغه مهاجرتونه ته وبل کېږي، چې خلک د يو هېواد څخه بل هېواد ته مهاجرت کوي. تر څو دهغه هېواد د شرايطو يا دنظر وړ هېواد د ټولنيزو مختلفو برخو د فعاليتونو څخه گټه واخلي.

۱۲- ترانزيت: د Traitus کلمې څخه اخېستل شوي ده چې معنایې تيربل دي يعنې د هېوادونو ترمنځ د يوه سټيشن څخه بل سټيشن ته د مالونو او مسافرينو انتقاليدل دي.

۱۳- ترانزېستور Transistor د نوي ټکنالوژۍ لويه وسيله ده چې د مخبراني وسيلو د نوو بر مختگونو سبب شوی دی .

۱۴- پست Post: د ليکونو او پارسلونو د لېږلو وسيله ده.

۱۵- پاتې شوني waster: دفابريکو اوصنایعو پاتې شوي توکي.

۱۶- جې: هغه ټيټه سيمه چې زيات لنډه بل ولري او معمولاً اوبز بوتې او واينه په کې شنه شوي وي او د ناپوونو بر خلاف په اوبو نه وي پوښل شوي.

۱۷- څوري slope: هغه سطحه چې مايله ده او څوري ولري.

۱۸- زېږونونه Birth Rate: په يوه ټولنه (ښار، سيمه او هېواد کې) په يوه کال کې د زېږونونو شمېر په هرو زرو تنو کې ټاکل کېږي.

$$\text{زېږونونه شمېر} = \frac{\text{په هرو زرو تنو کې}}{\text{زېږونونه په کال کې}}$$

۱۹- غازونه: د مادي يو حالت دي چې په طبيعت کې ليدل کېږي لکه اوبه د جامد په حالت کې د کنکال په څير، د مایع په حالت د اوبو په شکل اوبراس حالت د غاز په څير ليدل کېږي.

۲۰- د اوزون قشر O₃: د ځمکې محافظوي قشر دي چې تروبو سفير د طبقې د پاسه موقعيت لري او ځمکه له بنفش څخه هغه خوا وړانگو څخه ساتي.

۲۱- د اوبو دوران Hydro cycle: د سمندر اوبه د تبخير پواسط په بخار بدلېږي او هوا ته پورته کېږي او د سوږ والي پواسط بيا د باران په شکل ځمکې ته راځي او د سيندونو پواسط سمندر ته ځي.

۲۲- د نقلېي وسيلې Transportation: هغه وسيلې چې د تجارتي کاليو او خلکو د انتقال لپاره

کارول کبري.

۲۳- د نفوسو گڼوالی: په یوه ټاکلي ساحه کې د هغو اوسیدونکو ته ویل کېږي

د یوې سیمې ټول نفوس

د یوې سیمې د نفوسو منځي گڼوالی = $\frac{\text{د یوې سیمې ټول پراخوالي}}{\text{د سیمې پر ټول پراخوالي}}$

۲۴- د نفوسو طبیعي وده: د زیږیدلو او مړینو دواړو لاملونو پورې اړه لري په یو هېواد یا یوه سیمه کې د نفوسو د طبیعي ودې د شمېرنې لپاره باید د پام وړکال کې د زیږیدونو دودې او د مړینو اندازه وشمېرل شي او پایله یې په سلنو اعلان شي.

د زیږیدونو شمېر - د مړینو شمېر

نفوسو طبیعي وده = $\frac{\text{د نفوسو طبیعي وده}}{\text{په ټول نفوس}}$

په هغه صورت کې چې د زیږیدلو شمېر د مړینو څخه زیات وي د نفوسو طبیعي وده شتون لري.

۲۵- د نفوسو میخانیکي حرکت: هغه حرکتونه چې سیاسي، اقتصادي او مذهبي او نورو لاملونو په سبب د هېواد څخه بهر ته کېږي د نفوسو د مکانیکي حرکت څخه عبارت دي. د نننۍ مهاجرتونو د نفوسو د دوهم ځلي ځای پر ځای کېدنې سبب کېږي د نفوسو په شمېر اغیزه نه لري. خو بهرنی مهاجرتونه د نفوسو په شمېر مهمه اغیزه لري. که مهاجرتونه هېواد ته د بهر څخه نسبت هغو مهاجرتونو ته چې د هېواد څخه بهر ته کېږي ډېر وي د نفوسو میخانیکي وده منځته راځي ده.

۲۶- د نفوسو چاودېدنه: د نفوسو د شمېر چټک زیاتوالی په وروسته پاتې هېوادونو کې د مړینې د سطحې راټیټېدل او د زیږونونو شمېر په لوړه سطحه ساتلو ته د لوړدیځ پوهان د نفوسو چاودېدنه وایي.

۲۷- دايمي مهاجرتونه: هغه مهاجرتونه دي چې مهاجرین یې خپل لومړني ټلورني ته د بیرته راتللو نیت ونه لري.

۲۸- د ننني مهاجرتونه: هغه مهاجرتونه چې په دايمي یا موقتي (مورسي) توگه د هېواد په دننه کې عملي کېږي.

۲۹- دیمو گرافي: د يوناني کلمې دموس Demos (خلاق) او گراف Graph (ترسيم) څخه ترکيب شوي. چې د نفوسو د طبيعي زياتوالي، هجرت، جنس، عمر، کسب او کار او نورو ځانگړتياوو د مطالعې څخه عبارت دي

۳۰- ډله ييزې اړيکې يا Telecommunication لکه راډيو، تېليفون، موبایل، انټرنېټ، دسپوډ مکیو سيستم او داسې نور.

۳۱- کلورو فلورو کاربن مخفف C. F. C دی.

۳۲- ککړتيا Pollution: هغه پروسه ده چې په مستقيم يا غير مستقيم ډول د هغې پواسط د چاپيريال يوه برخه د ژوند لپاره نا مساعده کېږي يا خطرناکه گرځي. ککړتيا په چاپيرال کې د يوه يا څو عناصرو، لکه لوگي او غازونه په هوا کې او يا په سمندر کې د نفتي موادو زياتوالي د نفت وړونکو ټانکرونو دسوري کولو پواسط ککړېږي. تيزايي با رانونه او داسې نور.

۳۳- کنگلونه: د بيخ ټوټې چې د غرونو په لوړو برخو او قطبنو کې شتون لري.
۳۴- High way: د ځمکني ترانسپورت عمومي سرکونه.

۳۵- ناسا NASA: د امريکا د متحده ايالتونو د فضايي تحقيقاتو مؤسسه
مړينه: په زرو تنو کې د مړينې اندازې ته ويل کېږي .

د مرو شمېر
_____ = په يوه کال کې مړينه
په هرو زرو تنو کې

۳۶- مهاجرت immigration د استوگنې د ځاي بدلون ديوې سيمې څخه بلې سيمې ته مهاجرت ويل کېږي که دا مهاجرت دهمواد په دننه کې وي د Internal Displacement په نوم او که د يوه هېواد څخه بل هېواد ته وي د immigration په نوم يادېږي.

۳۷- ميډيا Media يوله ييزه اړيکې چې تلوزيون، راډيو او چاپ شوي مطبوعات او داسې نور احتواکوي.

۳۸- مصنوعي سپوږمکي Satellite: د نوي تکنالوژۍ ډېره عصري وسيله ده چې د ځمکې او سپارو

مطالعه کوي.

۳۹- مگنتوسفیر Magnetosphere: د ځمکې به شاوخواکې د مقناطیسي کړي څخه عبارت دي

۴۰- نړیوال توب Globalization

۴۱- موقتي مهاجرتونه: هغه مهاجرتونه دي چې مهاجرین خپل لومړني ټاټوبي ته بیرته د راټگ نیت لري. لکه د دکوچیانو موسمي مهاجرتونه

۴۲- سلولر Cellular: مخابراتي نړې وسیله ده چې کوچني او لويي سيمي د مخابراتي تړونښتن لاندې راوي.

۴۳- فاکس Fax: میخانیکي جوړښت دی چې دهغه پواسطه اطلاعات او اسناد لکه اقتصادي، تجارتي، دفتری او تحقیقي لیرې او نژدې واین ته په لږ وخت کې له یوه ځایه بل ځای ته انتقالوي.

۴۴- هایدروسفر Hydrosphere: او بڼې کړې ته ویل کېږي. ځمکه د سمندرونو او نورو او بلنو عناصرو پواسطه احاط شوي ده.

۴۵- Remote Sensing: د اوسني وخت عصري ټکنالوژي ده چې له لیرې واین څخه معلومات ورکوي.

۴۶- Interface Message Processor I M P: له یو کمپیوتر څخه بل کمپیوتر ته د پیغامونو انتقال دي

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**